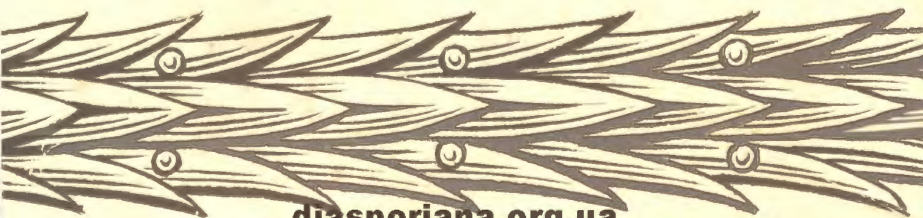

1856

1916

Іван Франко

Жан Франко

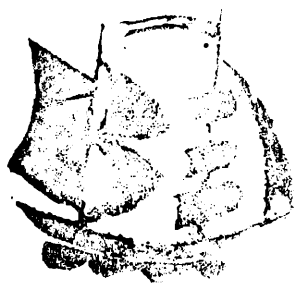
8

Обкладинка та обгортка П. П. Холодного

ІВАН ФРАНКО

ТВОРИ

Том VIII

Видавниче Товариство
«КНИГОСПІЛКА»
Нью-Йорк 1958

Ivan Franko

WORKS

Volume VIII

Published by
KNYHO-SPIILKA
New York 1958

І. Франко — студент університету серед своїх товаришів —
І. Погорецького і Я. Рошкевича.

Фото.

З М І С Т
ТОМУ ВОСЬМОГО.

Абу Касимові капці	1
Коваль Бассім	61
Пригоди Дон Кіхота	183
Уваги	305

АБУ КАСИМОВІ КАПЦІ

АРАБСЬКА КАЗКА

I

**ХТО ТАКИЙ БУВ АБУ КАСИМ
І ЯК ВИГЛЯДАЛИ ЙОГО КАПЦІ**

У Багдаді, славнім місті,
Тому літ не сто, не двісті,
Як халіфи¹ ще жили,
Був вдовець, стара катряга,
Та такий вам скупиндряга,
Що шукать по всій землі.

Хоч багатий був як рідко,
То ходив брудний, як дідько,
І обдертий, як жебрак:
Сорочище чорна, груба,
Ледве руб держиться руба,
А штанищі, мов райтак²

¹ Халіфами звались магометанські володарі, що були разом царями і головою церкви.

² Райтак — решето з великими дірками.

Лисину замість турбана¹
Обвивала шмата драна,
Ветха — й кольору не знать;
Плащ — верета перетика,
Шпилька з терну, пояс з лика —
Хоч у просо шпаки гнать.

Звався дід той Абу Касим,
Був купець собі, не блазень.
Пахощами торгував.
Як по місті йшов часами,
Всякий люд за ним юрбами
Біг і дивом дивував.

Та найбільше всіх уваги
У старого скупиндряги
Його капці знай тягли:
Але капці ж бо то капці!
Що, мабуть, ще дідьчій бабці
Шлюбним обувом були.

Відки Абу Касим взяв їх,
Скільки літ уже вживав їх,
Цього не затамив світ;
Знали лиш шевці багдадські,
Що ті капці чудернацькі
Латали вже з десятих літ.

Що там прищіпок без міри!
Що там дратви, що там шкіри
Шевські руки уплели!
Десять раз підошви клали,
До старих нові шпиляли,
Щоб міцнішії були.

А під десять шкір тих, братку,
Абу Касим наостатку

¹ Завій, який араби носять на головах замість шапки.

Цвяхів густо сам набив,
Та й то цвяхів з головками,
Мов цибулі з часниками, —
На уряд коваль зробив.

І обцаси теж незгірші:
Мов копита щонайширші,
Отакий лишали слід:
Пришви, дубельтово шиті,
Так були латками вкриті,
Наче дуб, корявий дід.

Ноєвий ковчег — я певен —
Стільки лат не мав і бревен,
Що ті капці-шляпаки;
Подобали на колоду,
А тяжкі були до ходу,
Наче проса два мішки.

Тож то мир увесь зглядався,
Як в них Касим прокрадався
Вулицями на базар,
Як потів, бідак, і сапав,
Ноги тяг, що ледве шлапав,
Мов за кару кайданяр.

Купці тії так всі знали,
Так їх часто споминали,
Що прислів'ям стались вмиць:
Як тяжке щось мав хто в гадці:
«Це як Касимові капці,
Цього я не втну зробить».

Слухайте ж, як доля-ненька
Тими капцями злегенька
Скоботать його взяла,
Поки всі гидкі й болющі
Злих привичок шкаралощі
Потрощила й розмела.

**ЯК АБУ КАСИМ НА ЛІЦИТАЦІІ
КУПИВ СОБІ БІДУ**

Раз базаром Абу Касим
В день торговий ледве лазив,
В своїх капцях ноги тяг,
Та торгу він знай пильнує!
Тут продасть, там знов купує,
Все снує по вулицях.

Втім, забили барабани,
І валить народ юрбами
Там, де возний судовий
Став на бочку й викрикає:
«Хто охоту й гроші має,
Хай іде в базар новий!»

«У базарі, добрі люди,
Ліцитац'я зараз буде!
Там купець єсть Бен-Омар;
Пахощами він торгує, —
От у нього ліцитує
Суд за довг увесь товар».

Мусульмани тее чують,
Ті жаліють, ті кепкують,
Та ніхто не поспіша.
«Пахощі — це бабське діло!
Нам на те, щоб грішне тіло
Прокормить, нема гроша!»

Та один лиш Абу Касим,
Вчувши це, аж скочив разом,
Мов підріс і просвітлів.
«Пахощі, та й то хороші!
Продадуть за песі гроші!
Коб на час я долетів!»

І вже са́па і вже фука,
Шкандибає і штильгука
В Бен-Омаровий базар...
Тут спіткнеться, тут офукнесь,
О прохожих лобом стукнесь,
А біжить, мов на пожар.

Прибігає — не вітаєсь,
Тільки про товар питаєсь,
Та розвідує ціну.
Втім Омар до нього сходить
І набік його відводить
На хвилиночку одну.

«Друже любий, Абу Касим!
Бачиш, що за горе разом
Впало, наче з неба грім,
На мій дім! Та, їй же богу,
Хай зламаю зараз ногу,
Як я сам що винен в тім!

«Знаєш сам — купець я чесний,
Але трапивсь друг облесний,
Я за нього заручив;
Вчора мав він довг сплатити, —
Ну, і втік! І ось, гляди ти,
В що мене він затащив!

«Друже любий, Абу Касим!
Порятуй мене сим разом!
Словечко одно скажи,
Що сплатиш цей довг за мене!
А то горенько нужденне
Жде мене в тюрмі, в вежі!

„Та самому б ще терпіти
Півбідні! А жінка, діти!
Адже все сплюндрують тут!

Так що нам хоч зараз гинуть,
Хоч із моста в воду плигнуть...
Сяк чи так — нам всім капут“.

Та не зрушив скупиндриягу!
Замість взяти на розвагу
Його просьбу, його плач,
Він промовив: «Кумцю любий!
Я? Тебе спасать від згуби?
Чи ж то я такий багач?»

І, лишивши Бен-Омара,
Він спішить, де возних хмара
Ліцитацію, вела,
І рожевого олійку
Величезную сулійку¹
Власне на продаж внесла.

Цей олій з Шірасу² просто
Варт був, певно, п'ястрів³ з'є сто, —
Та ніхто не купував:
Абу-Касим скупарисько
Безсумлінно всю бутлисько
За три п'ястри торгував.

Дав три п'ястри, в міх бутлище
Та домів коби чимшвидше,
Наче з краденим, летить.
А Омар зітхнув та й шепче:
«Бог тобі за добре серце
Ще й з процентом заплатить!»

¹ Сулія — велика пляшка.

² Шірас — головне місто Персії, славне своїми рожами, з яких видобувають дорогоцінний рожевий олійок.

³ П'ястр — арабська монета.

III

ЯК АБУ КАСИМ ПЕРШИЙ РАЗ ПОЗБУВСЯ СВОЇХ КАПЦІВ

От таке добро здобувши,
Про товариша забувши,
Абу Касим страх зрадів.
Щоб всі бачили, що справив,
Цінну бутлю він поставив
У вікні, де сам сидів.

Сам він взявся міркувати
Як би відпразникувати
Славний цей здобуток свій?
Дать на Боже? Учту справить?
Ні, про це й не думав навіть.
«В лазню я піду як стій!»

Дім як слід позамикавши
І за пояс ключ заткавши,
В лазню почалапав він.
Тут за вступ прийшлося платити, —
Плюнув, буркнув щось сердитий, —
Мов би гризти мусив хрін.

В лазні служба вже пильнує:
Той у нього капші ззує,
Цей знімає драний плащ,
Третій ноги натирає,
Той щось в крижах направляє,
Аж хрусну́в у спині хрящ.

Поки там служебні руки
Скупаря беруть на муки,
Мажуть, правлять, місять, труть,
Аж підходить звільна к ньому
Друг один — чи то скупому
Він таким здавався будь.

Привітались, розмовляють,
Цее-теє споминають.
Далі друг сміється став:
«Абу Касим, любий друже,
Тії капці — час вже дуже,
Щоб ти інші капці мав!

«Глянь! Це ж дійснії почвари!
Ім нема в Багдаді пари:
Кльоци шкіряні якісь!
Ти ж бо чоловік маючий, —
Справ собі як слід папучі,
В кандалах отих не лізь!»

«Правда, друже! — Касим каже. —
Я вже й сам не раз, аякже,
Про те думав, як на гріх:
Але знаєш людську вдачу!
Як старі ті капці бачу,
То мені щось жалко їх.

«Так уже я з ними зжився!
А як добре придивився:
Таж вони ще добрі скрізь!
Що ж, їх дурно викидати,
А новії купувати?
Це ж нерозум! Бога бійсь!»

Поки так балакав Касим,
Аж до лазні входить разом
Пан багдадський судія.
Кинулись до нього слуги:
Цей роззув, турбан зняв другий...
«Я натру! Обмию я!»

Абу Касим аж озлився
І спідлоба подивився
На лизунство «подлих» слуг
Та й пішов у лазню живо,
А за ним глядів жартливо

Той його нібито друг...

Був там довго чи коротко,
Паривсь гірко чи солодко,
Ще вже не наша річ,
Доста, що суддя ще в ванні
Кляв на слуги окаянні,
Як наш Касим вийшов пріч.

Вийшов з лазні, одягаєсь...
А де капці? Оглядаєсь,
Але капців ні сліду!
А на місці їх блискучі,
Ще новісінькі папучі
Хтось поклав як на біду.

Абу Касим усміхнувся.
«Хитрий друг мій! Як звинувся!
Сам немов мене ганьбив,
Та заким я вимивсь в парні,
Він взяв капці незугарні,
А папучі ті купив».

Так то хитро Абу Касим
Виміркував серцем ласим
І повірив в догад свій!
Швидко вдяг свої онучі
І обув нові папучі,
З лазні драла дав як стій.

Та хоч дав він з лазні драла,
Вслід за ним біда вже гнала,
Мов за жертвою змія!
Ось, чортів спімнувши копу,
Виліз, наче рак з окропу,
З лазні сам пан судія.

Вийшов з лазні, одягаєсь...
Де папучі? Оглядаєсь,

А папучів ні сліду!
Замість них для осолоди
Два капчиська, мов колоди,
Хтось поклав як на біду.

Пан суддя був дуже строгий,
Наробив як стій тривоги:
«Хто мої папучі вкрав?
Хто для насміху й наруги
Ці проклятії капцюги
Замість моїх тут поклав?»

Страх і трепет по всій лазні!
Шепти, мови невиразні...
Далі скрикнули всі враз:
«Ах, це ж Касимові капці!
Певно, трясця його бабці,
Він же й обікрав тут вас!»

Зараз хопивши палюги,
Вздогін скочили два слуги.
Абу Касим і не снів,
Що за ним біда йде спішно!
Він в нових папучах втішно
Вже додому доходив.

А втім, крики його гадку
Перервали: „Дядьку, дядьку,
Зупиніться! Стійте, гов!“
Став мій Касим, озираєсь, —
Це хлоп з лазні наближаєсь,
Весь задиханий прийшов.

„Дядьку Касим, Аллах з вами!
А там в лазні пан за вами,
Пан якийсь знатний питає.
Конче хоче вас пізнати.
Це, мабуть, купець багатий,
Бо нас двох по вас послав“

Абу Касим здивувався,
Веселенький поспішався,
Думав добрий зиск найти.
В лазні він вступа пороги,
Коли бач, суддя тут строгий
Як не скрикне: А, де ти!

„Ти це, дрантавий злодюго!
Гей, візьміть, зв'яжіте туго
І в тюрму його запріть!
І здійміть мої папучі,
А капчиська ті вонючі
До карку його вчепіть!»

Тут мав лазню Абу Касим!
Не пішло йому це плазом,
Що приятель жарт зробив.
Що вже плакав і кланявся,
Толкувався і звинявся, —
Пан суддя трохи не бив.

Мусив Касим наостатку
П'ястрів видобути десятку
І судді ввіткнути в кулак,
Щоб минути злої казні.
Так то змитий, з тої лазні
Видобувся неборак.

IV

**МОКРА МЕЛАНХОЛІЯ АБУ КАСИМА.
ВІН КИДАЄ СВОЇ КАПЦІ В РІКУ ТІГ'РІС,
ТА ВОНИ ПО-ЗЛОДІЙСЬКИ НІЧНОЮ ПОРОЮ
ВЕРТАЮТЬ ДО НЬОГО НАЗАД**

Абу Касим страх нещасний
Повернув у дім свій власний,
А вернувши, розридавсь.

Він скупар був, не злодюга, —
Аж тут ось яка наруга
Впала, що й не спам'ятавсь.

„Боже! — крикнув він крізь сльози. —
Чи ж то я коли де в лози
Крадене добро таскав?
Чи в кав'ярнях крав турбани?
Чи по лазнях я кармани
Людській ревізував?

„Чи з злодіями я шлявся,
До комори добирався,
З стайні коні виводів?
Чи то я підніс правицю
На халіфову скарбницю?
Чи візиру¹ догодив?

„Будь я не купець, а віхоть,
Як чужого хоч на ніготь
До моїх прилипло рук!
Що ж судді я тому вдіяв,
Що мене він позлодіяв
І здер з мене грошей гук!

«Боже, знаєш в своїй власті,
Чи хоч думку мав я вкрати
Ті папучі навісні!
Я ж не ткнувся б їх, як живо,
Коб не жарт, що так злосливо
Хитрий друг удрав мені!

„Ах, та вже тепер я бачу,
Що мою поштиву вдачу
Тії капці в гріх ввели!
Я бажав папучі мати, —
Мусив це мій друг пізнати,
Щоб він висів на гіллі!

¹ Візир — високий державний урядник.

„Я бажав в нових ходити, —
Грошей жаль було купити,
Пристрастилася душа
До оцих кайданів клятих!
Через них прийшлось віддати
Купу ось яку гроша!

„Кляті капці! Засліпили
Ви мене зовсім в тій хвилі,
Душу спутали мою!
Ви мене вели до згуби!
Так за те я чорту в зуби
В цій хвилині вас даю!“

В тім настрбю, страх понурім,
Він за вуха капці шнуром
Міцно враз обá зв'язав,
Взяв на плечі, мов колоду,
І над річки Тігра воду
В тихих думах поманджав.

Недалеко мав манджати:
Близько від його кімнати
Бистрий Тігріс шумно плив.
Абу Касим над рікою
Став і ось перед собою
Свої капці положив.

„Капці, — мовив він, — невдячні!
Ви забули, необачні,
Як я вас любив, беріг!
Як я звільна в вас чалапав,
Кілька сот разів вас латав,
Підбивав, скріпляв, як міг!

„А проте ви, капці кляті,
Замість вдяки, благодаті
Довели м'я до біди!
Ось вам від старого друга

Замість вдяки та ж наруга:
Йдіть до біса до води!“

І каміння в них наклавши,
Шнуром добре зав'язавши,
Розмахав і бух в ріку!
А вертаючи додому,
Тішивсь, що собі самому
Помсту видумав таку.

Ой, так, так! Собі самому!
Бо коли вернув додому
І про капці ні ду-ду,
Злая доля наготові
Тії капці стофунтові
Мала на його біду.

Ось три дні собі минули.
Ніччю рибаки тягнули
Невід в Тігрисі по дні.
Як тягнули, так тягнули,
Раптом щось тяжке почули,
Мов колоду у матні.

„Бачність! Риба, знать, велика!
Крикнув невода владика. —
Затягай до бережка!
Живо, братці! Обережно.
Бо її сполошить можно!
Але ж, бестія, тяжка!“

Стогнуть рибаки, працюють,
Знай до берега прямцюють,
Аж ось раптом: пррр, та гов!
Зап'ялась матня в колоду!
Щоб відп'ять, владика в воду
Мусив бовтнуть стрімголов.

Довго шпортався там та нипав...
Виліз — ледве-ледве хлипав.

Хлопці невід потягли.
Ще тяжкий! Ну, Богу хвала!
Значить, риба не прорвала!
Страх цікаві всі були.

Витягають: що за дідько!
Риби ні хвоста не видко!
Діри у матні кругом,
А на споді для вигоди
Два капчиська, мов колоди,
Та ще з кам'яним нутром!

Став владика та й журиться,
Проклинає аж куриться:
„Щоб йому тристенний біс,
Тому вражому падлюці,
Що ті дідьчії папуці
Нам в найкращий вир заніс!»

Аж один рибак погляне
Та й говорить: „Пане, пане!
Чи ж не знаєте ви їх?
Це ж, — тристенний його бабці! —
Абу Касимові капці!
Він собі з нас робить сміх!“

„Так?“ владика лютий крикнув,
Капці з невода він смикнув
І нічого не сказав:
Взяв на плечі, мов колоду,
І, прискорюючи хід,
Вулицею поманджав.

Недалеко мав манджати:
Зупинився просто хати,
Де наш Абу Касим жив;
Там, щоб хвильку відітхнути
І довкола позирнути,
На землі їх положив.

Пусто скрізь було в тій хвилі.
Тож він розмахав щосили
Капцями та й бух в вікно!
Сам на річку скочив живо
Та й знай шепче: „Маєш пиво!
Маєш! Все мені одно!“

V

РОЖЕВО-ПАХУЧЕ ПРОБУДЖЕННЯ АБУ КАСИМА, ГІРКИЙ ПЛАЧ ЙОГО І РІШЕННЯ — СПАЛИТИ КАПЦІ У ОГНІ

Не злякався так Йона того,
Як його з човна сухого
В морську кинули глибінь;
Не в таке впав остовпіння
Беда, як мертвє каміння
Прорекло йому: „Амінь!“¹

Не такий філістимлянів
Страх напав, як стовп той грянув,
Що звалив старий Самсон, —
Як злякався Абу Касим,
Коли брязком-стуком разом
Вдарило йому на сон.

„Боже правий! Боже правий!
Чи то сон такий лукавий,
Чи кругом валиться світ?“
Так, прокинувшись, бурчав він,
Сонні очі протирав він,
Щоб довкола поглядить.

¹ Беда, знаменитий англійський письменник і проповідник IX віку, осліп на старість, та проте ходив проповідувати від села до села. Раз жартівник-провідник завів його між каміння; Беда виголосив огнисту проповідь, після якої каміння крикнуло: «Амінь!»

Поглядає — горе! горе!
У покою наче море
Запахуше розлилось,
А в тім морі серед хати,
Мов острів якийсь залятий,
Бовваніє чорне щось.

Чи то казка? Чи то сниться?
Щоб зовсім протверезиться,
Він потяг себе за ніс.
„Ні, не сплю! І ось вже дніє.
Та який це холод віє
Крізь віконце? Що за біс?“

Він зриваєсь, з ліжка сходить,
По тім морі босо бродить
По самісінькі кістки;
Раптом скрикнув, мов безумний,
Впав на ліжку, мов до трумни, —
Зрозумів усі звістки.

Він пізнав те чорне диво,
Що близ ліжка горділиво
У олійку розляглось:
Не острів це в океані,
Його капці окаянні
Повернули к ньому ось.

Як пізнав їх дід нещасний,
То йому відразу ясний,
Став весь зв'язок загадок:
Шиба збита, бутля збита
І та річка скрізь розлита —
Весь покій в олійку мок!

«Боже! За що ж стільки кари?
У підлозі всюди шпари,
Весь олійок пропаде!»
Скрикнув Касим, серед хати

Скочив, щоб олій збирати —
Але де збирати, де?

Поки там найшов боклагу,
Вже старого скупиндрягу
Кара повна досягла:
Весь олійок втік у шпари,
Окрім запашної пари,
Дошка голая була.

Став наш Касим, страту баче,
І сердечне, ревне плаче,
Бороду на собі рве;
Скільки раз на капці гляне,
Їх клене, що духу стане,
А лютує, аж реве.

„Капці, капці, каро Божа!
Що за демон з Тігру лежа.
З дна річного вас добув?
На мою тяжку руїну
В нещасливу годину
У вікно мені шпурнув!

„Чом не довершив вже злоби
І мені вас, до хороби,
Не шпурнув на лоб старий,
Щоб я світу більш не бачив,
І не кляв, і не собачив
З горя так, що Боже крий!

„Що ж я буду, бідний діяв?
Всі надії, бач, розвіяв
Лютий ворог в один мах!
Через капці проклятуші,
Наробив з олійку гуші,
Сотню п'ястрів виссав прах!

«Капці, капці, бузувіри!
До якої ж ви ще міри

Дійдете в завязтї злім?
Краще б кров мою ви пили,
А ніж бутлю цю розбили!
Щоб розбив вас Божий грім!»

Але капці серед хати
Розляглися, як магнати, —
Чорні, мокрі та важкі, —
Вид їх бридкий, безугарний,
Та за тее запах гарний,
Бо в олійку по пряжки!

Вид цей — Касимова скрута.
Піднімалась злоба люта
В його серці проти них.
«Стійте, кляті шлапацюги!
За всі шкоди і наруги
Я на вас помщуся вмиг!»

„Моїх рук ви не втечете,
Марно, гидко пропадете,
Як собаки навісні!
Як купців тих кровопивців,
Єретиків-боговбивців,
Я спалю вас у вогні!“

Цю завязту постанову
Й грішную її основу
Абч Касим проскрипів,
Потім капці взяв за чуби,
Щоб задвигать їх до груби,
Та враз став, мов остовпів.

„Мокрі, кляті! Що робити?
Як же мені їх спалити?
Адже треба сажень дров,
Поки шкіра ця розмокла
Висхне — щоб тут нагле здохла! —
Значить, кошт і страта знов!

„Винесу хіба на кришу,
Там на пару день їх лишу,
Най собі на сонці схнуть,
А тоді на славу Божу
Дідьче це насіння вложу
У огонь — та й к чорту в путь!“

Так собі розміркувавши
І на палку капці взявши,
Касим їх на дах поніс.
Верг там, та не бачив того,
Як сміявсь і кпився з нього
Злий збиточник, клятий біс.

VI

СОБАЧІ ГЕРЦІ НА ДАХУ І ЇХ СУМНІ НАСЛІДКИ ВНИЗУ. А ТИ ПЛАТИ, АБУ КАСИМЕ!

У Багдаді, славнім місті,
Є вулиць не сто, не двісті,
А круті всі та вузькі;
А при них доми маленькі,
Наче при пеньку підпеньки,
А дахи на всіх плоскі.

Наче скрині ті біленькі,
Двері, вікна все маленькі,
Тягнуться доми ті в ряд,
Всі до вулиці плечима,
Кожний зиркає очима
На подвір'я та у сад.

Днем народ в домах дрімає,
Доки спека донімає.
Бо там спека що аж страх:
Аж коли повечоріє,

З Тігра холодом повіє,
Люд гуляє — по дахах.

Там дахи те, що в нас сквери:
І спочинок і spacerи,
І сусідський розговор;
Щоб свіженьким подихнути,
І на город позирнути,
Всяк спішить на дах, надвір.

Днем, коли пани дрімають,
По дахах лиш пси гуляють,
Як у нас по вулицях;
Там для них простору много,
Не значить їм це нічого
Скочити з даху на дах.

Там то скоки, там то псоти
Виправляють пси і коти.
Перегони та борні,
Гавкають, немов на ловах,
М'явкають на всяких мовах,
То гризуться, мов дурні.

Гарна річ є жарт дитинний,
Та не кожний жарт — невинний,
Не однако кожний варт:
Хлоп жартує — зарегочеш,
Пан жартує — плакати хочеш, —
Та найгірший песій жарт.

Здибали ось пси багдадці
Абу Касимові капці,
Що там сохли на дісі:
Всі над ними поставали,
Головами знай кивали,
Мов над карпом у вівсі.

Поставали та й не знають,
Що з тим звіром діять мають,

Далі гаркли: дзяв, дзяв, дзяв!
Звір сидить, немов колода.
Пси міркують: ось пригода!
Вже один за вухо взяв.

Гаркнув, тягне — годі рушить!
Ба, вже другий зуби сушить,
Капця торгає за ніс.
Тут і інші скоком, скоком,
Хто встиг просто, а хто боком —
Гей до капців, щоб їм біс!

Гавкають на всякі гласи,
Рвуть за вуха, за обцаси,
Відривають прищипки,
Торгають, куди попало,
Та всьогò ще їм замало, —
Розігрались залюбки.

Два, три разом їх чіпають,
Капці вгору піднімають,
Тягнуть, котять, волочуть:
Цей упáде, той прискоче,
Цей гаркоче, той дзявкоче, —
Затягли їх в самий кут.

Та хоч тут їх дотащили,
То в спокою не лишили, —
Міри песій жарт не зна!
Далі рвали і гарчали,
Піднімали і тручали,
Наче пер їх сатана.

Раптом зойкнув псисько з жаху,
Як тяжезні капці з маху
Гримнули з ним враз униз.
Інші пси мов змиті стали,
Вниз хвости всі попускали,
Потім мовчки розійшлись.

Так злочинець, зло зробивши,
Утікає, хвіст стуливши,
Геть у гори та ліси.
Слухайте ж, яку провину
В нещасливу годину
З капцями зробили пси!

Попри Касимів долище,
Тиснучись к стіні чимближче,
Щоб не впасти де під віз,
Власне цею годиною
Йшла бабуся з дитиною, —
Видно біс її надніс.

Стала баба просто рога,
Задивилася, небога,
Як зчепились два вози:
Коні шарпають та рвуться,
Візники трохи не б'ються,
А пани кричать: «Вези!»

Стала баба, всміхається,
Щось їм радить збирається,
А дитя держить в руках.
Втім гар-гар, гур-гур почулось,
Щось страшне таке метнулось,
Мов увесь звалився дах.

Зглянутись не встигла баба, —
Вже кігтяста песя лаба
Шряб її через лице!
Передерла, мов драбину, —
Баба кинула дитину
Та й кричить: «Ой, що ж оце?»

На дитину ж ту нещасну
Впали капці рівночасно,
Мов із неба лютий грім:
По головці як дістало,

То лиш дрібку запишало,
Та й уже було по нім.

Тут вже гвалт і крик зробився!
Перед домом люд стовпився,
Всі кричать, мов на живіт.
Баба кров з лица втирає,
Мов безумна, знай питає,
„Що це, чи валиться світ?“

Та дитя як мертво вздріла,
То страшенно заревіла:
„Ой ягідочко моя!
Моя внучечко єдина!
Що ж без тебе, сиротина,
Та почну на світі я?“

Люди слухають, зітхають.
„Що тут сталося? — питають. —
Хто це, як дитину вбив?“
Та як капці угледіли,
В один голос заревіли:
„Ось він! Ось хто це зробив!

„Га, це ж Касимові капці
Вбили внучечку тій бабці,
Ще й самій роздерли твар!
Абу Касим! Гей, чи чуєш?
Капців своїх так пильнуєш?
Де він, клятий той скупар?“

Абу Касим наш нужденний,
Вчувши галас той страшенний,
Весь поблід і помертвів,
Весь затрясся, мов трепета,
Бо вже чує, що в тенета
Біс його зловити в спів.

Вийшов мов на суд злочинець,
Гнеть якийсь там челядинець,
Здоровенний, аж горить,
Хап його за руку живо:
„Ось де, пане, ось те пиво,
Що ви вспіли наварить!“

І притяг його до баби,
Абу Касимові лаби
Її кров'ю обмазав.
„Бачте! Бачте кров невинну!“
Потім вбитую дитину
В руки Касиму поклав.

„Нате, пане, понесіте!
Або хоч собі зваріте!
Саме добре у окріп!
Певно, цього ви бажали,
Як ті капці заставляли,
Мов на вовка в лісі сліп“¹.

„Ганьба! Ганьба! — крикнув разом
Тлум весь. — Ганьба, Абу Касим,
Що забулись ви аж так:
Баб та діти розбивати!
Бо нащо ж би пакувати
В капці стільки каміняк?»

„Людоїде з серцем драба! —
Скрикнула кривава баба. —
Ти не думай це собі,
Що свою тяженьку рану,
Свою внучечку кохану
Подарую я тобі.

«Люди добрі! Присвідчіте!
І зі мною враз ведіте

¹ Сліп — прилад до вбивання великих звірів, зроблений на подобу мишачої пастки.

До судді його як стій!
Всяк щоб знав його провину,
Най він сам несе дитину,
Капці ж двом тра взять на кій!“

Абу Касим, як заклятий,
Слова ще не вспів сказати,
Спам'ятатися не міг,
Як усе те, мов невольна
Візія якась пекольна,
Так його і збило з ніг.

Весь він кров'ю обагрений,
Мов розбійник навіжений,
А мертвє дитя в руці,
А при нім кривава баба,
Перед ним два крепких драба
Носять капці на дрюці.

А довкола тлум-громада!
Отака чудна парада
Вулицями потяглась.
Крики знай гудуть завзяті;
При судейській ось палаті
Вся ота юрба зляглась.

Пан суддя вже жде на ганку.
„Абу Касим! А, коханку!
Ми знайомі вже мабуть.
Ну-ко, що ти вдрав нового,
Що людей привів так много?
Що це так вони ревуть?“

Довгу хвилю це тривало,
Напотів суддя немало,
Поки розпитав як слід,
Хто й яку зробив провину,
Хто і як убив дитину
І роздряпав бабі вид.

Та судді хоч ясно стало,
Що було в тім ділі мало
Абу Касима вини,
Та вже мав на нього пік він
І для того так орік він:
„Поєлику капцани,

„Що зробили всю ту страшність, —
Абу Касимова власність
І її повинен він
Пильнувати, зберігати, —
То й одвіт повинен дати
За дитини цеї скін.

„Поєлику ж ця дитина —
Баби внучечка єдина,
Вся надія її дому,
То, крім кари за убійство,
Має Касим це злодійство
Відплатити по закону.

Мусить з нею подружитись,
На нове дитя розжитись,
Щоб її не вигас рід.
А за кару п'ястрів двісті,
Других двісті тій невісті
За каліцтво дати слід“.

Так премудро розсудивши,
Двісті п'ястрів получивши,
Пан суддя потяг домів, —
Касим же, мов громом вбитий,
Став, не знає, що робити, —
Остовпів і занімів.

VII

ЯК АБУ КАСИМ СПЕКАВСЯ ОСТАННЬОЇ ЛЮБОВИ І ЯКИЙ СКАРЬ ЗАКОПАВ УНОЧІ

Я не знаю, як там тому,
У когó в розпáлі злому
Кат всю шкіру з тіла здер;
Та, здається, менше-більше,
Ані ліпше, ані гірше
Касим чув себе тепер.

Він стояв, мов остовпілий,
На лиці, мов крейда, білий,
Радше жовтий, наче віск;
В голові його мішалось,
Серце в груді знай стискалось,
В ухах чувся шум і тріск.

Далі шéпнув: «Боже, Боже!
Що то людська злоба може!
Бий вас Божий грім усіх!
Я знесу ті всі ругання,
Чень вас ще мої зітхання
Здують, мов ковальський міх!“

Так побожно він зітхнувши,
Вид турбаном завинувши,
Скулився, щоб геть іти;
Та в тій хвилі руки штири
З двох боків його вчепили:
„Гей, куди ж то справивсь ти?“

Абу Касим аж здригнувся,
Зупинився, озирнувся, —
Бачить, це поліціант.
Він держить його за поли
Та й кричить: «Агов! Поволі!
Пàне, ось де є ваш фант!“

„Що за фант?“ „Ну, ваші капці.
Пане, ми не голодранці,
Ми не ласі на чуже!
Ось вони, ще й на дрючині:
Нате вам їх! В тій хвилині
Забирайтесь з ними вже!“

Весь народ зареготався.
Абу Касим не змагався,
Капці на коркоші впер
Та й махає — та поволі!
Знов щось сіп його за поли
Та й кричить: „Що ж я тепер?“

Знов оглянувся Абу Касим
Та й аж весь здригнувся разом,
Мов в кропиву голий сів:
Це ж та баба, що з-за неї
Він зазнав біди сієї, —
Щоб її де вовк із'їв!

Вся розпатлана, і боса,
І брудна, і кривоноса,
В роті чорні зуби два,
Руки, мов граблі, худії,
Щоки, мов та грязь, сидії,
А голосить, мов сова.

От така-то краля мила
Абу Касима вчепила,
Наче грішну душу кат:
З ним під руку забираєсь,
Примиляєсь, усміхаєсь,
Мов він муж її чи брат.

„Абу Касимцю, мій друже!
Не смутись мені так дуже!
Вид свій милий розпогодь!
Вже ж тобі за всі ті страти

Скарб великий і багатий
В мні отсе дає Господь.

„Ах, я так тебе кохаю!
Все віддам тобі, що маю,
Всю себе тобі віддам.
Ох, як рада я безмірно!
Лиш мене люби ти вірно,
Рай правдивий буде нам!»

Абу Қасим, тее вчувши
Та хребет в дугу зігнувши,
Силкувався утекти,
Та бабиця не пускає,
Його к собі притискає,
Та й говорить: „Що ж це ти?

„Пощо так мене волочеш?
Чи втекти від мене хочеш?
Чи забув, як випав суд?
Коли любиш, люби дуже,
А не любиш, не жартуй же,
Сплату дай мені ось тут!“

Щоб від баби відчепитись,
Мусив Қасим знов поритись
В своїм чересі як стій:
Триста п'ястрів добуває,
Важко стогне і зітхає,
І дає, і мовить їй:

„Бий тебе суха кошюба,
Ти, красавице беззуба!
На́ оце та подавись!
На́ добро моє, натішся!
Шнур купи собі й повісся,
Лиш від мене відчепись!“

Баба гроші загорнула,
Та на Қасима зирнула,

Мов її він батька вбив.
„Ти без серця! Що монети!
Та чи справді ж так мене ти
Ані раз не полюбив?“

Люд регочесь, рачки лазить,
Абу Касим тільки й пазить,
Щоб від баби драла дать.
Сплюнув люто, відвернувся,
Між юрбою протиснувся
Та й попер, куди видать.

Біг отак, не зупинявся
І назад не обертався,
Бо мороз дер по хребті;
Аж додому причвалавши,
Двері всі позамикавши,
Відітхнув у самоті.

Відітхнувши, відсапнувши
І на капці позирнувши,
Мало знов він не здурів:
Бачилось йому в тій хвилі,
Що вони йому грозили:
„Впадеш через нас у рів!“

Абу Касиму аж тісно,
В животі зробилось млісно,
В лівім вусі дзінь-дзінь-дзінь!
Рогом очі витріщає,
І на капці поглядає,
І тремтить увесь, мов тінь.

Далі каже: „Боже правий!
Певно, дух якийсь лукавий
В тії капці увійшов!
Вжеж я, певно, бідний, згину!
В нещасливу годину
З ним собі я в спір зайшов!“

„Що ж мені тепер робити?
Цього ворога не вбити,
Ні прогнати патиком.
Злого духа не підкупиш,
Ані іншим не відступиш,
Ні не кинеш геть тайком!

„Та стривайте! Маю раду!
Чей же в більший гріх не впаду,
А позбудусь, може, зла!
В тії капці з добра-дива,
Певно, пакісна, злослива,
Грішная душа ввійшла.

„Відбуває тут покуту
І на мене пізьму люту,
Певно, мусить мати за те,
Що над нею збиткувався,
А її не здогадався
В місце схоронить святе!

«Аджеж кажуть мудрі люди,
Що душі такії не буде
Супокою, хоч пропадь,
Поки хто її зостанки
Із молитвою до ямки
Здогадаєсь закопать.

„Грішна душечко покутна!
Ох, даруй, що баламутна
Мисль моя, мов те дитя,
Досі вперто так блудила
І тебе не нарядила
До спокійного буття!

„Та тепер, свій гріх пізнавши,
Скільки кар за нього взявши,
Я, мов брат, мов рідний твій,
Ще цю нічку з молитвами

В затишку тебе до ями
Схороню на супокій!“

Хто б побачив, як наш Касим
У побожність вдаривсь разом,
Як над капцями прикляк,
Як молився, в груди бився,
Охав, на землі стелився,
Рік би: „Стікся, неборак!“

Е, та добре нам судити,
Як так збоку все слідити!
А стрібуй гіркої пить,
То весь світ тобі затьмиться,
І здуріти не дивниця:
Будеш капці хоронить!

Так до ночі промолившись
І водою окропившись,
Абу Касим заступ взяв,
Капці зав'язав в мішище
І на близьке кладовище
Серед ночі почвалав.

Там, довкола озирнувшись,
Коло муру в лук зігнувшись.
Став глибоку яму рить,
Потім, капці в ню вложивши,
І присипавши, й прикривши,
Помоливсь і шез умить.

VIII

СЛУХИ ПРО ЧАРІВНИКА І АБУ КАСИМОВА РУІНА

Всюди темно, тихо, глухо,
Напружає око й ухо

Абу Касим всяку мить,
Та дарма! Мов у могилі!
Незвичайного не в силі
Нічогісінько зловить.

Та зла доля, хоч незрима,
Знай очима злобно блима
І слідить за ним, слідить!
Лист шелесне, гілка хрусне,
Пес загавка, фіртка лусне —
Абу Касим знай тремтить.

Вбіг до дому, за хвилину
Вліз у ліжко під перину,
Богу дякує, що так
Все пішло йому шасливо, —
Та зла доля, хоч ліниво,
Все повзе за ним, як рак.

Як це так вона зновила,
І кому найперш відкрила —
Це втопила в пільмі ніч:
Та досить, що до схід сонця
Від віконця до віконця
Бігла ця кумедна річ:

Вартовий сказав Селіму,
А Селім знов Ібрагіму,
А від цього чув Ахмет,
Від Ахмета дід та баба,
А від цих ціла громада
Цей нечуваний предмет:

Цей ночі в пізню добу
Край халіфового гробу
Хтось стогнав і землю рив,
Щось шептав і щось мурликав,
Знать, нечистих духів кликав,
Потім скарб у землю скрив.

Мусив бути скарб здоровий,
Бо мішище двокірцьовий!
Як він там його заніс?
Певно, не о власній силі,
А заніс і при могилі
Закопав нараяв біс.

Скарб у землю закопавши,
Притоптавши й приплескавши,
Він те місце так заляв —
Стражник чув на власні вуха —
Щоб відразу впав без духа,
Хто б копав там починав.

Вдравши вчинок цей поганий,
Чародій той окаянный
Знявся угору, наче птах,
І через паркан лиш фуркнув, —
Вже ж то біс його так штуркнув!
Аж згадати тее — страх!

Ну, та стражник не таківський!
Вчинок бачачи дідківський,
Хоч зимниця ним трясла.
За чарівником тим адським
Повз по вулицям багдадським
Геть аж до його житла.

Ледве рано зазоріло,
Донеслося вже це діло
До багдадського судді;
То суддя від тої мови
Схобивсь, наче лев на лови.
Го, го, го! Вже ж бути біді!

Чисто вмившись, помолившись,
Поснідавши та й убравшись,
Мовив він до посіпак:
„Зараз кличте вартового!

Чародія нам ось того
Нині треба ще на гак!“

Як для зла, то вартового
І шукать не треба довго —
Він і сам десь близько ждав;
Пан суддя вже в уніформі,
З вартовим по всякій формі
Протокол як стій списав.

„А тепер гляди, небоже!
Докінчить це діло гоже —
Твій найперший заповіт!
Правду своїх слів докажеш,
Як нам зараз же покажеш
Чародія того слід!“

Пан суддя в одну хвилину
Вдяг турбан на голову,
Посіпак узяв сім пар —
І готов був до походу
Хоч в огонь, а хоч у воду,
Мов козак той на татар.

Рушив похід вулицями,
Та не просто, манівцями,
І шохвилі ріс, міцнів,
Бо щокрок юрба цікава,
Чуючи, яка це справа,
Пристає до них з боків.

За малої півгодини
Натовп люду незлічимий
Гоготів, неначе грім,
Вулицями плив, як слиж вивсь,
Аж нараз спинивсь і стіжбивсь
Там, де Касимів був дім.

Вартовий сказав: „Ось тут він!“
Пан суддя сказав: „Мабуть, він

Ще не вилетів, ще спить.
Ну-ко, живо, якнайтихше
З всіх боків оцю хатище
Щільно треба обступить!"

Люди хату обступили,
Та гармидер учинили,
Шум такий, і гук, і рев,
Що збудився Абу Касим,
До вікна підскочив разом:
Зловлений, мов в сіті лев!

Ще не знає, що за штука,
Вже суддя у двері стука:
„В ім'я права! Відчиніть!“
А народ реве та кличе:
„Де ти, клятий чарівниче?
В комин на мітлі не їдь!“

Абу Касим відчиняє,
Весь тремтить і сам не знає,
Чи живий він, чи мертвий.
Пан суддя відразу к ньому:
„Ти господар цього дому?
Бе, ми знаємось, старий!“

Тут всі люди мов здуріли.
Засміялись, заревіли:
„Абу Касим! Чарівник!
Он хто зорі краде з неба!
Он кого спалити треба!
Стережіть, щоб нам не зник!“

„Люди добрі“, мовить Касим...
Та суддя як крикне разом:
„Стій! Ні слова! Ні мур-мур!
Хлопці, гей! для остороги
Разом в нього руки й ноги
На один зв'яжіте шнур!“

Абу Касима щосили
У обарінок скрутили,
Положили на поміст, —
От тоді суддя сідає
І допроси починає.
Що то Касим відповість?

„Як зовешся?“ „Абу Касим“.
„Чим жиєш ти?“ „Хлібом, м'ясом...“
„Люди, чуєте? Блюзнить!
Хліб та м'ясо він вживає,
Ласки ж Божої не знає,
Що живими нас держить!

„Маєш нам тепер сказати
Як не хочеш, щоб у п'яти
Ми пекли тебе огнем,
Що за чар вночі ти діяв,
Де й яке ти лихо сіяв?
Говори, бо ми почнем!“

„Люди добрі, — стогне Касим, —
Хоч печіть, хоч бийте плазом,
В чарах несвідомий я!
Капці, капці ті прокляті,
Що хотів я поховати, —
Ось уся вина моя!“

„Що, брехуне ти проклятий?
Капці хтів ти поховати?
Чи здурів, чи дуриш нас?
Зараз все признай для суду,
Бо як ні, то зараз буду
З шкіри в тебе дерти пас!“

Бідний Касим стогне, оха,
Заїкаєсь та потроху,
Путаючись в купі слів,
Хоч безладно та нескладно,

Та тим більш для всіх принадно
Своє горе розповів.

Та чим більш він плакати хоче,
Тим сильніше люд регоче,
Аж тримаєсь за боки;
Лиш суддя, мов чорна хмара:
„Брехо, жде на тебе кара
Справедливої руки!“

„Хоч ти крутиш і циганиш,
Але нас не отуманиш!
Ну-ко, зараз нас провадь,
Де ті капці поховав ти!
Та як в тім не буде правди, —
Будеш тяжко відбувать!“

Тут зайшла маленька хрія:
Як старого чародія
Аж до цвинтаря дігнать?
Чи йому розпутать ноги,
Чи тягнути край дороги,
Чи для нього віз найнять?

Бачте, вірять мусульмани,
Що як лиш на землю стане
Чарівник, то дідьчих сил
Набереться, напоганить,
Всіх одурить, отуманить,
Щезне, полетить без крил.

Та на те найшлася рада.
„В міх його!“ кричить громада.
Вперли Касима в мішок,
Зав'язали чуб до речі,
Два драби взяли на плечі,
Прошиливши на дрючок.

Як колись із Галааду
Добрий кетяг винограду
Два жидове, взявшись враз.
На дрючку несли під гору
До жидівського табору,
До Мойсея на показ,—

Так у місі на дрючині
Абу Касим бідний нині
На кладовище чвалав,
А за ним суддя престрогий,
А довкола люд премногий,
Мов рухливий, пестрий сплав.

Та ось збилися тісніше.
Стражник мовить: «Ось це місце!»
А суддя: „Розпутать міх!“
Виліз Абу Касим з міха,
Та слаба йому потіха
Серед тих людей усіх.

Мусив місце показати;
Зараз кинулись копати, —
Живо капці віднайшли;
Втішились, мабуть, капцюги
З пана свого наруги
Та й що їм не гнить в землі.

Абу Касим, мов розбитий:
Сумовитий, не сердитий
На ті капці кинув зір.
Ну, програв остатню пробу!
Вже тепер лягай до гробу,
Але капцям більш не вір!

Ой, зітхнув бідак, похнюпивсь!
Тим часом суддя насупивсь
І до Касима мовля:
„Святотате! Тле мерзенна!

Твоїм ділом осквернена
Ця посвячена земля!

Варт би ти на паль за теє!
Та щоб місце це святее
Смертний присуд не сквернив, —
Облегши свої калити:
П'ятсот п'ястрів заплатити
Мушиш так, як завинив.

„Триста п'ястрів на святині,
Сто мені за труди нині,
Вартовому п'ятдесят,
Решту на весь люд цей чесний!“
„Ось присуд тобі чудесний!“
Всі присутні верещать.

Абу Касим на коліна!
„Пане, це ж моя руїна!
Де ж ці гроші я візьму?“
Та суддя рік по хвилині:
„Як не зложиш їх ще нині,
Помандруеш у тюрму!“

ІХ

ЯК АБУ КАСИМ СВОЇМИ КАПЦЯМИ ЗРОБИВ РЕВОЛЮЦІЮ В БАГДАДІ

Як часом у темній пуші
Блуд кого візьметься злющий,
Помотає всі стежки, —
Чоловік у дикім страху
Там і сям біжить без шляху,
Мов овечка, навпрошки,

Коли гонить вовк лапастий, —
І чим більше він попасти

Силуєсь на правий шлях,
Тим густіша оболока
Світ йому краде з-під ока,
Щоб в знесиллі він поляг, —

Так і Касим бідолаха,
Видко — волею Аллаха,
Що скупар був світовий,
Через капці ті суцїги
У такі впав рештабіги,
Що хоч сядь та вовком вий.

І чим більш він силкувався,
Наче в сіті в'юн, звивався,
Щоб їх збутись накінець,
Тим впертіш вони вертались,
За полү його хватались,
Мов заклятий в казці мрець.

Ось тепер, як ті шкрабища
Зі святого кладовища
З-під землі злий дух відіріб,
Як ще Касиму вдоватку
Стоп'ястрівок видер п'ятку —
Геть весь скарб його, весь хліб, —

То сердега вже не плакав,
І не охав, не балакав,
І не торгав борода,
Лиш сидів, неначе змитий,
Мов мертвець, рядном укритий,
Що не знає вже біди.

Так без мови, і без руху,
І без болю, мов без духу,
Довго, довго він сидів;
В хаті пусто, голі стїни,
Та він вперто, без відміни
Все на капці лиш глядїв.

Капці ж клятії, безбожні,
Мов пани які вельможні,
Знай пишались перед ним —
Повні глини і каміння,
Мов не Божі сотворіння
Видом п'уджали грізнім.

Абу Касим стуманілий
Чув, як капці гомоніли
Ось таку до нього річ:
«Дурню! нас ти відцурався!
В п'ястрах, скарбах ти кохався!
Де ж тепер ті п'ястри? Прічі!

„Де олійок твій рожевий?
Де котел є твій спіжевий,
Що в нім гроші ти душив?
Ну, за чим ти бігав, тюпав?
Зуб судьби усе те схрупав,
Тільки нас не розкусив.

«Ми одні, чи чуєш, друже,
Так тобі все вірні дуже,
Як ти сам був вірний нам.
Скільки літ проживши спільно,
Вже розстатись нам не вільно
На потіху ворогам!

„Що вони собі міркують?
Най із тебе й з нас кепкують,
Ти, старий, про те не дбай!
Нас державсь, як був багатий,
Нас до смерти мусиш мати,
В нас ввійдеш і в Божий рай“.

Абу Касим стуманілий
Враз підскачив, мов здурілий,
Кинувсь бігти до дверей;
В руки голову зіпивши,

Вуха пальцями закривши,
Простогнав він: „Боже крий!

„Я дурію! Я дурію!
Двох думок злічить не вмію,
А промову капців чув!
Що вони від мене хочуть?
Чом життя моє лоточуть?
Щоб їм вік поганий був!

„Ні, не витерплю я з ними
Ані днини, ні години!
Сам їх вид мене уб'є!
Або сам втечу де з хаті.
Або мушу їх запхати
Так, що й чорт їх не найде“.

Так він, душу облегчивши,
Міцно це постановивши,
Ладитись в дорогу став;
Ноги вбув, оперезався,
Плащ накинув, геть зібрався,
Капці в міх запакував.

Чи снідавши що, чи з постом,
Кладкою, чи, може, мостом
Через Тігріс перебравсь
І тоді вже шахом-махом,
Не стежками, ані шляхом,
В чисте поле він попхавсь.

Ходить, лазить, життям важить,
А тут зверху сонце пражить,
Мов найняте для біди;
Абу Касим сохне, в'яне, —
То присяде, то знов стане,
Та пищить: „Води! води!“

Втім — чи чорт оце чарує,
Чи на правду вухо чує

Під землею: буль, буль, буль!
Касим скуливсь, схопивсь духом
Та й побіг кудись за нюхом,
Наче жид той до цибуль.

Біг, біг, біг ще з півгодини,
Аж ось глянь: на дні долини
Невеличке озерце
Холодочком подихає,
Мов від сонця в тінь ховає
Кришталевеє лице.

Сів наш Касим, покріпився,
І обмився, і напився,
Свобідніше відітхнув,
Богу дяку дав сердечну,
Що в цю спеку безконечну
Хід його сюди звернув.

Спочивав тут добру хвилю
І таку чув пільгу милу,
Волю в серці і простір,
Мов уся біда віднині
Геть забігла в багна сині,
Щезла в темних зворах гір.

І в душі його старечій
Шибло враз: «Ану ж, до речі,
Моїм капцям місце тут?
Ця вода глибока таки,
В них тяжкії каміняки, —
Кину, буде їм капут!

„Адже тут, де гляне око.
Як далеко і широко,
І душі людей нема!
Рибаки сюди не ходять,
Стражники сюди не бродять, —
Тут спокій, тиша сама!“

І, недовго міркувавши,
Капці, добре розмахавши,
З міхом бух до озера!
Навіть серце не здригнулось,
Прочуття не окликнулось
В бідолашного старця!

Де там! Він ще рад-радіський,
Наче той коняка міський,
Що на поле вирвавсь раз;
Рже, і фирка, й сам не знає,
Чи пасеться, чи гуляє,
Чи хомут навік отряс?

Так наш Касим, відпочивши,
Капці в озері втопивши,
Холодком вертав домів —
А такий веселий, ручий,
Наче скарб найшов гадючий,
Що й ціни сказати не вмів.

Йде — руками розкладає,
Усміхаєсь, щось гадає,
Навіть пробував співати.
«Ні, не зломить доля злюка
Абу Касим крепка штука,
Буде з нею воювати!

«Хоч ти й як мене приперла
І гіркого перцю втерла
Через капці ті мені,
Та не думай, що я впáду!
Дам собі ще якось раду,
А не вступлюся, о ні!

«Дім продам — старий домище,
А проте він варт ще вище,
Як тих тисяч п'ястрів! Ну,
Тисяч п'ястрів, та ж це гроші!

Ой, які ще я хороші
Гендлі з ними розпічну!

«Наплюю на всі олійки
(Тут нещасної сулійки
Пригадавсь йому кінець),
Кинуся на шовк, тканини,
Адамашки, кармазини,—
Славний буду я купець!»

Повернув додому в нічку,
Не вечеряв, навіть свічку
Не світив, а спати ляг;
Спав спокійно, мов дитина,
Снив, що він малий хлопчина
Знай гуляє по полях.

Та як рано встав з постелі,
По своїй зирнув оселі —
Голо, пусто, сумно скрізь!.. —
То аж згорбивсь і насовивсь,
Мов на лихо знов готовивсь,
Ждав на підступи якісь.

День минає, другий — тихо.
«Ну, значить: минуло лихо!»
Абу Касим міркував;
І вже злегка, осторожно,
Чи де що здобуть не можна,
По базарі мишував.

Як той пес, що в нього вуха
Й хвіст обтято, лячно нюха,
Все ховаєсь по кутках,
Боком ходить, озираєсь,
Всього острого лякаєсь —
Так засів під шкіру страх, —

Так наш Абу Касим бідний,
Мов заклятий, мов негідний,

Мов приблуда, мов знайдух,
Вулицями повз несміло, —
Горе так його присіло,
Що прибило в ньому дух.

Та відсапавшись крихітку,
Мов та квітка, що улітку
Вітер до землі пригне, —
Він почав знов підійматись,
І міцніти, й простуватись,
Горе забувають страшне.

Аж оце одного рана
Чує: баба наче п'яна
Коло студні щось кричить.
По хвилині — дві, три, штири
Хором крик такий зчинили,
Аж в ухах йому лящить.

Слуха Касим: що за диво?
Чень же не впились так живо!
Тай тоді чого цей крик?
Чи напав на місто ворог?
Чи мечеть розбив на порох?
Чи халіф де з міста зник?

Рад би знати, що там преці,
Але щось мов тьохка в серці:
«Стережись! Не пхай там ніс,
Де тебе ніхто не просить!
Вже коли бабами носить,
То жартує, певно, біс!»

Крик при студні дужчий, дужчий...
Вже там тлум зібрався злющий,
Вже ревуть — добра не жди!
Чути: «Зрада! Дідьчі штуки!
Дайте нам тих злюк у руки,
Що збавляють нас води!»

Касим тее зачуває,
Вийшов з хати та й питає:
«Люди добрі, що вам є?
Що за крик тут, що за ропіт?
Що з водою вам за клопіт?
Хто води вам не дає?»

Гей, — говорить хтось з народу, —
Вчора ще ми мали воду
З цієї студні, як хрусталь,
А тепер — що за причина?
Хоч би вам одна краплина?
Не тече, аж серцю жаль!

«Що ж нам всім тепер робити?
Чим нам митись, що нам пити,
Чим варити? Гвалт! Розбій!
Гей, біжим до магістрату,
Най на студню цю заляту
Нам порадить що як стій!»

І вже з криком вулицями
З дрéколами й палицями
Йде збунтований той тлум:
Тут зітхання, онде сльози,
Там прокляття і погрози,
Галас, крик, і рев, і шум.

Ба, чим ближче до комуни,
Справа, зліва, збоку суне
Все нова й нова юрба:
Водоноси з коновками,
То прачки йдуть з праниками —
Всіх одна жене журба.

Пляц широкий заповніли,
Заревли всі враз, завили:
«Гвалт! Води, води, води!
Хто нам воду вкрав зі студні?

Кляті вороги облудні!
Дайте но нам їх сюди!»

Страх пішов по всім Багдаді!
Вже й життю пани не раді
На засідання зійшлись.
«Воду красти що за повід?
Найпевніше водопровід
Попсувався десь-колись».

І одні людей втишають,
Другі знов майстрів збирають
Водопровід розслідить.
Не було це легке діло...
Вже геть-геть повечоріло,
Без води пищить, гудить

Весь народ, тремтять всі власті
Бо тлум грóзиться напасти
На уряди, на склепи...
Аж ось радість! Всі крипиші
Буль-буль-буль! Крізь рури з криші
Трисли водяні стовпи.

«Як? Де? Відки? Що за диво?»
Весь народ пита сквапливо, —
Та ніхто не відповість.
Лиш майстри, які ходили,
Водопровід розслідили,
Можуть дати певну вість.

Величезний здвиг народу,
Що весь день чекав на воду,
Жде тепер на тих майстрів.
«Ось надходять! Живо! Живо!
Говоріть, яке там диво?»
Тлум реве, немов здурів.

Х

ОСТАННІЙ УДАР НА АБУ КАСИМА І ЙОГО ПОЄДНАННЯ З КАПЦЯМИ

Вечоріло, сутеніло...
Чи було там яке діло
В Абу Касима, чи ні —
Щось весь день було так нудно,
Думать годі, спати трудно,
Прочуття якісь скрутні...

То походить, то знов ляже,
То щось пише, то знов маже,
То чита святий Коран,
Та слова перед очима
Скачуть, кров у віски грима,
Мов о стіни б'є таран.

Прочувало серце лихо,
Билось і квилило тихо,
Мов голодне немовля,
Та холодний ум старечий
Невиразні тії речі
Душить, цитька, придавля.

Та нараз — всесильний Боже! —
Що це все значити може?
Крик розлягся, наче грім.
Голосів страшна громада
Репетує: «Зрада! Зрада!
Тут він! Тут! Його це дім!»

Абу Касим тее чує —
Вже не мислить, не міркує,
Похолов увесь, як труп.
Серце вже йому сказало:
«Знов на тебе лихо впало!»
І вже жде скажених куп.

А надворі люд лютує,
Ломить двері, репетує:
«Де він? Дайте нам до рук
Цього драба, водокрада!
Розтоптатъ його, як гада!
Мало смерти! Мало мук!»

Абу Касим весь здригнувся,
З остовпіння враз прочнувся,
Ледве дишучи, піднявсь.
Сил останніх добуває,
Проти люду виступає
І отак до них озавсь:

«Люди добрі, горожани!
Що це за таке погане
Діло мав я поповніть?»
Та юрба його запекла
Заглушила: «Згинь! До пекла
Йди чортам отак служити!»

І рукища вже тугенькі
Хап його, мов у обценьки,
В'яжуть, крутять, аж хрустить.
Сотня голосів гукає:
«Зараз смерть тебе чекає!
Гріх живцем тебе пустити!»

«Люди добрі, — плаче Касим, —
Я ж безсильний, я ваш в'язень;
Бийте, вішайте мене!
Я вам вирватись не в силі, —
То скажіть, сусіди милі:
Що зробив я так страшне?»

«Що зробив? Огидну зраду!
Ти хотів весь люд Багдаду
Спрагою на смерть вморити!
Ти заткав нам водопровід,

Ти був бунту й шуму повід!
Признаєш, чи хочеш крить?»

«Признаватись? Боже правий!
Ти мій свідок, Ти ласкавий,
Ти невинність не скривдиш!»
«Що, невинність? — люд скрегоче, —
Він вдавать невинність хоче!
Ось наш доказ! Погляди ж!»

Люд в тій хвилі розступився,
Хлоп у хату протовпився,
Мокрий, ззяблий, ледве ліз;
Оберемком, у охапці
Абу Касимові капці
Він постогнувши ніс.

Серед хати їх придвигав,
Гепнув, аж весь дім заплигав,
В батька, матір так і гне:
«Бий тебе суха ялиця!
Чи ж не гріх то? Чи годиться
Так морочити мене?

«Пане, тут гукають люди,
Що оце ваш мебель буде?
Я не знаю. Та коли
В водопровід ви їх ввергли,
Всьому місту воду сперли, —
Гарний плід ви здобулі.

«Знайте, наші люди штири
Мало смерти не пожили,
В сперту лазячи діру;
Ім на ліки і всю плату
Ви дасте, коханий тату,
Бо я шкіру з вас зідру.

«Знайте далі: щоб ті капці —
Кроть за ногу вашій бабці! —

Із каналу там дістать,
Мусили ми — на сумління! —
Водопроводу склепіння
На три лікті руйнувать!

«Що за це вам добру плату
Подиктують з магістрату —
Будьте певні, пане мій!
А тепер іще за працю,
Що приніс вам цюю цяцю,
Заплатіть мені як стій!»

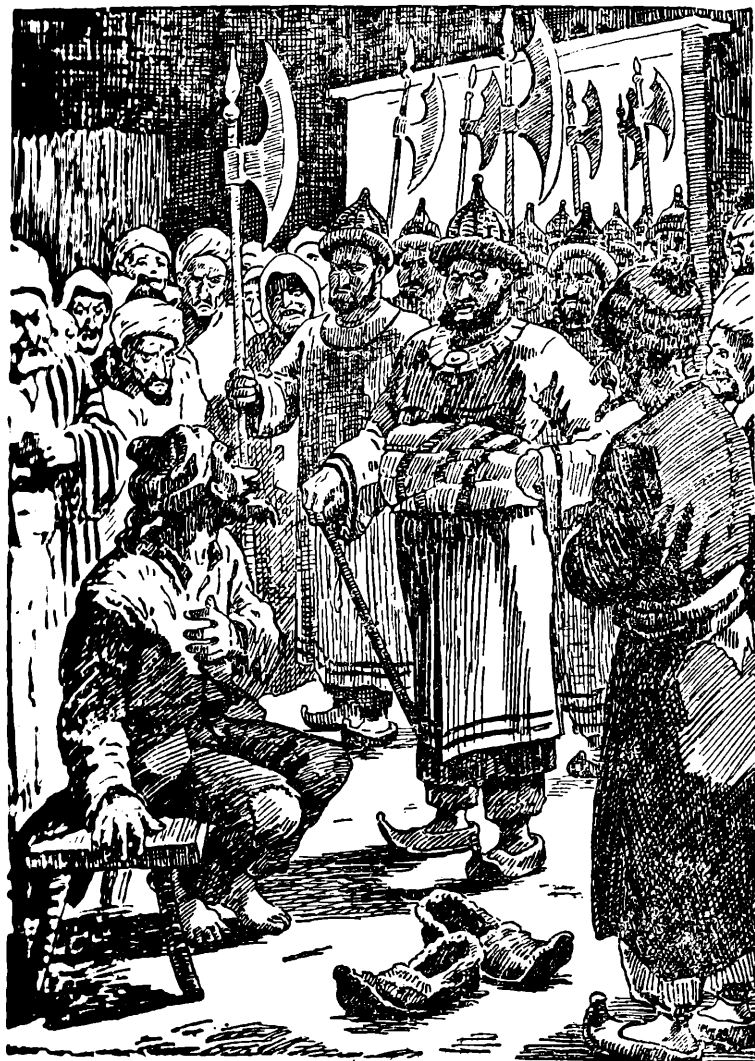
Абу Касим слів тих слухав,
Наче чемерицю нюхав,
Далі скрикнув: «Божий суд!
Люди! На стіну не лізьте!
Забийте мене, повісьте
Без розмови зараз тут!

«Жить обридло! Надокучив
Сам собі я й вас намучив...
Видно Бог мене прокляв.
Най сповніться суд сим часом».
Те сказавши, Абу Касим
Тяжко-важко заривав.

Втім народ заметушівся,
У дві лаві розступився,
Ага' в хату увійшов,
А за ним грізнії мари:
Поліцейських штири пари
З криком: «В ім'я права! Гов!»

«В ім'я права! Всі тут разом!
Хто між вами Абу Касим?»
Абу Касим мовить: «Я».
«Маєш з нами без протесту

¹ Комісар поліції.

Йти до міського арешту —
Воля власти, не моя».

Абу Касим похилився, —
Вже не плакав, не молився,
Знав, що й тут йому капут.
Там, у міській буцегарні,
Дні йшли й ночі незугарні,
А він ждав та й ждав на суд.

А тим часом комісари,
То по штири, то по парі,
В його домі так і шпять:
Урядують, оглядають,
Щось цінують, викладають,
Риють, порпають, глядять.

Довго порались — та марно,
А вкінці списали гарно,
Що хотілось їм списать;
Абу Касима з арешту
Привели, аби всю решту
Присуду йому сказать.

«В імені царя і Бога!
Щоб був пострах і тривога
На зломислених усіх,
Щоб всі проби зради й бунту
Вирвать з коренем, до шпунту,
Зав'язать, мов кицьку в міх —

«З огляду, що Абу Касим
Вперто, злобно раз за разом
Наш нарушував спокій,
Врешті стримав водопровід,
Тим до розруху дав повід,
Страту касі містовій —

«Ми, правителі народу,
За ті збитки, за ту шкоду
Ухвалили: у секвестр
Дім підсудного узяти,
Все, що мав, skonфіскувати
І вписати у реєстр.

«А що слідства урядові
Дібр движимих в його домі
Ніякіських не знайшли,
Окрім капців колосальних,
Що причиною фатальних
Всіх пригод його були, —

«То ми з огляду й надії
На літа його старії
Ухвалили записать:
Щоб знав наших ласк *exempla* ¹,
Без заплати такси й штемпля
Капці ті йому віддять.

«Присуд цей — то слово Боже.
Винуватець вправді може
Жалуватись до царя,
Та це будуть нам докори,
Знак зухвальства й непокори,
А за це не жди добра.

«Тож гляди, ти, діду клятий!
Пробуй лиш рекурсувати,
Зараз у тюрму підеш.
А вже там тобі на пробу
Ми такого всиплем бобу,
Що й рішення не діждеш».

Абу Касим аж здригнувся,
В гри погибелі зігнувся,

¹ Зразки .

Руки к серцю приложив;
„Ай, панове! Золоті-сьте!
Все приймаю, хоч повісьте.
Бо на все я заслужив.

«А оце, що в своїй ласці
Віддали мені ви капці —
Це глибоко чую я!
О, бо добру я тюрму мав,
В по́сті й холоді роздумав,
Що за скарб в них маю я.

«Бачте, був я зла катряга,
Безсердечний скупиндряга,
Від голодних дер я хліб,
Голих, бідних пер в болото,
Лиш у срібло та у злото
Душу всю свою загриб.

«Та Аллах благий та бистрий,
Знать, добра доглянув іскри
У душі моїй на дні;
Сими капцями, мов міхом,
Іскри ті роздув з успіхом
У могучії огні.

«Все мое добро дочасне,
Все, що я вважав за власне,
В тих огнях, мов труск, спалив,
Щоб хоч на старії літа
Вільно міг я в світ глядіти,
Всіх любив, Його хвалив.

«Капці, скарбе мій великий!
Вами ж то нога владки
В мою душу увійшла!
Вами Бог мене, сліпого,
Вивів з пітьми, із грузького
Багновища злови й зла!»

І до капців своїх бідних
Він припав, немов до рідних,
Їх любовно цілував, —
Далі, шнура розмотавши
І на плечі їх поклавши,
Добре знов їх прив'язав.

«Ось, панове, так віднині
Аж до смертної години
В місті буду я ходить —
Жебраком, та богомільним,
Та від зла й покус всіх вільним,
Буду капці ті носити».

Це сказавши, поклонився
І помалу віддалився.
«Одурів», рекли пани.
Серце трохи в них шеміло.
«Ну ж халіф узна в чім діло?»
З страхом думали вони.

Та успокоїлися живо.
Абу Касим став правдиво
Щирим, дійсним жебраком.
Вулицями волочився,
Під мечетями¹ молився,
Тричі в Мекку² йшов пішком.

¹ Мечеть — магометанська божниця.

² Мекка — місто в Арабії, де знаходиться давня національна святиня арабів, а потім і всього мусульманського світу — Кааба (чорний камінь, що впав із неба). Хід до цього міста вважається заслугою і спасенним ділом для кожного магометанця, і кожний зобов'язаний хоч раз у житті бути там.

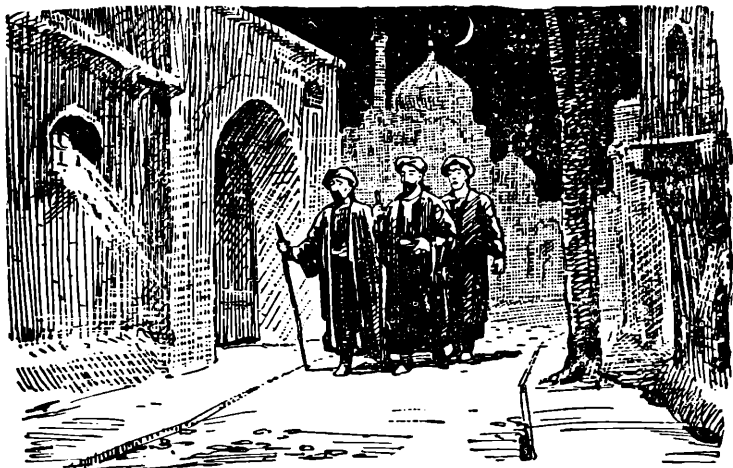
Довго він прожив ще в Бозі,
Вмер десь голий у берлозі,
З капцями його затим
По-жебрацьки й поховали,
Споминали, величали —
Він турецьким став святим.

КОВАЛЬ БАССІМ

АРАБСЬКА КАЗКА

ПРОЛОГ

З новим роком, браття милі,
В новім щасті, в новій силі
Радісно вітаю вас
І бажаю, щоб в здоров'ї,
В мирі, з братньою любов'ю
Відтепер ішов вам час.

І бажаю, щоб трудяще
Те життя вам якнайкраще
Без біди минало всім,
Щоб думками ви міцніли,
Багатіли, не бідніли,
Щоб веселий був ваш дім.

І бажаю, щоб ми згідно,
Сміло, свідомо, свobodно
Йшли до спільної мети:
В своїй хаті жить по-своmu,
Не коритися нікому,
Лад найкращий завести.

Сим бажанням вас вітаю
І по давньому звичаю
Повну чарку догори!
Щирій праці Бог допоможе.
Дай вам Боже все, що гоже!
Що негоже — чорт бери!

А тепер при вільній хвилі,
Коли ласка, браття милі,
Казку слухайте мою
Про Бассіма, про зухвальця —
Я її не виссав з пальця,
А як чув, так вам даю.

Та, балакаючи з вами,
Не арабськими словами,
А по-своmu розкладу:
Де розширю, де вкорбчу,
Дещо з власного прито́чу,
Щоби вийшло до ладу.

ПІСНЯ ПЕРША

У Багдаді, славнім місті,
Тому літ не сто, не двісті,
Тому тисяча й сто літ,
Жив могутній цар-владика, —
Його слава скрізь велика, —
Звався Гарун Ер-Рашід.

Славний був не тим, що в купи
Він валив людськії трупи,
В крові плавав у війні;
І не тим, що за гріш люду,
За здобутки поту й труда
Бенкети справляв бучні;

І не тим, що в супокою
Він залізною рукою
Люд замучений держав, —
Але тим, що кривди й шкоду
Найбідніших із народу
Серцем збáгнути бажав.

Тим, що правий без погрози,
На сирітські, людські сльози
Він чутливе серце мав,
Що частенько в простім строю,
Жебраком або слугою
Перебравшись, блукав.

Щоб життя людей пізнати,
Заходів у бідні хати,
На базари і на суд,
Де купці людей здирають,
Де судді галь-паль карають
І на кривду право гнуть.

О, на кривдників проступних
На начальників підкупних
Цей халіф був злий батіг!
О, для них не знав він ласки,
З них здирав облесні маски,
Нищив їх, губив, як міг.

А зате жебрак обдертий
Все мав царський дім одвертий
І готовий щедрий дар;
В разі напасті, неправди

Кожний міг прийти, і завжди
Діло розібрав сам цар.

Скажете: яка то шкода,
Що для бідного народу
Днесь таких царів нема.
Ну, не все в суботу свято!
Толкувати б тут багато,
Та скажу лише: дарма!

Якби плив у ріках мід,
А з ковбас був кожний пліт,—
Хто би хтів на хліб робити?
Якби, що зівнеш — пиріг
Сам у рот ускочить міг, —
Чи не любо б байди бити?

Якби не було зими,
За кожух не дбали б ми,
Ні за хату, де би скриться;
Якби кривди не було,
Ми не знали би, що зло
Є на те, щоби з ним биться.

А як бідности й хвороб
Між народом не було б,
Ми б не знали милосердя;
Якби й нам самим, адить,
Не прийшлося потерпіть,
Ми б дуріли спересердя.

Якби хтось за нас все дбав,
Правду нам у всім давав,
Ми б самі про ню не дбали;
Якби зняв хто з нас ось тут
Всяке горе, всякий труд,
Ми б добру ціни не знали.

Тим то добрії царі
Тим недобрі, що старі
Все порядки укріпляють
І бажання прав, свобод,
І дбання за весь народ
В людських душах присипляють.

Тим недобрі, що нас вчать
Ізгори добра все ждять
За печаткою й декретом,
Вірить, що їх власть від Бога,
А думки, ідеї — змога
Вбить тюрмою та багнетом.

Тож най буду я дивак,
А скажу наголос так:
Треба нам людей хоробрих,
Смілих, гордих і палких, —
А щоб виховать таких —
Волю злих царів, ніж добрих.

Ну, та це лиш так, до слова;
Не про це властиво мова!
Ось вже блискає зоря,
А нам є куди махати,
Поки казку зопихати
Про предоброго царя.

ПІСНЯ ДРУГА

Вечір, ясне сонце сіло,
Надворі посутеніло,
Холод подиха з долин;
Курява ляга на шляху,

З мінаретів честь Аллаху
Викрикає муеззин ¹.

Тут хто що робив чи діяв,
Спав, косив, чи жав, чи сіяв,
Іхав, ніс, — що тільки єсть,
Все повинен з рук кидати,
На лице своє впадати
І віддати Богу честь.

І халіф, що у троновій
Своїй залі мармуровій
Серед візирів і годж ²
Раду радив про державу,
Вчувши крик той, Богу славу
Дав — і рада вийшла проч.

Ер-Рашід лиш сам лишився,
Щиро Богу помолився
І поклони клав як слід,
В умивальнику яркому
Руки вмивши по закону, —
І подався на обід.

Пообідавши гарненько,
Думав, що засне смачненько,
На м'якому ложі ліг.
Та даремно очі жмурить,
Запашне кадило курить,
Сон на збитки геть відбіг.

¹ А л л а х — по-арабськи Бог. М у е з з и н — церковний слуга. З високої вежі, що є коло кожного мусульманського храму і звється мінаретом, він п'ять раз у добу мусить викликати похвалу Аллахові і закликати вірних до молитви. Цей оклик заступає у нас місце дзвонів.

² В і з и р — міністр або намісник царський. Г о д ж а — арабський паломник, такий, що відбув подорож до Магометового гробу. Такі ж паломники, навіть коли вони жebraки, мають у мусульман велику пошану. І їх не раз допускали до нарад над великими державними справами.

Все якісь думки важливі,
Наче мухи докучливі,
Сунуться йому на ум,
Раз лоскочуть, то знов далять,
То страхають, то цікавлять,
Навівають нудь і сум.

«Ні, хоч би й зовсім не класться!
А заснуть мені не вдасться!»
Мовив сам собі халіф.
Встав із ліжка — не шелеснув,
У долоні тричі плеснув, —
Бо так кличуть там рабів.

І на царський плеск мінутно,
Тихо, наче дух, нечутно
З світлом мурин, хлоп як мур,
Підійшов і мовчки зразу
Похилився й ждав приказу, —
Царський це лакей Месрур.

«Слухай, — мовив цар, — Месруре,
Ночі мовчання понуре
Душу щось мою гнітить;
Зараз шли мені більдара¹
По міністра Джіафара,
Хай прийде до мене вмить».

Цар звелів, слуга вклонився,
Мовчки, тихо віддалився;
Не минуло п'ять минут,
А вже Джіафар покірний,
Пан розумний, щирий, вірний,
Мов і ждав на те — був тут.

¹ Більдарами звалися прибічні сторожі, яких держали не тільки царі, а й інші вельможі. Вони різнилися між собою верхнім одягом (ліберією), як у польських панів гайдуки.

Цар промовив: «Любий друже!
Щось мені чи нудно дуже,
Чи то душу щось гнітить,
Чи вона щось прочуває,
Що недобре нас чекає, —
Сон від мене геть летить.

«Що його вночі почати?
Чи Коран¹ святий читати?
Певно, це спасенна річ.
Та ти знаєш — цар невільник
Світу, а не богомільник.
Не на те нам Бог дав ніч.

«Чи покликати музики,
Справить танці, пиятики?
Знов недобре буде й так.
Цар — на очах всього люду, —
З мухи зроблять верхоблюда,
Скажуть: цар — ласун, пияк.

«Може б, ти міг пригадати,
Що би нам оце почати,
Щоб скоротати цю ніч?»
Джіафар вклонився низько.
«Царю, твій співак тут близько,
Хай співа. Це добра річ».

«Ні, — сказав халіф, — мій пвітку!
Мій співак охрип крихітку,
Та й пісні його усі
Я давно напам'ять знаю, —
Та цю ніч я бути бажаю
В зацікавленню й страсі.

«Слухай, друже, ну, зберімся,
В простий стрій переберімся

1) Кораном називається святе письмо магометанців.

І подаймося у Багдад;
Може, в тій юрбі народу
Здиблемо яку пригоду, —
Я пригодам дуже рад».

«Царю, — Джіафар мовляє, —
Всі пригоди насилає
Нам, як хоче, сам аллах;
Що судив — дасть невідхильно,
Та самим шукати пильно
Тих пригод — і гріх, і страх.

«А при тім, сказати по правді,
Вулиці багдадські завжди
Не зовсім безпечні. Що ж!
Мільйон! Народ усякий!¹
Є й злодюги, й розбишаки, —
На біду наскочить мож».

Та халіф аж розсміявся.
«Джіафаре! Ти постався
Краще якось! Адже ти
Мій міністер від порядку!
То так лад держиш ти, братку,
Що аж містом страшно йти?

«Ну, дарма! Тим, що ти правив,
Сам мене ще зацікавив.
Дай побачу той Багдад
Уночі! Давай поброджу
По заулках, чи сторожу
Здиблемо, що дба про лад!

«Прошу, більше ані слова!
Ось одежа вам готова,

¹ Багдад в час свого найбільшого розквіту нараховував до мільйона населення.

Одягайтесь, я також!
І веді якнайспішніше —
Де темніш, небезпечніше, —
Що то там зустріти мож?»

«Царю, — Джіафар мовляє, —
Бог, що світом управляє,
Він трима в своїх руках
І твою, і нас всіх долю.
Я твою сповняю волю, —
Хай провадить нас Аллах.

«Сторожі нічні в Багдаді
Служать всі тобі по правді,
Роблять, що повинність їх.
Та зір людський обмежений,
А найліпше збережений
Той, кого Аллах зберіг».

Тее мовив, поклонився,
Із Месруром віддалився,
Простий надягнув убір,
І за хвилю із палати
Всі три вийшли погуляти
В сонне місто, мов у бір.

ПІСНЯ ТРЕТЯ

Вже звернуло геть з півночі;
Мов далекі вовчі очі,
В небі мигали зірки;
Ніч безмісячна, понура,
Тягне холод, мряка бура
Від поблизької ріки.

Вулиці тісні і темні,
Мов рови ті глибоченні,
Глухо кожний крок луна;
Ні тобі душі живої,

Хоч собаки де якої, —
Всюди тьма і тишина.

«Ну, — сказав халіф, — це й варе¹,
Мій коханий Джіафаре,
Гарний лад у тебе тут:
Для царя найкраща річ,
Як усякий, скоро ніч,
Спать лягає у свій кут.

«Хто за дня, мов віл, трудіться,
Тому ніччю твердо спиться;
Все життя мине отак,
Що про жадні злі пригоди,
Про права і про свободи
Не подумає ніяк».

В отакім то розговорі
Три мандрівники нескорі
Вулицями звільна йшли:
Тут завернуть, там пристануть,
Тут замовкнуть, там заглянуть,
Чей би щось нове знайшли.

Але гов! це що за диво?
В одній уличці, що криво,
Мов поламана, біжить,
Чути голос прездоровий:
Баритон собі чудовий
Так співа, аж дім дрижить.

«Слухайте! — халіф мовляє. —
Це ж напавду хтось співає!»
«Ні, — промовив Джіафар, —
Хто б співав так серед ночі?
Хтось кричить! Рятунку хоче.
Може, напад чи пожар?»

¹ Варе у гуцулів значить — справді.

І всі три що мали сили
На те місце поспішили,
Відки голос той луна;
Бачать: вулиця в спокої,
Ні пожару, ні розбою
Ні сліду ніде нема.

Але гляньте, край дороги
Дім стоїть досить убогий,
А край брами між стовпів
Там одно собі віконце
Світить, мов крізь мряку сонце,
Відтам той лунає спів.

До віконця, до покою
З вулиці сягнеш рукою, —
Та заглянуть — де, де, де!
Мигне тінь часом на латі,
Видно: ходить хтось по хаті
І співа, аж ляск іде.

Став халіф із Джіафаром.
«Ну, чей вийшли ми не даром!
Слухаймо, що він співа».
А з хатини без упину
В сонне місто голос линув,
Вимовляв такі слова:

«Там на небі честь Аллаху,
На землі ж не маю страху,
Ні гризоти, ні турбот;
Маю силу, — запрацюю,
З'їм і вип'ю, й потанцюю,
І сміюся з всіх пригод».

«Джіафаре, — цар мовляє, —
Чи ти чув, що цей співає?
Бравий це, мабуть, козак.

Ну, застукай у віконце,
Я хотів би з ним доконче
Познакомитися як.

«Дай привіт йому звичайний,
Та не видай нас із тайни,
Впрошуйсь ніби на нічліг, —
Ти вже знаєш, як збрехати,
Щоб пустив він нас до хати,
Щоб його пізнати я міг».

Джіафар не спротивляєсь,
Аж на пальчики спинаєсь
Та й у шибу: стук, стук, стук!
Хто там? — чути крик із хати. —
«Хто тут сміє стукотати?
Ех, як хоплю добрий бук!»

«Не у гнів вам, пане милий,
Ми чужі тут, заблудили,
Із Дамаску ми купці...
У знайомого одного
Ми гостили трохи довго
Та й змилили вулиці.

«До господи нам не втрапить,
А сторожа як поцапить,
То в арешт запре якраз;
Тож огляньтеся на Бога,
Не гоніте від порога,
Підночуйте крихту нас!»

Тут з вікна, що було вище,
Здоровенна головище
Вихиляється й глядить;
Звис на очі чорний волос.
І, мов з бодні, дужий голос
Не то мовить, то кричить:

«Ви купці? По правді всякій?
Ой, ви скорше розбишаки,
Луп'ярі та батярі!
Щось мені, як Бог великий,
Не до шмиги ваші пики,
Щоб гостить о тій порі...»

«Пане, — Джіафар промовив, —
Щоб Господь вас поздоровив!
Не беріть на душу гріх!
Ми спокійні, чесні люди,
А вам гріх від Бога буде
Не пустить нас на нічліг».

«Ах, драбуго ти одна, —
Мовив голос із вікна, —
Ти про гріх мені торочиш?
Сам пройдисвіт, дурилюд,
Поночі припхався тут!
Знаю я, чого ти хочеш!

«Вас там три є шалапути, —
Лиш вам двері відімкнути,
Ввалитесь, мов сарана, —
Не щоб на ніч захиститься,
Щоб наїстись і напиться
Мого хліба і вина».

«Пане, Богом кленемося,
Що ми й не доторкнемося
До напою і до страв!
Ми вечеряли, ми ситі,
А вино те грішне пити
Магомет нам наказав».

«Ну, глядіте ж, — говорило
Чорне із вікна страшило, —
За це слово вас пушу.
Та в підпору цьому слову

Лиш одну свою умову
Вам відразу назначу.

«Маєте мені у кліті
Як сліпі й глухі сидіти,
Тихо, як у лапці шур;
Що я роблю, чи лишаю,
Чи говорю, чи співаю —
Ви мені ані мур-мур.

«Це вам я із серця раю,
Бо тут жартів я не знаю,
А на злюк та розбишак
Маю ось що», — і з вікна,
Наче довбнище страшна,
Випручавсь його кулак.

«Ну, — сказав халіф, — нівроку!
Цим струментом раз до року
В бік дістати, та й досить.
Аж тремчу, чим це скінчиться!
А Джафар яка лисиця!
Вміє нічлігу просить!»

Тим часом внутрі будинку
Қлямка брязь! і за хвилинку
Қлюч у замку заскрипів,
І патлата головище
Вихилилась. «Прошу ближче!
Тут! На сходи між стовпів!»

Гості в пільмі лап-лап-лап
І по сходах шлап-шлап-шлап,
А господар їм здолини:
«Стійте, де хто є! Гей ну,
Най ці двері я замкну,
То впущу вас до хатини».

Входять. Хатка невеличка,

Стільчик, лавка і поличка,
Чисто виметений піл¹;
Серед хати з тертиць збитий
Білим обрусом прикритий.
Вмаений квітками стіл.

На столі шматок печені,
Два фрикаси приперчені,
Легомина запашна,
Огірок і марципани,
Медяник з маківниками,
Бутля доброго вина.

Тут господар, не вітавшись,
Ні про що їх не питавшись,
При столі спокійно сів,
Проковтнув вина склянчину,
З'їв печені половину,
Огірком її заїв.

Потім позирнув на гостей,
Так що їм до самих костей
Тілом холод перебіг,
І сказав: «Які роззяви!
Марш отам до тої лави
І зробіть собі нічліг!

«Чи вам, може, таки ласо
На моє вино і м'ясо?
Ну, попробуй лиш котрий
До стола торкнуться пальцем,
То всіх трьох таким вас смальцем
Насмарую — Боже крий!»

І, сягнувши на полищу,
Здоровенну патерицю

¹ Підлога.

Зняв із неї сажньову.
«Бачиш, мой! Отсим смарую!
І, бігме, не подарую!
Де засягну, там урву».

Гості, мов німі, мовчали
І на лавці посідали, —
Чи тремтіли — хто там зна.
Кожний сам собі міркує:
«Хай з тобою чорт жартує;
Це правдива сатана!

А господар бук у руки,
Знов до м'яса без принуки,
До вина й до марципан;
Далі, трохи підситившись,
І вина як слід напившись,
Забурчав, мов злий кабан:

«Ні, хоч як собі міркую
І в макітрі порядкую,
А не може цього бути,
Щоб були ви чесні люди.
Ви злодії, ви паскуди, —
То досить лиш раз зирнуть.

«Ну, ти грубий череваню, —
Я готов у калабаню
До чортів піти як стій
(Мовив він до Джіафара), —
Коли ти не є почвара
І не вийшов на розбій.

«Або ти там, чорномазій,
Теслозубий негре вражий
(До Месрура так казав), —
Тьху, яка гідка публіка!
Видно, той би з чоловіка
Із живого шкуру драв».

І він плюнув, відвернувся
І по хаті закрутнувся,
Заспівав собі під ніс:
«Там на небі честь Аллаху,
На землі ж не маю страху,
Хоч би й біс до мене ліз».

«Джіафаре, слухай, серце, —
Так халіф до нього шепче, —
Я би конче знати рад,
Як цей газда називаєсь,
Ремеслом яким займаєсь, —
Мусиш ти його спитать».

«Пане, — відповів міністер, —
Хочете, щоб він мені стер
Грішні кості на камуз?
Бога бійтеся! Мовчімо,
Якнайшвидше геть втечімо,
Щоб не був нам тут шляхтуз.

«Аджеж бачите, він п'яний,
А в руках бук дерев'яний!
Ну, лиш писну я слівце, —
Може свиснуть поза уха,
Так що в нас не стане й духа —
І хто ж буде знать про це?»

«Ну, хай це тебе не страшити! —
Усміхнувшись, рік Ер-Рашід. —
Не такий він людоїд.
А я конче мушу знати,
Як він зветься, чим зайнятий
І який його був рід».

«Добре, пане, дізнавайтесь,
Та на мене не здавайтесь, —
Відповів йому візир, —
А я раджу: будьмо тихо,

Не дратуймо враже лихо, —
Хай на нього впáде гирі!»

«Ні, я мушу тєє знати, —
Відповів халіф завзятий. —
Яку хоч придумай річ:
Як зовуть його найменно,
Чим займаєсь він щоденно,
Чом ось так проводить ніч».

Джіафар поблід, схилився,
Зимним потом весь облився, —
Бач, попав між два огні.
«Не вгодиш царю — не гоже,
А промовиш — Боже, Боже,
Поможи цей раз мені!»

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА

Та господар, попоївши
І підпивши й подобрівши,
Обіззався з-за стола:
«Гей, а що там, заволоки,
Скрипите, мов ті сороки?
Про що гутірка зайшла?»

Джіафар відрік по хвилі:
«Пане, ми тут говорили,
Що задобрий ти для нас;
Дав нам захист в хаті своїй
І хто знає, від якої
Злої халепи нас спас.

«За твою оцю гостинність
Почуваємо повинність
Чимсь віддячити тобі;
Тож скажи, як тебе звати,

За когò раз в раз бламати
Бога маємо в мольбі».

«Ге, ге, ге! — зареготався
Їх господар, аж хитався
Стіл від реготу його. —
Ти, мізернеє ледашо,
Мені дякувати! І за що?
За гостинність? Го, го, го!

«Чхать мені на ту гостинність!
А повинність? Ну, повинність
Я одну вложив на вас,
Щоб ні прò що не питали,
Ні мур-мур не воркотали,
А як ні — махай цей час!»

«Пане, — Джіафар знов мовив, —
Щоб Аллах вас поздоровив!
Ваше слово нам святе.
Та хоч слово в вас крутее,
Та діла свідчать не тее,
Серце ваше золоте.

«Ми чужі вам, незнайомі,
Ви ж під ніч у своїм домі
Захист нам дали, як вдень;
Маємо спокій, вигоду,
Дивимось на вашу вроду,
Ваших слухаєм пісень.

«Будемо за вас молитися,
В своїм гóроді хвалиться,
Як то ви гостили нас;
Тільки просимо уклінно,
Розкажіте нам сумлінно,
Хто ви, як нам звати вас?

«Чим займаєтесь за днини

І з якої то причини
Так проводите цю ніч?
В світі ми були не мало,
А ніде нам не впадало
Бачити таку річ».

Ті слова, як мед із перцем,
Вхòпили, мабуть, за серце
Їх ведмедя кудлая;
Він наприндивсь і надувся
І до гòстей обернувся:
«Знать вам хочеться, хто я?

«Ну, нехай і так, приблуди,
Як схотіли ви, так буде, —
Виявлю вам свій секрет.
Та глядіть, не обзиваться,
Не перечить, не сміяться,
Бо хто писне, б'ю в хребет!»

«Пане, борони нас Боже!
Хто ж тобі перечить може?»
Скрикнули всі три нараз.
«Ну, глядіть же! Як що вчую,
То — їй-богу, не жартую —
На лемішку змішу вас.

«Передвсім вам треба знати,
Як мене при людях звати, —
А ім'я моє Бассім.
Ремесло моє — ковальство,
А життя моє — удальство,
Дулі тичу в ніс усім.

«Бачте, в рості ані в кості,
Ані в силі, ані в злості
Бог мене не укривдив.
Вдень до праці є охота,
Аж горить в руках робота,

Хоч би й як їх натрудив.

«Богу віддаю, що Боже,
Вірю, він мені допоможе
Вік увесь отак прожить:
Щоб у днину заробити,
В ніч проїсти і пропити
І ніколи не тужить.

«Чоловік я не злосливий,
Та коли хто нечестивий
Мене надто роздражнить, —
В карк як лусну без обслони,
Будуть цареградські дзвони
Рік йому в ухах дзвонить».

«Свят, свят, свят Аллах над нами! —
Ледве чутними словами
Зашептали гості вмить. —
Від війни, чуми, вогнища
І від твого кулачища
Зволь нас, Боже, боронить!»

«Що муркочеш по-старечи?
Хоче хто мені перечить? —
Крикнув, схопившись, Бассім. —
Гей, на бороду пророка,
Зараз тая смотолока
Полетить к чортам усім».

«Пане, молимося наразі,
Щоб в тій силі і відвазі
Бог весь вік тебе зберіг»,
Рік халіф. Бассім почухавсь
І ще більше удобрухавсь,
Спершись на столовий ріг.

«Та найгірш над все, мосьпане,
Що на світі є погане —

Скорпіон, блощиця, вош, —
Не люблю тих легкоробних,
Пісно-масно-преподобних
Фарисеїв і святош.

«Тих, що звикли в люд вмовляти:
«Ми аллаха адвокати,
До Аллаха — через нас!»
Тих — бодай їм не прожити! —
Що боронять вірним пити
Божий дар — цей винний квас.

«Я на цеє святокрадство,
Фарисейство і лайдацтво
Не подамся, поки жив!
Бога щиро прославляю,
Хліб свій чесно заробляю
І вино все буду пив.

«Бог те бачить і все чує,
Ласкаво мене рятує,
Посилає благодать:
Дає сили, щоб шоднини
Без похиби, без відміни
Заробив я драхмів¹ п'ять.

«Як п'ять драхм у жмені маю,
Просто на базар чвалаю
І всі чисто видаю:
Одна драхма йде на м'ясо,
Бо люблю поїсти ласо,
Друга на вино, що п'ю.

«Третя драхма для потіхи
На цукри, соки й горіхи,
А четверта на свічки,
П'ята йде на хліб пшеничний,
На цвіти, цей стрій празничний
Із небесної руки.

¹ Драхма в тих часах була невеличка срібна монета.

«Так заробок свій щоденний
Видам чисто, щоб в кишені
Ані аспра не лишить,
А тоді додому, братку,
Все кладу ось тут в порядку,
Сам себе давай гостить!

«Стіл застелю і вквітчаю,
Хліб і м'ясо все покраю,
Засвічу свічки як слід.
«Ну, Бассімцю, ви сьогодні
Наробились, десь голодні?
Прошу, прошу на обід!»

«Ім собі, і п'ю, й співаю,
Ні про кого дбать не дбаю,
І мене ніхто не зна;
Так втішаюсь до півночі,
Потім сон затулить очі,
І хроплю собі до дня.

«Двадцять літ отак прожив я,
Ще ні раз не відступив я
Від тих правил; не було
Тут душі чужої в хаті,
Аж вас перших тут, патлаті,
Якесь лихо принесло.

«Ось вам, ви, пани приблуди,
Чи купці, чи дурилюди,
Вся історія моя.
Ну, здоров'я ваше! шулем.
Споминайте серцем чулим
Все Бассіма коваля!»

Гарун Ер-Рашід цю повість
Слухав, як найкращу новість, —
В смак йому був цей пияк,
Цей коваль-завадіяка, —

І тихенько він балака
Джіафарові ось як:

«Цей Бассім — то хлоп не швайка!
Гордий трохи, та це байка, —
Грають мухи в носі, бач.
Дай но ми йому на пробу
•Всиплем трохи свого бобу
Змінімо цей сміх на плач».

Ще там кілька слів на віру
Пошептав халіф візиру,
А візир лице схиля
І ширенько, м'яко, гладко,
Мов невиннее дитятко,
До Бассіма промовля:

«Пане, хоч в словах химерний,
Чоловік ти характерний.
Своїм шляхом сміло йдеш;
Відиуравшись товариства, —
Сварів, поговорів, здирства
Від людей не зазнаєш».

«Так, — сказав Бассім, ікнувши,—
Двадцять літ отак живу вже,
Кожну ніч у мене баль,
Кожну ніч мій стіл накритий,
І я п'яний, і я ситий,
І живу, й мені не жаль».

«Але ж, друже мій, — озвався
Джіафар. — ану постався
У положення тяжке:
Стрілить в голову халіфу
Завтра видати тарифу,
Розпорядження таке:

«Сповідчаємо громаді —
Всі кузні в цілім Багдаді
На три дні позамикають,
А хто в кузню кроком ступить,
Раз клевцем по штабі влупить,
Того смертю покарають».

«Певно, був би це, мій друже,
Смішний за́каз, та не дуже.
Що тоді зробив би ти?
Відки б взяв п'ять драхм у жменю
На свічки та на печеню,
На вино та на цвіті?»

Мати рідна Василюху,
Як не визвіряться лихо
На розмовника Бассім!
«А щоб ти мені сказився!
І цим словом подавився!
Щоб капут був вам усім!

«Ну, чи я не дурень крайній,
В тій годині незвичайній
Цих драбуг і волоцюг
У свій тихий дім впускати
І ще тут їм виявляти
Весь життя мого ланцюг!

«Слухай, чорна ти вороно!
Щоб тебе на Боже лоно
Не пустив святий Петро!
Щоб штовхнув тебе на милю,
Коли рік ти це в злу хвилю!
Сто кольок тобі в ребро!»

«Друже любий, угамуйся,
Не клени і не дратуйся!
Пощо Бога всує звать?
Я сказав це не для того,

Щоб накликати щось злого,
А отак пожартувать.

«Двадцять літ вже регулярно
Ти живеш собі так гарно,
І Господь тебе беріг,
І халіф ще ані разу
Цього дикого указу
Не давав — це ж був би сміх.

«Ну, а так собі для шпасу
Поміркуй, якого б квасу
Наробив тобі той день,
Якби так — виходиш з дому,
А тут гов! «Ніде нікому
В кузні не робить ні цень!»

«Боронь Боже, щоб так сталося!
Але, якби цеє склалось,
Що почав би ти тоді?
Де тобі п'ять драхм узяти?
Що почати? Що сказати?
Був би ти, як на леді».

«Га, поганая роззяво! —
Тут Бассім підскочив жваво
І ухòпив бук до рук. —
Будеш ще про це хармаркать?
Конче хочеш зло накаркать
На мій дім? А щоб ти пук!

«Слухай, аджеж як між вами
Хто поганими словами
Наворожить зло мені,
Якби завтра прем халіфу
Стрілило таку тарифу
Видать і замкнуть кузні —

«Якби я без заробітку
Полишився — то на свідка
Магомета кличу тут, —
Хоч ховайтесь в нори-діри,
Я знайду вас, бузувіри,
І всім трьом зроблю капут.

«А тепер, обридлі гості,
Що лиш до грижі і злости
Довели мене — ану!
Забирайте костوماхи
І летіть, нічнії птахи,
Хоч в баюру смоляну!

«Хай вам вовк очима світить!
Хай вас безголов'я стрітить!
Я не хочу знати вас!
Гай же! В зламану годину!
Хто не йде, то зараз кину
Із вікна в поганий час!»

Що робити, гості встали,
Мовчки з хати поманджали,
Раді, що кінець на тім;
Кленучи, як по папері,
Отворив їм дому двері
І замкнув по них Бассім.

Як на вулицю дістався,
Ер-Рашід розреготався.
«Що не хлопець цей Бассім?
Щире серце парубоче,
Сипле правду просто в очі,
Сам для себе єсть усім.

«Ну, цікавий я віднині,
Як то завтра в тій годині
Знов побачимо його?
Що то буде він балакать?

Буде злоститись чи плакати?
Але ж буде мав чого».

Швидко мало вже світати,
Як з проходу до палати
Потайно халіф вернув;
Швидко Богу помолився,
Розібрався, положився
І як з купелі заснув.

ПІСНЯ П'ЯТА

Скоро добрий день зробився,
Вже халіф зі сну збудився,
Із м'якого ліжка встав,
У воді холодній вмився,
Щиро Богу помолився,
В радну залю завітав.

Там уже дворян без міри,
Там візири, і еміри,
І урядники, й князі
Посходілись раду радить,
І судить, карать і ладить,
Долю важить на вазі.

Всі халіфу поклонились,
На диванах розсадились
І приказу мовчки ждуть;
Та халіф про щось гадає
І на троні не сідає,
І приказу щось не чує.

Усміхнувся, аж хихикнув,
Джіафара к собі кликнув
І сказав: «Пішли сейчас
До всіх міських комендантів,
Хай шлють возних і трабантів
І окличуть цей указ:

«Відтепер через три днини
Щоб нічого не робили
У Багдаді ковалі;
І під страхом злої смерти
Всі кузні велю заперти,
Всі — великі і малі.

«Хто до кузні кроком вступить,
Раз клевцем по штабі влупить,
Той без суду, без потіх
По короткій процедурі
Буде висіти на шнурі
Там же, де сповнів цей гріх».

Джіафар прийняв з поклоном
Цей указ — він став законом,
І за хвилю вже гінці,
Мов шалені, живо гнали,
Комендантам знать давали
У Багдаду всі кінці.

Не минуло півгодини,
Вже барвистії дружини
Вулицями міста йшли:
Возні, слуги, отамани,
Хоругви і барабани,
Труби й сурми всі ревли.

Всюди бубнили, й бреньчали,
І сурмили, і кричали:
«Правовірні, гей, сюди!
Слухай царського указу,
Щоб з невідомости зразу
Не вплескатись до біди.

«Відтепер через три днини
Щоб нічого не робили
У Багдаді ковалі,
І під страхом злої смерти

Мусять всі кузні заперти.
Всі—великі чи малі.

«Хто до кузні кроком вступить,
Раз клевцем по штабі влупить,
Той без суду, без потіх
По короткій процедурі
Буде висіти на шнурі
Там же, де сповнів цей гріх».

Люди слухали, ззирались,
Охали і дивувались:
Відки це? І пощо то?
Та розпитувать, перечить,
Нарікать або злоречить
Не відважився ніхто.

Майстер, що держав Бассіма,
Як звичайно, перед всіма
Вранці-рано в свій варстат
До роботи поспішався
І лише що забирався
Свою кузню відмикать, —

Аж тут: тур-тур, бумс тра-та-та!
Царська служба сороката
Йде, і бубнить, і кричить,
Щоб не смів коваль ні оден,
Хоч би був і як голоден,
Три дні в кузню поступить.

Ковалисько слухав, слухав,
І потилицю почухав,
І бурчав собі під ніс:
«От іще указ безглуздий!
Ну, якої хочуть нужди?
Це порядок? Хай їм біс!»

Він бурчав, що мав бурчати,
Але голосно кричати

Не посмів: халіф не кум!
Так стояв, мов кіл осики,
А від кузні ключ великий
Мав в руці, немов на глум.

Далі, трохи погадавши,
Ключ челяднику віддавши,
Мовив: «На, домів жени
І повісь його на клинці,
Сам же й інші челядинці
Приходять за штири дні!»

Аж ось, мало що проспавшись
І не мившись, не купавшись,
До роботи йде Бассім
І мурчить собі без страху:
«Там на небі честь Аллаху,
На землі ж начхаю всім».

Що за біс? Підходить ближче —
Кузня замкнена! Хлопчище
Перед кузнею сидить.
«Гей, ти, мой, що гави ловиш?
Чому кузню не отвориш?
Хочеш небо тут чадить?

«Попсувався замок, сину?
Зараз я його відчиню,
Лиш раз трахну кулаком.
Ретязь вискочив? Не бійся,
Зараз відірву завісся —
Лад усьому дам мельком».

Та тут майстер наблизився,
І Бассім йому вклонився.
«Ні, Бассіме, — мовить цей, —
Замок мій не зіпсувався,
Ані ретязь не зірвався, —
Не ламай мені дверей».

«Так чого ж цьому роззяві
Пусто тут сидить на лаві?
Гей, до праці, ти, чухрій!»
Але майстер вуса смикнув,
До Бассіма гнівно крикнув:
«Стій, Бассіме, не дурій!

«Чи ти заспаний, чи п'яний?
Вплив розум твій поганий?
Хочеш кузню відчинять?
Чи не чув ти слів, що хором
Верещали нам на сором?
Чи не хочеш віри йнять?»

«Нам на сором? Там до ката!
А то хто смів верещати?
Я не чув, їй-богу, ні!»
«Ей, Бассіме, — мовив майстер, —
Тут біда, ніякий кляйстер
Не заліпить ці три дні».

І сказав йому доразу
Зміст халіфського указу
І погрозу ту тяжку,
Що хто наказ переступить,
Раз клевцем по штабі влупить,
Той повисне на гаку.

Як почув Бассім ті вісті,
Аж здурів, не знав, чи сісти,
Чи стояти, чи тікати;
В голові було безладдя,
З рук упало все знаряддя,
Лиш уста щось булькотять.

«Бий його хрещена сила!
Не казав я? Розносила
Зла година тих драбів!»
Шлях думок його був простий:

Він згадав вчорашніх гостей
І закликав проміж зубів.

«Ох, якби мені їх в руки!
Я би їм додав принуки,
Аж би їх мара взяла!
Бач, поганці! В злу годину
Загадали злу личину,
А вона якраз прийшла».

«Е, — сказав коваль, — Бассіме,
Що тобі біда відійме?
Ти собі волén козак!
Жінки, ні дітей не маєш,
Сам за себе тільки дбаєш,—
Чим тобі журиться так?

«Але в мене, брате, злидні!
Жінка, діти, а тут три дні
Свято — хоч свищи в хаші!»
Та Бассім його не слухав,
Мов сліпий довкола нюхав,
Все крізь зуби бурчачі.

Майстра гнів узяв поганий:
«Ти, Бассіме, певно, п'яний.
Вже то бачу я давно:
Ти безбожно проживаєш,
Уночі жереш, гуляєш,
П'єш заказане вино.

«Видно, за твої провини
Нас усіх цієї днини
Тяжко так скарав Аллах.
Геть від мене! Забирайся
І ніколи не вертайся,
Щоб і дух твій тут не пах!»

Майстер ще сварив сердитий,
А Бассім, неначе змитий,

Скулився і драла дав;
Він ішов зовсім безтямно,
Тільки вперто, ненастанно
Всіх прохожих оглядав.

«Боже, — буркотів він стиха, —
Дай, щоб справці мого лиха,
Ті прокляті віщуни,
Тут мені попали в руки, —
Вже б я їм додав принуки,
Що й не дригнули б вони».

Так без думки і без тями
Він поплентавсь улицями,
Аж до лазні заблукав.
«Дай обмиюсь тут із бруду,
А потому далі буду
Клятих гостей тих шукав».

Входить в лазню, оглядаєсь,
Втім до нього наближаєсь
Той, що вслугує, баннік;
Глипнув раз і втішивсь дуже,
«Ах, Бассіме, любий друже,
Де ж ти так від мене зник?»

Здивувався Бассімище,
Банника оглянув ближче:
«Чи ти дідько, чи Калед?»
«Так, Калед, що, здавна дружні,
Ми в одній робили кузні
І один зносіли гнет.

«Тямиш, як то ти бувало
Рятував мене немало
І роботою й грошем!
Як з тобою я розстався,
То з ковальством попрощався.
В бані ось засів кошем.

«Та старе добро тямую,
Тебе щиро я шаную.
Що тебе болить? свербить?
Говори! Кленусь на Бога,
Що лише моя спромога,
Рад для тебе я зробить».

«Друже мій, — Бассім озвався, —
В мене нині розв'язався
Міх цілий поганих бід».
І він розповів Каледу
Всю історію з переду
Аж до кінчика, як слід.

«Це мене найгірше злостить,
Що цю ніч прийдеться постить.
Але це ще півбід.
Гірше те: як раз зламаю
Те, що досі мав в звичаю,
То вже більш добра не жди».

«Друже любий, угамуйся,
Тим ні крихти не турбуйся! —
Мовив весело Калед. —
Плюнь на те ковальство нині,
Стань за банника при мені!
Ось тобі цілий секрет:

«Гостя обіллеш гарненько
І натреш його міцненько,
Змажеш голову жовтком,
Милом насмаруєш тіло,
Щіткою начухай сміло, —
Будеш славним банником.

«Ще як будеш несердитий
І навчишся стригти, брити,
Повісті смішні складать,
До папуч вкладати віхті,

Зручно обтинати нігті,
Будеш мати благодать».

Ну, Бассім у тую пору
Іншого не мав вибору,
Скинув шмаття як стояв,
Фартухом заперезався
І до бані показався,
Гостя швидко в руки взяв,

Як почав його милити,
Терти, м'яти, стригти, брити,
Обливають по голові, —
Гість гадав, що він у раю,
Дав йому проти звичаю
Басарунку драхми дві.

Другий дав одну драхмину,
Третій знов там щось докинув,
П'ятий, шестий — геть усі,
Так що, поки звечоріло,
Наш Бассім за своє діло
Мав п'ять драхм у фартусі.

Свій заробок зрахувавши,
Свое шмаття знов убравши,
Крикнув весело Бассім:
«Є, Великий Бог на небі!
Вже я нині не в потребі,
Чхать мені халіфам всім!

«Чхать мені на кузню й молот!
Тут не знатиму про голод,
Буду радше банником.
Це куди мені зручніше,
Корисніше й приємніше
І не втомлює цілком!»

І, забравши драхми в жменю,
Він по хліб, вино й печеню

На базар подралював;
Усього як слід купивши,
Ані аспра не лишивши,
Вже смерком домів вертав.

Тут роздягся, все попрятав,
Де дірки були, полатав,
Скатеркою стіл накрив,
Умаїв його квітками,
І заставив тарілками,
І свічками звеселив.

Чарку наповнивши спішно,
Він сказав тоді утішно:
«Гей, це вип'ємо на злість
Тим драбам, бодай послизли
Що мене так вчора згризли!
Хай їм сором очі їсть!»

ПІСНЯ ШОСТА

Ніч настала. Темно всюди,
Сплять давно робочі люди,
Та халіф іще не спить;
Він не то, щоб думав важко,
Як тим бідним жити тяжко,
Як то їх біда гнітить —

Він все думав про Бассіма,
Як то десь, мов кінь без сіна,
Важко він тепер сопить.
Чи сидить, кусає пальці?
Чи, простягшиися на лавці,
Слуха, як живіт бурчить?

Весело халіфу думать,
Як коваль там мусить рюмать,

Клясти, злитись, неборак!
Але то не вся ще кара!
Ось він кличе Джіафара
І йому говорить так:

«Ну, як думаєш, мій друже,
Наш коваль приємно дуже
Проводитиме цю ніч?»

Д ж і а ф а р

«Ей, не ситий і не п'яний, —
Будуть снитися цигани, —
Це куди немила річ».

Х а л і ф

«Ну, вдягай купецьку свиту!
Мусимо йому візиту
Нині поночі зробити».

Д ж і а ф а р

«Пане, цього б я не радив.
Як він вчора нас скромадив, —
Нині, певно, буде бить».

Х а л і ф

«Ні, дарма про це товкмачить!
Мушу я його побачить.
Клич Месрура зараз тут!
Без замішки, без сперечки
Одягаймося по-купецьки
І махаймо в Божу путь!»

Не минуло півгодини:
Вулицями три людини
Серед пільми тихо йшли
Аж в той темний закаулок,
Де Бассім мав свій притулок —
І що ж там вони найшли?

Із Бассімової хати
Світло здалека видати
І веселий чути спів:
«Гей, на небі честь аллаху,
На землі ж не маю страху.
Щоб мій ворог оцапів!»

«Джіафаре, — мовив живо
Ер-Рашід, — це що за диво?
Кпить собі з нас цей коваль!
Щоб стягти на нього злидні,
Я кузні запер на три дні,
А йому й зовсім не жаль!

«Світить, їсть, і п'є, й співає, —
Відки ж драб той гроші має?
Чей же не закленив їх?
Все те я бажаю знати.
Стукай но! Впросись до хати!
Будем мати сто потіх».

«Пане, це недобре діло, —
Відповів візир несміло, —
Почуваю в тілі страх.
Це щось буханцями пахне...
Ну, як цей дикун тарахне
Вашу святість по зубах?»

Та халіф на це був строгий:
Як упресь, мов віл на роги,
Не міркуючи бере.
«Стукай, хлопче!» І Месрур,
Спершися грудьми о мур,
Стукнув у вікно старе.

А Бассіму за хвилину
Вже вино ввійшло в чуприну
І збиралось на любов.
«Боже, коб при цій комашні

Мої гості учорашні
Тут мені явилися знов!»

Буркнув так, аж тут, спасибі,
Щось там: стук, стук, стук по шибі!
Скочив до вікна, як звір.
«Що за стук?» кричить у злості.
«Ми, твої вчорашні гості» —
Мовив ізнизу візир.

«Що? — ревнув Бассім, як тур,
Звісив голову за мур,
Щоб їм добре придивиться. —
Ви тут знов? Алло, тікайте
І верби собі шукайте,
Щоб на ній вам удавиться!

«Ех, якби я нині рано
Був де здивав вас, погано
Було б з вами! Я б зім'яв,
Потрошив вас на макуху,
Так, щоб жадну з вас псяюху
Рідний тато не пізнав.

«А тепер — цікав я знати,
Що вас до моєї хати
Знов за халепа несе?
Кпити з мене, голомази?
Чи щоб я скрутив вам в'язи?
В мене не купить і це».

«О Бассіме наш всечесний, —
Відповів візир облесний, —
Кпити з тебе? Крий нас Біг!
Ти хазяїн наш хоробрий,
Ти такий для нас був добрий, —
Хто ж би з тебе кпити міг?

«Таж ми рано чули крики,
Той указ халіфів дикий,

Що кузні всі на три дні
Замика, й за тебе, друже,
Нам було турботно дуже.
Будь же ласкав, відчини!

«Ми прийшли тебе відвідать,
І потішить, і тобі дать
Добру раду. На часок
Нас впусти! Нам любі хвилі
Тебе бачить в добрій силі,
Твій почути голосок».

«Ха, ха, ха! — Бассім сміється. —
Дурню! так тобі здається,
Ваших я жадний потіх?
Впущу вас, гидкі фафулі,
Щоб під ніс вам тикають дулі,
Насвистать на вас усіх!»

Ось по сходах він гуркоче,
Ось у замку ключ скрегоче,
Ось він двері відчиня,
Вгору їх веде з собою
І впускає до покою,
На порозі зупиня.

«Ну, погані волоцюги,
Смаровози і дрантюги,
Завидющі сліпаки!
Гляньте, вибалуште очі!
Ви гадали, сеї ночі
Буду їсти дрижаки?»

«Гляньте, осьде хліб у мене,
Ось вино, а ось печене,
Марципани і цукрі.
Але жаден з вас, мосьпане,
Ні шматочка не дістане,
Хоч всю хавку розідри!»

«Ви прийшли мене потішити?
Я б радніший вас повісити
На один порядний шнур!
Гей там ти, козяча пико,
Пощо так захланно й дико
Зиркаєш до конфітур?»

«Пане, — став халіф мовляти, —
Ми не хочем оскорбляти
Вас на трунку й на їді;
Вас відвідать ми прибули,
Бо, як той указ ми чули,
Думали, що ви в біді.

«Вірте, той указ дивачний,
Що цар видав необачний,
Нас зачудував зовсім!»
«А самі то ви, прокляті, —
В тім нещасті винуваті, —
Гнівню відгукнув Бассім. —

«Як впускав я вас до хати,
Не казав я вам мовчати?
А з вас дідько: кра та й кра!
Та й накракали в злу пору
На халіфа тую змору, —
Кракала би з вас мара!»

Д ж і а ф а р

«Пане, щоб ми так здорові,
Як з халіфом ми у змові!
І не злий був, видно, час,
Бо влизнули ви від злого,
Не пошкодив вам нічого.
Той халіфів злий указ».

«Ха, ха, ха! — Бассім регоче. —
Пан халіф, коли захоче
Ще Бассіма оховстать,
Обчімхати, мов ломаку,

На припін взять, мов собаку, —
Мусить дуже рано встать!»

Д ж і а ф а р

«Пане, будьте любі-годні
Розкажіте, як сьогодні
Викрутились ви з біди?
Це ж нам радість, як у небі,
І наука, як в потребі
В ваші наступать сліди».

Б а с с і м

«Ну, трясучка вам і змора!
Вже вам повідав я вчора,
Що жив гарно двадцять літ, —
Аж сьогодні, як кузні
Всі заперли, то мені
Замакітрився весь світ.

«Плентавсь я, мов штири п'яні,
Аж заплентався до бані —
Бог за мене не забув!
Друга щирого знайшов я,
Вмить навчився там, немов я
Банникóm ізроду був.

«Отже, поки звечоріло,
За своє банницьке діло
Я п'ять драхм і заробив;
Накупив собі, що треба.
Дбає Бог за мене з неба!
Ледарів, щоб грім побив!

«Чхать мені вже на халіфа!
Що мені його тарифа?
Чхать на ковалів цілком!
Я без муки і без страти
Хочу жити і вмирати
Правовірним банникóm!»

Д ж і а ф а р

«Пане наш благочестивий,
Видно в Бога ти щасливий!
Та чи тяжко бути біді?
Ну, якби халіф наш лютий
Бані всі велів замкнути,
Що зробив би ти тоді?»

Б а с с і м

«Чи не мовив я відразу,
Що від вас лиш гнів, уразу,
Прикрість мушу я зазнать?
Чи не клявся ти, лукавий,
Що не будеш в мої справи
Носа свого втикать?»

«Ти, проклятий череваню!
Було лізти в калабаню,
А не в мій затишний кут!
Щоб ти спати ліг в тернину
Голий, поки в злу годину
Злее слово вирік тут!»

Джіафар зігнувся покірно,
А халіф смієсь безмірно
І хихочеться в кулак;
Серце у панів котяче.
Люблять, як рвесь, злитись, скаче
Перед ними неборак.

Д ж і а ф а р

«Пане любий, я лиш жартом.
Але все ж подумать варто...
Адже бачиш сам тепер:
Наш халіф усяке може.
Що ж би ти зробив, небоже,
Якби він лазні запер?»

Та Бассім вже був підпийлий,
То сміявся, а по хвилі

Так промовив: «Глупий єсь!
Я Бассім! Хай світ весь знає!
І Аллах про мене дбає,
Хоч нехай халіф стечесь.

«Бань не сміє він заперти.
Банникóm і жить, і вмерти
Я бажаю — й буде так.
Бач, вина ось наливаю!
Слухай, пісню заспіваю,
Хоч ти вішайся на гак!

«Ой я собі садівнік, садівнік,
В моім саду лабазнік, лабазнік,
Між лабазом стежка бита;
Чи то хлопець, чи то дід
Моім садом вільно йдїть, —
Від дівчат жадаю мита.

«Як погана — подарую,
Як красуня — поцілую,
А хто заздрий, тому пшик.
Всім магнатам, бузувірам,
І халіфам, і візірам —
Хай ім жаба під язик!»

Так Бассім собі співає,
Ість, і смокче, й попиває,
Поки півень не запів.
Ось із лавки гості встали
І Бассіма попрощали, —
Вже пора рушать домів.

Д ж і а ф а р

«Пане, кланяємось чемно!
Але так нам тут приємно,
Так ваш любий голосок,
Що для дружньої розмови
Ми й на другу ніч готові
Ще забігти на часок».

Б а с с і м

«Краще забіжіть ви, хами,
До старого чорта мамі, —
Це вам, бачиться, з рідні:
Заночуйте де в болоті,
Розмовляйте з кіллям в плоті,
Замість докучать мені».

Так приємно попрощавшись,
І на вулицю діставшись,
Товариство геть пішло,
А Бассім, наївшись, впившись,
Навіть Богу не молившись,
Почухрав собі в стебло.

ПІСНЯ СЬОМА

Нова днина почалася;
Царська рада зібралася.
Ось цар видав маніфест:
У Багдаді всі лазні
Зачинити на три дні, —
Хто відчинить, вбить на хрест.

Люд лякався, дивувався...
«Що це знов таке? — питався
У сусіда там сусід. —
Вчора всі кузні заперли,
Нині всі лазні заперли, —
Чого ж завтра ждати слід?

«Чи халіф наш так жартує,
Чи нового щось готує,
Чи трібує послух наш?
Ти один це знаєш, Боже,
Що нам добре, що негоже, —

Тож як знаєш, так нас праж!»

Слуги в пишному убранню
Самого халіфа баню
Зачинили передвсім
І царицину в тій хвилі,
Джіафарову забили
Й ту, де працював Бассім.

А хазяїн тої бані,
Вчувши царське приказання,
Став мов курка під дошем:
«Три дні свято примусове!
От нещастя нам готове, —
Живи тепер самим борщем!»

Банники ж в недовгій хвилі
Круг Каледа обступили
Та й давай його шпилять:
«Цей Бассім — то друг твій, бачся.
Він приніс нам те нещастя.
Як ти смів його прийнять?»

Поки там змагались різно,
Аж Бассім, уставши пізно
Від нічних своїх утіх,
Звивши, мов яке точило,
Свій фартух, і щітку, й мило,
Суне і сопе, як міх.

Він до бані знай простує,
А що сталось, не міркує,
Лиш під ніс гуде жуком:
«Хай там світ увесь валиться,
Я не буду тим журиться, —
Буду жити банником».

Ось край бані він на сквері.
Бач, заперті в бані двері,

Люд сумний, без діла весь.
«Що це ви тут поставали?
Двері чом позапирали? —
Так Бассім до них озвесь. —

«Може, ключ де загубився,
Або замок закрутився?
Дайте я лиш раз дмухну!»
Хоч і як всім не до сміху,
Але мали тут потіху.
«Ну, Бассіме! Ну, ну, ну!

Хочеш двері відчинити?
Хочеш баню тепенити?»
«Певно!» відповів Бассім.
«Ну, попробуй це зробити,
Коли хочеш быть прибитий
На хресті на місці сім»

Б а с с і м

«Що це за дурні балаки?»

К а л е д

«Друже, знать, не чув ти таки,
Як кричали маніфест:
«Всі лазні три дні заперти,
Хто ж відчинить, винен смерти,
І прибить його на хрест».

Вчувши цей указ султанський,
Мов болван тмутороканський
Остовпів Бассім-бідар.
«Боже милий, Боже правий,
Чи на нас ти не ласкавий?
Що це за новий удар?»

«Ти б, Бассіме, мій небоже,
Надаремно ім'я Боже

В грішнії уста не брав! —
Так сказав господар бані. —
Від вина уста ті п'яні,
Від обжирства ум охляв.

«За твої гріхи безмірні
Відучора правовірні
Терплять голод ковалі.
Краще б був ти задригнувся,
Ніж у наш цех навернувся
Нам на злидні немалі!

«Тридцять літ уже, ти, блазню,
Я удержую цю лазню
І ніколи не чував
Ще подібного указу,
Аж свою ти довгобразу
Пику поміж нас упхав.

«Тож махай і забирайся,
З ковалями там братайся,
А між банників не лізь!
Хай тебе Господь провадить!
Нам твоя присутність вадить.
Ти біду приносиш скрізь».

Став Бассім, неначе змитий.
Що було йому робити?
Чи сваритись, чи ридать?
Він забрав свої манатки
І дав драла без оглядки,
Почвалав, куди видать.

Йде та знай скрипить зубами,
Гнів свій вилива словами:
«А побий же Божий грім
Гостей моїх препоганих!
То у головах їх п'яних
Початок тим бідам всім.

«То чорти якісь, не люди!
Що лиш ляпнуть, все так буде,
І то все на людське зло.
Боже, як їх де поцуплю,
То такого лупня влуплю,
Щоб і слід їх замело!»

Поблукавши вулицями,
Він вернув домів без тями.
«Що робити? — крикнув він. —
Ні копійчини в кишені,
Всі кузні й лазні замкнені,
Постить треба? Хай вам хрін!

«Ні, не буде цього зроду!
Краще скочу з моста в воду!
Що тут маю, все продам!»
І почав перебирати,
За порядком оглядати
Плащ, і пояс, і турбан.

«Цю барвистую хламиду
Занесу якому жиду,
Чей за ню три драхми дасть;
А турбан отсей хрещатий
За дві драхми як продати,
То мов кинути псу в пасть».

І турбан в обруч ізвивши,
Плащ порядно ізложивши,
Взяв у руки наш бідар;
Він ще гостям насобачив
І пішов, куди сам бачив:
Просто носа на базар.

Помаленьку чимчикує,
Щось буркоче, щось міркує, —
Аж ось глянь, свята мечеть.
«Дай ввійду, помóлюсь Богу,

Щоб дав щастя на дорогу
І прогнав все лихо геть».

Увійшов, як слід обмився,
Щиро Богу помолився,
І від серця відлягло;
Він покинув гостей клясти,
Став кругом очима пасти,
Чей би добре що прийшло.

В сінях храму зупинився,
В плащ святочний нарядився
І турбан на лоб надів,
І стоїть собі, й міркує,
Як то зараз попрямує
На тандиту до купців.

Аж ось жінка наближаєсь
І Бассіму приглядаєсь,
Бачить: крепкий це козак,
Плащ, турбан на нім заможний,
Мислить: це від суду возний, —
І рекла до нього так:

«Пане мій великоможний,
Чи не є ти з суду возний?»
«Так, — відмовив їй Бассім
І повів очима грізно, —
Я є возний, рано й пізно
Служу судіям усім.

«А як хочеш, то одному,
Найчільнішому, святому...
А як хочеш, то й сам я
Пан, що правду важить, мірить
Тим, хто в правду його вірить, —
Я премудрий судія.

«Одним словом, все я можу:
Правду людську, ласку Божу,
Все готов тобі з'єднать, —
Лиш скажи, чого бажаєш,
Який біль на серці маєш, —
Твою кривду рад я знать».

«Пане, — мовить жінка з жахом, —
Як ти много одним махом
Набалакав, Боже крий!
Певно, славний ти юриста,
Але в мене справа чиста:
Виправить довжок старий».

Б а с с і м

«Зволь лише мені сказати,
Хто це твій довжник завзятий,
Я його перед суддю,
Що між всіми наймудріший
І до бідних найщиріший,
Заразисько заведу.

«Слухай, жінко справедлива,
Будь лише мені зичлива,
Справу цю віддай мені;
За третину п'ястра жваво
Виграю все, коли право
Є по твоїй стороні.

«Та хоч би була та справа
Зла, нечесна і лукава,
Бридка, чорна, як смола, —
Я її на правду звёрну,
На добро відміню скверну,
Хвіст пушу вперед чола».

«Пане любий, — каже баба, —
Скаржусь я на того драба,
Мого мужа. Щоб я так
Дочекала в Бога ласки,

Як подружні обов'язки
Не сповняє цей пияк.

«Як мав шлюб зі мною брати,
Обіцяв мені давати
П'ять динарів кожен рік
На шпильки, стяжки й одержу —
Отсей довг від нього стежу,
Бо пропав із ним мій вік.

«Вже п'ять літ із ним бідую,
Слова доброго не чую,
Ледве є що їсти й пити,
А ще дідько той лапатий
Видумав за домом спати, —
Най же довг мій заплатить!»

«Що ж за заробіток має
Муж твій?» так Бассім питає.
«Муж мій, пане, чоботар».
«Га, шкурлатник! Стій же, братку,
Я тобі прищеплю латку,
Кину в дрож тебе і в жар!»

«Пане любий, — мовить баба, —
Чи не слід на того драба
Скаргу в протокол вписати,
У судді на мій рахунок
Виєднати форлядунок
І тоді його зазвати?»

Б а с с і м

«Певно, певно! Ось до суду
Вже близенько, сам я буду
Особисто у судді,
Твою справу виторочу,
Форлядунок виклопочу, —
Буде діло все в ладі».

Це сказав Бассім і сміло
В суд ввійшов, мов мав там діло,
Десть постояв при стіні,
Потім гордо виходжає,
Шмат паперу в жмені має
І так мовить тій жоні:

«Ось папір! Тепер приладься!
Як на річі будеш знаться,
То побачиш ще й печать:
За годинку — кайтесь, люди!—
Чоловік твій смирно буде
Твої руки цілувать».

Аж підскочила шевчиха.
«Дай же Боже йому лиха,
А вам, паночку, добра!»
І з намиста, що на шиї,
Відірвала дві новії
Драхми чистого сріблѧ.

«Нате, паночку хороший!»
Як Бассім дірвався грошей,
То, мов яструб в кігті, хап!
«Ще Бассім я! — повідає, —
Ще аллах за мене дбає,
А мій ворог — глупий цап!»

Повела його шевчиха
Аж на те підсіння стиха,
Де сидів її супруг,
І сама за вуглом стала
І Бассіму показала:
«Он він, панцю, щоб оглух!»

Тут Бассім свій ум відсвіжив,
Свій турбан нагороїв,
Вуса гостро підкрутив,
Кашлянув, мов моздір грюкнув,

Палкою в підлогу стукнув.
Очі в лобі закотив.

Бачить, мужичок маленький,
І худенький і бліденький
Над роботою клячить,
Як то кажуть, пушка духа,
Шие й сам собі, як муха,
Якусь пісеньку мурчить!

Тут Бассім не рік нічого,
Наближається до нього,
Що клячав на килимку;
Килимок за роги цапнув,
З майстром враз на плечі хапнув,
Наче кицьку у мішку.

«Пане, що це за причина? —
В страсі запишав шевчина. —
Де, куди мене несеш?»

Б а с с і м

«Маеш тихо бути, смириться,
І закону покориться,
Бо до трибуналу йдеш».

Ш в е ц ь

«Пане, змилуйсь надо мною!
Адже ж не піду, як стою.
Положіть мене, щоб міг
Взяти свиту, вбратись гоже, —
Піду з вами в ім'я Боже, —
Не несіть мене на сміх».

Змилювавсь Бассім, шевчину
З килимком на землю кинув;
Люд їх обступив вінком.
Швець пита Бассіма з чуду:

«Хто це зве мене до суду?
Чийім то я довжником?»

Б а с с і м

«Жінка зве тебе до суду,
А я урядово буду
Її справу заступать:
Ти весь вік їй закапарив,
Тож за п'ятдесят динарів
Ти їй мусиш одвічать».

Ш в е ц ь

«О завзяття ти жіноче!
Що вона від мене хоче?
Лиш п'ять літ жонаті ми.
Їй динара в рік! Є свідки!
Але п'ятдесят? Це відки?»

Б а с с і м

«Хоч заріжся, а візьми!

«Зрештою, мій любий друже,
Це мені зовсім байдуже, —
Будеш це судді казать.
А тепер готов? Їй-богу,
Час рушати нам в дорогу.
Я не маю часу ждять».

І Бассім потяг шевчинку
До судового будинку,
Жінка бігла передом.
Як минули півдороги,
Швець Бассіму бух у ноги
І сказав таким ладом:

«Пане любий, лиш дві слові
Поздозвольте, коб здорові,
Мені з вами говорить!

Б а с с і м

«Говори хоч двадцять штири!
Ми ж нічого не згубили,
Перед нами не горить».

Ш в е ц ь

«Вірте! — все, що жінка клепче,
Це сліпа їй заздрість шепче.
Бачте, вчора пізно вніч
Я в сусіди загулявся,
Потім там обночувався, —
Відси й вийшла вся та річ.

«Та кленуся бородою:
Задобрю і заспокою
Я її не в довгий час;
Хай лише переспимосся,
То і перепросимосся,
І не буде звади в нас.

«Тож прошу, мій пане милий,
Видай присуд справедливий!»
«Що за присуд?» рік Бассім.

Ш в е ц ь

«Дар візьми від мене, молю,
І пусти мене на волю, —
Буде краще нам усім.

«Вечером домів я вёрну,
Свою жіночку химерну
Приголублю, обійму;
Та тепер як зла, то в суді
Стану я в такій паскуді,
Що суддя замкне в тюрму».

Думає Бассім: «Хвалабу!
Біс надав мені цю бабу!
З нею панькатись не слід.
Краще взять, що цей дарує,
І нехай собі мандрує,
Хоч до чорта на обід».

І сказав: «Мій друже чемний,
Певно, присуд сей приемний
І тобі й твоїй жоні;
Але треба ж би подбати,
Щоби присуд той, о брате,
Був приемний і мені».

Швець відразу це второпав,
У калитці пошолопав,
Дав Бассіму драхми три.
Цей сказав: «Тьху, тьху на вроки!»
І у черес свій широкий
Впер, мов рака до нори.

Хвильку йшли ще так у парі,
Аж притрапивсь на базарі
Стиск народу, там вони
Буцімто згубились жваво;
Цей наліво, той направо, —
Вітра в полі догони.

«Жив мій Бог! — Бассім аж крикнув. —
Ось п'ять драхм сьогодні смікнув,
То ще з голоду не вмру!
Дбав за мене Бог багатий,
То й було би гріх змінити
Поведенцію стару».

Тут він зняв свій плащ квітчастий,
З голови турбан кратчастий
І звинув їх у тлумак,
Край мечеті сів на сходи,

За сьогоднішні пригоди
Богу дякує юнак.

А шевчиха рада дуже,
Що пан возний її мужа
Без пощади тягне в суд;
Наперед чвалає жваво
І міркує: «Є ще право!
Є й на мужа в жінки прут!»

Озирнулась — що за нужа!
Ані возного, ні мужа
Позад неї ні сліду.
Як не крикне: «Леле! Леле!
Хай вам дідько кості меле!
Тьху на горе, на біду!»

Ревучи, мов за покійним,
З гнівом, вереском подвійним
Вулицями знай біжить.
Глянь, Бассім сидить край храму,
Очі впер в святую браму
І тлумак в руках держить.

Кинулась до нього баба:
«Ось дивіть на цього драба!
Де мій муж? Де мій довжник?»
«Жінко, — рік Бассім їй строго, —
Чи я сторож мужа твого?
Чи довжник у тебе зник?»

Шевчиха

«Як то? Ти не є пан возний?»

Бассім

«Брешеш, голосе безбожний!
Груба та брехня на цаль.
Я не возний, я не писар,

Ні від довжників комісар, —
З батька, з діда я коваль».

Тут шевчиха мов сказалась,
В чуб Бассімові вчепилась
Та й кричить: «Розбій! Розбій!
Правовірні, гей, біжіте,
Порятуйте, допоможіте!
Мій довжник! Гнобитель мій!»

Тут народу тьма зібралась,
Та й питають, що за галас?

Шевчиха

«Люди добрі, возний цей
Мав приставити до суду
Мого мужа за облуду,
Та й пустив. Рятуйте, гей!

«В мене взяв дві драхми, ланець,
Підкупиться дав, поганець,
Та й пустив його із рук.
Де ж найду я правду й віру?
Таж такому бузувіру
Мало буків, мало мук».

Дехто з тих, що позбігались,
До Бассіма придивлялись.
«Жінко! — кажуть. — Майстровá!
Гнів і лемент ваш порожній, —
Це ж Бассім-коваль, не возний
Певно, їх таких є два»

Бассім

«Люди добрі, будьте свідком,
Оця відьма з чортом-дідьком
Бух на мене та й рипить
Про якісь дві драхми, тощо,

І мене, Бог знає пощо,
Возним хоче ізробить».

Тут сей голосно, той тихо
Дорікає: «Фе! шевчихо,
Не годиться так робить!
Гріх великий і публіка
Роботягу чоловіка
Забездармо зачепить».

Цей падкує, той кепкує,
Третій бабу в бік пакує,
Інший каже: «Жар-набік!»
Той кричить: «Вона здуріла!»
Цей свистить: «Горівку пила,
Та на мозок дур-затік».

Стала баба, наче змита,
З пантелику чисто збита,
Далі плюнула й рекла:
«Отакі з лемішки пляцки!
Тьху на розум мій дурацький!»
І додому потекла.

«Гей, на бороду пророка!
Возним бути — не морока, —
Міркував собі Бассім. —
Перед возним кожний страх ма,
Слово скаже він — та й драхма,
Ще й насвище в пику всім.

«Наплювають на ремісництво,
На ковальство і банництво, —
Возним буду, поки жив!»
І, стуливши драхми в жменю,
На базар по хліб, печеню
І все добре поспішив.

ПІСНЯ ВОСЬМА

Тут Бассім їсть, п'є, балює,
Там халіф лиш те міркує,
Що то поробля коваль.
«Ну, тяжка на нього кара, —
Мовив він до Джіафара, —
Аж мені бідняги жаль.

«Ось вже північ незадовго —
Дай забігнемо до нього».
«Пане, — мовить Джіафар, —
Я б не радив. Він сьогодні
Злий, як два вовки голодні, —
Впадемо, як муха в вар».

«Це мене зовсім не стра́шить, —
Підемо», сказав Ер-Рашід.
«Пане, — Джіафар озвесь, —
Двох разів було б задосить.
Поти дзбанок воду носить,
Поки вухо не ввірвесь».

«Годі тут балаки гнути!
Як я хочу, мусить бути!»
Рік халіф — і за часок
Знов всі три там чимчикують,
Світло бачать знов і чують
Знов Бассімів голосок.

«Річ якась недовідома!
Бач, у нього світло дома,
Він веселий! Чути спів!
Стукай, друже! Хочу знати,
Що за біс його рогатий
Спомага!» сказав халіф.

Стукнув Джіафар несміло.
«Хто там стука? Що за діло?»

Крикнув із вікна Бассім.
«Ми це, кўпці дамасценці».
«Трясця вашій лисій неньці!
Забирайтеся зовсім!»

Д ж і а ф а р

«Друже любий, коб здорові,
Відчиніть! Ми лиш дві слові
Маємо сказати вам».

Б а с с і м

«Щоб вже раз вас занімало!
Думаєте, мені мило
Вашим потурать словам?

«Що лиш жартом ви сказали,
Все якість чорти в'язали
Гудзом на біду мені.
Адже й нині — сміх сказати,
Чи ж не дав позамикати
Пан халіф усі лазні?»

Д ж і а ф а р

«Всі лазні? Клянем дух з тілом,
Ми весь день за своїм ділом
У господі провели,
То й не чули цього дива.
Відчини, душе правдива,
Нам нових сил уділи!»

Б а с с і м

«Тьху! Так, знать, весь день ви спали,
Коли цього не чували,
Про що знає весь Багдад?»

Д ж і а ф а р

«Пане! Богом закликаєм,
Нічогісінько не знаєм!
Розкажи, коли нам рад».

Б а с с і м

«Ну, як так, ходіть до хати.
Та одно лиш прошу знати:
Жадних глупств не говоріть,
Чарів не робіть ворожих,
Ані натяків негожих,
Що сповняються вам вслід».

Мусили на це пристати,
А як увійшли до хати,
Обстановку всю таку
Вздріли, як вперед вгадали, —
Отже, мовчки посідали
На ослінці у кутку.

А Бассім став їсти й пити
І тим часом говорити:
«Ну-ко, ти, замлілий гість,
Справді ти не чув і досі,
Що халіф той кривonosий
Устругнув мені на злість?»

Ер-Рашід ледв́е здержався,
Щоб враз не розреготався, —
Це ж до нього рік Бассім.
Цей вина чарчину ликнув,
З розкоші вусами смикнув
І дактилів з'їв зо сім.

«Ця стріхата бородище,
Ця безмозка головище
Вджигонула маніфест:
«Всі лазні три дні закрити,
А хто смів би отворити,
Того пригвоздить на хрест».

«Ну, я власне відучора,
Як веліла ця потвора
Всі кузні позамикає,

Банником собі зробився, —
То в такому опинився,
Що ні сісти, ні тікати».

Х а л і ф

«Чом же ж ти не йшов зарані
До халіфової бані, —
Може, там би прийняли?»

Б а с с і м

«О, якраз попасся б тамки!
Таж халіфову й султанки
Поперед усіх замкли.

«Знаєте, приблуди любі,
Я вже просто своїй згубі
В темну пащу зазираю.
Та й чим сам я! Набідиться
Банників ціла копиця!
Таку цар нам штуку вдрав.

«Але дзусь йому! За мене
Бог подбав. Ось тут печене,
І цвіти, й вино, й олій!
Я здобув п'ять драхм та й тільки!
І всі видав до копійки,
І не зміню звичай свій».

«Ось зажди лише, небоже!
Ще тобі, присястобоже,
Досолю!» муркнув халіф.
А Бассім вина насипав
В чарку, і крізь нього глипав,
І до свічки ним лелів.

Випив, цмокнув, облизався
І до гостей обізвався:
«Так, братове, так і слід.
Я їм, п'ю, а вам оскома,

Ви в куті, а я тут дома,
Я співаю, ви мовчіть!»

«Щоб тобі раз засклепило,
Ти, ненáжерне мурмило, —
Буркнув голосно Месрур. —
Хоч би раз сказав: «Ось нате!»
От чудовище патлате,
Самолюб і самодур!»

Гей, як вчув Бассім слова ті,
Як не кинеться по хаті,
До Месрура прискочив:
«Дідьку чорний! Чортів балець!
Вже ж не дармо Божий палець
Тебе чорно назначив.

«Вас гостити? Щоб ви зслизли!
Ви мою би працю гризли?
А мені ви що дали?
Чи то ви мені вжиток
Дар, наїдок чи напиток
Хоч найменший принесли?

«Ви купці? На Божі ризи!
Блюдолизи й костогризи —
Ось хто ви! Вода морська,
Що широка і вельможна,
Але пить її не можна,
Бо солона і гірка».

Стих Месрур, в дугу зігнувся,
Та халіф собі всміхнувся,
Джіафару стиха рік:
«Справді, друже мій коханий,
Заслужили ми догани,
Слушно лаєсь чоловік.

«Третю ніч до цієї брами
Ми з порожніми руками

Приплелись. Перепроси
Ти його, замни цю справу,
Завтра обіцяй поправу,
Гарний дар за всі часи».

«Друже, — рік візир облесно, —
Ми знайшлися непочесно,
Вибач! Завтра, сам уздриш,
Ми свій сором закасуєм
І вечерю зафундуєм,
Що нас, певно, похваліш!»

«Ви — вечерю фундувати?! —
Закричав Бассім завзятий. —
Скупиндряги, брехуни!
Дайте це дурним на тикти! ¹
Я не вірю вам ні крихти.
Радше здохли б ви на пні».

(Співає).

«Ваші гості чесні-годні,
Все тверезі і голодні,
Гризуть нігті за столом;
В вас собаки все паршиві,
Ваші слуги все вошиві,
І ви світите чолом».

Тут халіф не міг здержатися,
Щоби не розреготатися,
Та Бассім ані ду-ду:
По покою походжає,
Ість і п'є собі, й співає,
І не знає про біду.

«Джіафаре, — цар шепоче, —
Пізній час, він спати хоче,
Та й п'яненко вже, мабуть;

¹ Давати на тикти — в підгірським говорі: давати до пізнання, натякати.

Може б він розговорився,
Як то нині умудрився
Знов п'ять драхмів роздобуть?»

Джіафар зітхнув так важко..
«Гей, Бассіме, гей, нанашко!..»

Б а с с і м

«Що, безмозкі галаї?»

Д ж і а ф а р

«Любий ти нам друг, їй-богу!
Твою втіху і тривогу
Спочуваєм, як свої».

Б а с с і м

«Ну, ну, не забріхуй дрібно!..
Мов, чого тобі потрібно?»

Д ж і а ф а р

«Лиш одно скажи мені:
Цар лазні замкнуть заставив, —
Як же ж Бог тебе направив
Вилабудатись з матні?»

Б а с с і м

«От що, борода ципині!
Ну, нехай, іще вам нині
Розповім по правді все.
Та крий Боже, як нечайно
Хто з вас зрадить мою тайну
Та між люди рознесе!»

Д ж і а ф а р

«Дядьку, ми не легкодухи,
Шпиги, ані цокотухи,
Ідем геть за день, за два».

Тут Бассім свої припадки
Розповів їм, як з нотатки,
І додав такі слова:

«Хай тепер халіф дуріє,
Та судів замкнуть не сміє,
Лад державний розідрать.
Я ж при Божій допомозі
Хочу йти по тій дорозі,
Возним жити і вмирать».

Тут ще раз вина наливши,
Чарку душком спорожнивши,
Вгору склянку він підніс,
Та тут хлипнув, захлиснувся,
Потім тупнув, обернувся:
«Чи! халіфові під ніс!»

«Стій же ти мені, п'яного,
Завтра я захоплю тугу
Тебе в руки! Будеш знать!»
Так халіф наміркувався,
Попрощався і подався
У свою палату спать.

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТА

Вранці-рано засвітало,
Встав халіф і, як пристало,
Зараз в радну залу йде;
Там візири і еміри,
Панства і дворян без міри,
Все це на халіфа жде.

Він на троні сів у хвалі,
Джіафар ввійшов до залі,
Перед троном ниць упав
І володареві вірних
Щастя, радощів безмірних
Многа літа побажав.

«Джіафаре, — рік владика, —
Зачуваєм, що велика
В нас неправда по судах,
Що якісь фальшиві возні
Люд обдурюють, безбожні,
Позабувши Божий страх.

«Тож пішли в оцю міну
Наказ і погрозу люту
До всіх комнат судових;
Най там добре припилюють,
Возних зараз розкласують —
Всіх давніших і нових».

«Тим, що здавна труд приймають,
Від батьків уряд свій мають,
За заслуги військові,
На письмі декрет надати
Із підвищенням їх плати,
Драхм усякому по дві.

«Тим же, що прийшли недавно,
Втислися в уряд безправно,
Канчуків по двадцять п'ять
На підшви вперішити,
Іх про приписи повчити
І зі служби геть прогнать».

Так халіф сказав, і в хвилі
Накази його сповніли.
Що ж то діє наш Бассім?

Де вночі перевернувся,
Там заснув, а як проснувся,
Було рано вже зовсім.

Заспані протерши вічі,
Щиро позіхнувши двічі,
Він промовив: «Тьху! Шезні!
Ранішню прослав молитву,
Ще й у сні я бачив битву...
Боже, лихо відверни!»

Потім вмився, розчесався,
У що краще мав, убрався,
Двері на замок запер
І шептав при тій причині:
Дай же Боже, щоб віднині
Возним жив я і умер!»

Так зітхає і міркує
І до суду чимчикує.
Тут якась розправа йшла:
Пан суддя на кріслі суду,
При нім писар, далі люду,
Баб і возних без числа.

Поміж них Бассім вмішався,
Пильно всьому придивлявся,
Як би дещо заробить.
Аж ось в залі шум зробився,
Люд поспішно розступився:
Від царя гонець біжить.

Судії указ ясує;
Цей встає, печать цілує,
Прочитав, зробив поклін,
Преповажний і нескорий,
І папір на знак покори
Верх чола підносить він.

«Всі, хто тут, із уст ні пари!
Принесіть знаряддя кари,
Лавку, фільк¹ і батоги!
Возні, всі тут становіться,
Як покличу, озовіться, —
Річ великої ваги».

Замкнено у залі дверці...
Тьохнуло в Бассіма в серці...
«Боже! — шéпнув. — Що це знов?»
Але вже гукнув суддя:
«Перший возний, гей, сюда!»
Возний смирно підійшов.

Руки в хрест на груди зложивши,
Став він, очі вниз спустивши...

С у д д я

«Хто ти? Хто твій батько. дід?
Довго в службі зістаєш ти?
Скільки плати дістаєш ти?
Чим заслужений твій рід?»

Возний голову підвів
І спокійно відповів:
«Називаюся Магід;
Батько мій, Салем, був возним
Під Аль-Мамуном вельможним,
Возним Нафа був, мій дід.

«Свій уряд обняв я в спадку
По своїм діду й по батьку,
Вислуживши в війську сам;
Плати в рік беру три п'ястри,
Міх хлібів, медів три плястри,
Плащ хрещатий і турбан».

¹ Ф і л ь к — ремінні халяви, якими обвиваю зоги винуватого
аби канчуки не били по литках, тільки в підшви.

«Добре сину, — мовив каді¹, —
Твоїй службі всі ми раді,
А від нинішнього дня
Ти декрет одержиш, сину,
І тобі о половину
Вища признаєсь платня».

Возний відійшов від сто́лу,
Другий став до протоколу,
І так далі по черзі.
А Бассім стоїть, стовпіє,
З цеї халепи не вміє
Викрутитись наборзі.

«Ну, а ти! — суддя до нього
Мовив, та Бассім нічого
Не почув і не відрік. —
Гей ти! — крикнув голосніше
Каді, — приступи но ближче!
Хто ти? Що за чоловік?»

Б а с с і м

«Я... Бассім... Бассім-коваль».

С у д д я

«Ти коваль? То чом шустваль,
Молот і кліщі покинув?
Пощо возного вдаєш?
І чи довго зістаєш
В урядовій службі, сину?»

Б а с с і м

«В службі — в службі відучора.
Але в мене служба скоро...
В мене мудра голова...
Возним, кадім, адвокатом

¹ Суддя.

Чи самому чорту братом
Можу бути на раз-два».

Весь зіпрів Бассім сарака,
Сам не тямив, що балака,
А всі в регіт: ха, ха, ха!

С у д л я

«Ну, небоже, це негоже.
Чорту братом! Нам би, може,
Не пустить вас до гріха».

Він моргнув на сікуторів,
А вони до служби скорі,
Вже Бассіма потягли
І на лавці розложили,
Литки фільками обвили,
П'яти вгору підняли.

Ну ж же батогами прати,
Аж відразу спухли п'яти,
Кров аж бризла по стіні,
У Бассіма з болю й стиду
Сльози капали по виду,
Та уста були німі.

Кару соромну прийнявши,
Судії поклін віддавши,
Наче п'яний, сам не свій,
Мовчки, скулений до того,
Із будинку судового
Він у дім потюпав свій.

ПІСНЯ ДЕСЯТА

Як 'собака у криниці,
Як та муха у мазниці,
Як той короп у вівсі,
Так Бассім, по тій пригоді
Почував себе, що й годі
Описать ті муки всі.

П'яти грань мов припікає,
Сором очі виїдає,
З голоду живіт бурчить,
І в ухах шумить і дзвонить,
Думка думку бистро гонить:
«Що почать? На чім скінчить?»

«Боже! — скрикнув неборака, —
Чи я злодій, забіяка,
Чи я нелюд, дикий звір,
Що мене, де лиш приткнуся,
Всюди гонять, всюди трусять,
Мов собаку з двору в двір?

«Ні, вже видно в тім Багдаді
На жаднісінькій посаді
Не вдержатися мені!
Чорт бери його начисто!
Заберуся звідси! Чи ж то
Стільки світа, що в вікні?

«Сам, мов гілка, з пня відтята,
Ані свата тут, ні брата,
Ні кола, ані двора, —
Що ж мене до місця в'яже?
Кину це гніздище враже,
Хай давиться ним мара!»

І, на тім думки спинивши,
Твердо так постановивши,
Став збираться так, що ну!
Без меча, без стріл і бритви
З лихом він зібравсь до битви,
Як отаман на війну.

Свій турбан наставив штучно,
Бедра впerezав бундючно,
А пальмовий довгий дрюк
В цератову піхву вправив,
З боку лівого приставив
Так, як носить меч гайдук.

Так зібравшись за хвилю
І ще й мигдалову гілку
Взявши в руки, він пішов
Геть, без наміру й без тями,
Сюди-туди вулицями,
Аж на пляц один зайшов.

Це торговиця була,
А на ній гула, ревла
Купа люду, густо збита.
В купі тій порожній круг,
А в тім крузі стук і рух.
Тут турбан мигнє, там свита.

Зацікавився Бассім.
«Що це? Що там сталось їм?»
Крайніх глядачів питає.
«Два міщани посварились,
А це й битися зчепились,
Аж паздір'я з них літає».

«Гей, та що це? — крикнув грізно
Наш Бассім. — Тут так завізно,
А нікому лад зробити!
Чи ж то вірним не паскудно

Битися отак прилюдно?
Треба їх розборонить!

Тут наліво і направо
Гілкою махнув він жваво, —
Заворúшився базар...
«Проступіться! Набік, люди!
Зараз тут порядок буде.
Від халіфа йде більдар» ¹.

І присутні всі по хвилі
Шлях Бассімові зробили,
Низько кланялись йому:
Бач, більдар халіфський, Боже!
Кого хоче, того може
Запроторити в тюрму.

А Бассім поважно, строго
До кружка дійшов тісного,
Де завзяті борці
Рвали бороди і зуби,
Дряпали носі і губи,
Кров'ю мились по лиці

Тут Бассім гукнув, як з дзвона:
«Стійте! Іменем закону!»
Цьому й тóму в карк талап!
Аж обá на землю впали...
А як охаючи встали,
Він обох за ковнір хап.

Тут комісар від базару
Надійшов, на цюю пару
Глянув, пальцем погрозив:
«Будете, любенькі, знати,

¹ Гайдук.

Як тут бійку починати.
Бач, як чорт їх розвозив!»

І звернувшись до Бассіма,
Честь йому дав перед всіма
І п'ять драхм йому вручив.
«Друже мій, більдаре царський,
Це за труд твій господарський,
Що ти морес їх навчив.

«А тепер візьми їх трішки
І веди на суд халіфський,
Хай на кару судять їх,
Що прилюдно в день базарний
Тут зчинили бій негарний,
Собі сором, людям сміх».

Та Бассім слова хороші
Ледве чув, він хопив гроші
Та й шепоче: «Я Бассім!
Дбає ще аллах за мене!
Світло є, й вино, й печене!
Дзусь тепер халіфам всім!

А борців по тій промові
Хопив, мов снопи бобові,
У повітря їх підняв,
Під одну паху одного,
Під другу паху другого,
І поважно поманджав.

Вся юрба за ним, мов лава:
«Гарно! Браво! Слава! Слава!»
Крик, і сміх, і плеск, і плач.
Та борців рідня в більдара
Просить: «Панцю! Вже ж їм кара
Остра! Решту їм пробач!

«Хай погодяться тут вдвіику,
Перепросяться за бійку

І поставлять могорич.
А ти, паночку уштивий,
На халіфський суд страшливий
Не тягни їх і не клич!»

Думає Бассім: «Та й ціло!
І яке мені в тім діло,
Як в тюрму сих двох запруть?»
І нібито неохітно
Він пустив їх незамітно
Драпцювати в Божу путь.

Як Бассім їх всіх позбувся
Аж підскочив, аж крутнувся:
«Жив мій Бог! Ще я Бассім!
Ще Аллах за мене дбає,
Його ласка шкандибає
По шляхам моїм усім!

«Цей випадок — це ж не даром!
Знать, судилось, щоб більдаром
Жив я і вмирав, мабуть.
Гей! до царської палати
Своїх друзів повітати
Чимчикую, будь-що-будь!»

У халіфа Ер-Рашіда,
Звичай був від батька й діда:
Тридцять гайдуків лишень,
А і з них лише десятку
В денну службу по порядку
Кликали що десять день.

Ось Бассім собі патлатий
Сміло входить до палати,
Де сидить більдарів ряд
В мармуровому підсінню, —
Хто на сонці, хто під тінню,
Ждуть приказів із палат.

Руки фертом, вираз строгий,
Широко розкравив ноги
Та й бурчить собі Бассім:
«Це більдари? Ті хлоп'ятка,
Що цвітуть, мов маку грядка,
Цар наш довіряєсь їм?

«Їм на танці, на зальоти,
Не до царської роботи!
А повбирані! Га, га!
Як паяци! Ні, Бассіме!
Це не твій плац! Тут між ними
Не встоїть твоя нога».

Так бурчить він, і міркує,
І більдарів критикує;
Ті ж на нього і собі ж
Позирають: що за пика!
Ріст який! Постава дика!
Мов між кроликами їж!

Далі капітан від варті
Шепче: «Хлопці, це не жарти!
Певно, це якийсь більдар
Від багатого еміра,
Що десь із пустинь Алжіра
Тут приїхав на базар.

«Нас прийшов він навістити...
Слід би нам його вгостити,
Аби сором нам не був,
Що гостив у нас товариш
І в халіфа жаден бариш
Ні пригісник не здобув».

«Справді, був би це нам сором, —
Мовили більдари хором, —
Але чим його вгостить?
Ти, наш любий капітане, —

В тебе діло це не стане,
І не нам тебе учить».

Тут капітан від більдарів
Зараз шмигнув між писарів,
Що при царським скарбнику
Їх сиділа повна хата,
І велів їм написати
Резолюцію таку:

«До цукорника Отмана
Наказ: маєш нині зрана
У скарбовий двір прийти
І п'ять тисяч драхм, що винен
Скарбу царському, повинен
В повній сумі принести».

Написавши цю цидулку
Живо, мов з'їв з маслом булку,
Писар підпис скарбника
Зфальшував і ще воскову
Притиснув печать скарбову, —
Це забава в них така!

Капітан папір хапає,
На підсіння поспішає,
Де Бассім все ще стоїть.
«Гей, більдаре! Гей, братище!
Прийди сюди, прошу, ближче!»
Загукав на нього вмить.

Б а с с і м

«Ти мене гукаєш, пане?»

К а п і т а н

«Так. Дільце тут не погане...»

Б а с с і м

«Що прикажеш, я готов».
І, покійно поклонившись,

Чемно в землю задивившись,
Він близенько підійшов.

Капітан

«Любий друже, я бажаю,
Щоб про нас ти в своїм краю
Словом спом'янув незлим, —
Тим то на тобі дарунок,
Цей скарбовий форлядунок, —
Слухай, що зробити з ним.

«Цей Отман — то мусиш знати —
Це цукорник пребагатий,
А ця картка — то указ.
Щоб у царську шкатулу
Довг зі звісного титулу
Здав — п'ять тисяч драхм сейчас.

«Ну, більдарську службу знаєш...
Трошки там купця полаєш,
Та не надто вередуй.
Вже він живо покориться,
А як трохи розщедриться,
Все приймай і не гордуй.

«Надіюся, любий брате,
Що не будеш кривди мати, —
Тільки картки не забудь
Від Отмана відібрати
І на куснички порвати!
Ну, прощай же! В Божу путь!»

Гей, як взяв Бассім ту карту,
Мовби хто його без жарту
На три коні посадив!
Із палати гордо суне,
Через губу вже не плює,
Руки в пояс вгородив.

Пішки йти? Ага! Як возний?
Він тепера пан вельможний.
«Гей, осла сюди!» гукнув.
І погонич, що на площі
Із ослом стояв, чимборше
До услуг йому чкурнув.

У Багдаді, хто не мусив
Пішки йти, той омнібусів,
Ані фякрів не дістав,
А лиш крикнув до віконця,
Мав осла і ще й погонця,
Що провадив і свистав.

П о г о н и ч
«Де поїдем, прошу пана?»

Б а с с і м
«До цукорника Отмана.,
Знаєш, де його шукать?»

П о г о н и ч
«О, хай тільки пан сідають!
Його всі тут в місті знають, —
Відси вуличок зо п'ять».

На ослячій худобині,
Мов стіг сіна на драбині,
Гордо їде наш Бассім,
Аж до самої цукорні,
Де Отман сидів проворний,
Позір даючи за всім.

«Тут Отманові пороги?»
Закричав Бассім з дороги,
Не злізаючи з осла.
«Тут», сказав Отман, хитнувся,
Але з місця не рухнувся,
Річ мов не про нього йшла.

Б а с с і м

«Я Бассім-коваль, і править...»
Та Отман не слухав навіть,
До пекарні обернувся,
Це Бассіма аж шпилькує, —
Щось челядникам толкує, —
Ось він випрямивсь, надувсь...

Б а с с і м

(піднесеним голосом)

«Править я прийшов від тебе
Для халіфської потреби
Довг, що в скарбі винен ти.
Ось візирова цитація:
Зараз маєш ти збиратися
І п'ять тисяч драхм нести».

Як почув Отман те слово,
З місця схопився раптово,
Страшно випулив баньки,
Потім низько поклонився,
До Бассіма наблизився,
Взяв папір з його руки.

Взяв папір, на знак пошани
Цілував, а там руками
Вище голови підняв,
Прочитав потім тихенько
Й до Бассіма покірненько
Ось які слова сказав:

«Прелюбезніший більдаре!
Бог мене возславив варе¹,
Що тебе тут присила!

Справді. дійсно.

Я твій раб, слуга покірний,
Слушний на́каз цей і вірний —
Та, будь ласка, злізь з осла!»

Зараз вибігли з цукорні
Два челядники моторні,
Щоб Бассіму помагать;
А цей оха, стогне, фука,
Моя Бог зна яка то мука
На ослі чимчикувать.

Потім в чересі пошпортав
І півдрахми, наче лорд, дав
Осляреві за прогін.
А Отман аж потерпає,
Що за пан такий вступає!
Низький дав йому поклін.

Він веде його до хати,
Просить ласкаво сідати,
Ставить льоди і шербет.
«Панцю любий, не згордуйте!
Освіжіться, покоштуйте,
Поки вирушимо гет».

Б а с с і м

«Друже любий, не в гостину
Я прибув сюди! Причину
Мого ходу знаєш сам.
Дяка за слова хороші,
Та ти зараз лагодь гроші,
Щоб нам швидше бути там».

О т м а н

«О найстарший із більдарів,
Дрібку лиш цих Божих дарів
Покоштуй, а то бігме,
Буду думать, що гордуєш,

Рівно з псом мене цінуєш, —
Жаль тяжкий мене візьме».

Б а с с і м

«Гов, мій друже чесний-годний:
Хоч і як я неголодний,
Тобі жалю не завдам.
Даром Божим не згордую,
І тебе як слід шаную
І люблю — побачиш сам».

Розіслав Бассім сервету,
Взявсь до плячків, до шербету;
До цукрів, до конфітур, —
Ість і п'є, змітає живо,
А Отман на тее диво
Погляда й стоїть, як мур.

«Боже! це якась облуда!
Він, здається, і верблюда
З костюмами би зжер!
Треба швидше міркувати,
Як його з своєї хати
Випровадити тепер!»

Він до склепу свого скочив,
У мішочок натолочив
Конфітур сухих, цукрів,
У папірець завиває
Двадцять драхм і поспішає
До Бассіма, аж упрів.

«Пане, — мовить, — капітане!
Будь ім'я мое погане,
Як неправда є цьому!
Хоч печи мене, дри шкіру,
А п'ять тисяч драхм на віру
Я нізвідки не візьму.

«Кепсько йшли діла в цім тижні...
Не платять довгів ті ближні,
Що ще винні за товар...
Будь мені святим, блаженним,
Підожди з довгом казенним
І прийми цей бідний дар.

«Ось тобі мішок цукриння,
Пасталá, кеба́б, варення —
Це для діточок твоїх.
А ось двадцять драхм в паперці
Не відкинь, май Бога в серці!
Бідним вигодить не гріх».

Ну, цей тон Бассіму любий!
Та проте, віддувши губи,
Він поважно мовив: «Гум!
Діло, братіку, казенне!
Не залежить це від мене.
Може вийти з того глум».

Та проте, поміркувавши,
Він сказав немов ласкавши:
«Щирий муж ти, що й казати!
Ну, візьму цей страх на себе,
Вигоджу тобі в потребі,
Тільки ти себе не зрадь.

«Нині-завтра ти з квартири,
Тиждень, два, чи три, чи штири
В місто, брате, не виходь,
А вже там я так покрúчу,
Що твій довг із книг істручу
І замажу — дасть Господь».

Так з Отманом поладнавши
І даруночки прийнявши,
Відійшов Бассім домів.
«Я Бассім! Бог дбав за мене,

Буде знов вино й печене! —
Сам собі він гомонів. —

«Тю на мене, дурачину,
Що я думав: дай покину
Пречудовий цей Багдад!
Де ж би інде міг так цупко
Заробить таку купку
Драхм, їй-богу, двадцять п'ять!

«Боже, ти мене сьогодні
Випровадив із безодні,
Змусив шлях оцей обрати!
Тож клянусь: це все даром
Твоя воля: тож більдаром
Хочу жити і вмирати.

«А що ти і пізно й рано
Дбав за мене, то погано
І нечесно б я вчинив,
Якби на такий припадок
Свій звичайний розпорядок
Цей ночі я змінив.

«Та на збитки сим драбугам,
Скупарям і волоцюгам,
Що до мене пхають ніс,
Я сьогодні — не жартую,
Вдвоє більше накупую
Всіх присмаків, хай їм біс!»

Так собі, додому йдучи,
Міркував Бассім наш ручий,
А як в хаті своїй став,
У буденне перебрався
І на торг собі подався,
Йдучи, весело свистав.

Тут удвоє — хлоп силенний —
Понад свій бюджет щоденний

Видав десять драхм, як дріт;
Вже смеркалось, як з думками,
Опакований клунками,
До своїх допхавсь воріт.

ПІСНЯ ОДИНАДЦЯТА

Ніч. Халіфу знов не спиться,
Все Бассім наяву сниться:
«Що то робить неборак?
Як там смакувала кара?»
Ось він кличе Джіафара
І до нього мовить так:

«Як міркуєш, Джіафаре,
У яким настрою варе
Є тепер наш друг Бассім?»

Д ж і а ф а р

«Пане, у таких настрою,
Що такого б я порою
Не бажав собакам всім.

«Вранці сорому наївся,
В п'яти здорово нагрівся,
Що ще й досі десь пече;
А тепер чуприну чуха,
В темі сидить і тільки слуха,
Як помалу час тече.

«Мисль одна у нього старша:
В животі кишки тнуть марша,
Горло страшно пересхло.
Там то десь бурчить та лає,
Нам на голови бажает
Трясцю, гризь і всяке зло!»

Х а л і ф

«Справді, так воно достоту!
Аж збудив ти в мні охоту
Ще й цю ніч до нього йти:
Цього тура у берлозі,
В такій прикrostі й тривозі,
Хоч разок підстергти!»

Д ж і а ф а р

«О володарю всіх вірних!
Хай тобі з скарбниць безмірних
Все добро дає аллах!
Та прошу тебе з сльозами:
Не йди більш до тої ями!
Не наводь на мене страх!

«Бо коли цей розбишака,
Груб'ян і забіяка
У добрі таке нам товк,
То чого ж від нього ждати,
Коли буде злий, завзятий
І голодний, наче вовк?»

Х а л і ф

«Все це так, візире любий,
Та я не боюся згуби,
А бажання не дріма,
Ну-ко, все зладь до дороги,
Це тобі наказ мій строгий,
Сперечатися дарма».

Д ж і а ф а р

«То бодай, мій світлий царю,
Нині не ходім без дару.
Адже тямиш, вчора він
Нас як скупарів неславив.
Варто взяти дещо страви
Й занести там на поклін».

Месрур

«Страви! Цьому ненажері!
Радше вислать до вечері
Його самого к чортам,
Таж три ночі він давився,
Ів, і пив, і веселився,
А не дав ні крихти нам!»

Халіф

«Добре, Джіафаре милий.
Гей, Месруре! Йди в цій хвилі
В нашу кухню й наברי
Щонайліпших страв і м'яса.
А вважай набрати маса,
Щоб наїлись хлопи три».

За годинку по тім слові
Страви вже були готові,
А халіф, і Джіафар,
І Месрур знов перебрались
За купців і поспішались
В темне місто на базар.

А з базару далі жваво
Буличками вліво, вправо
Аж туди, де жив Бассім.
Бачать здалека, і зирять,
І очам своїм не вірять:
Тьху! освітлений весь дім!

Наближаються на волос —
Го, Бассімів любий голос
Аж лунає: «Я Бассім!
Там на небі честь Аллаху,
На землі не маю страху,
Дулі тичу в ніс усім!»

Став халіф. «Що за причина?
Цей поганий пиячина
Чи собі жартує з нас?
Я халіф — і бачте диво!
Моїй владі неможливо
Прикрутить його на час!

«Слухай, любий Джіафаре,
Я дізнатись мушу варе,
Де він гроші нині взяв?
Бач, потвора та безбожна!
Як співа! Сказитись можна!
Взір для всіх таких роззяв!»

Джіафар не рад тій вісті:
До ведмедя в гавру лізти
Й до Бассіма — все одно.
Та перечитись — не платно.
Він застукав делікатно
У Бассімове вікно.

«Хто там? — чути крізь віконце
Грубий голос. — Щоб вам сонце
Не світило ні на п'ядь!
Певно, знов ті дамасценці —
Трясця їх поганій неньці! —
Лізуть ніч мені псувати!»

Д ж і а ф а р

«Ні, Бассіме, любий друже!
Ти на нас не сердься дуже,
Не ганьби нас і не гудь!
Завтра вже нам в путь збираться,
І прийшли ми попрощатся, —
Тож впусти нас, ласкав будь».

Б а с с і м

«Відкòли я друг ваш любий?
От ідіть до чорта в зуби,

Ще й візьміть прощання те:
Хай вам голови облізуть,
Пси по смерті марша ріжуть,
Двір будяччям заросте!»

Д ж і а ф а р

«О Бассіме, чи ж не сором
Нас прощать таким докором?
Ми ж по ширості прийшли
На розмову на миленьку
Й невеличку й немаленьку
Ми вечерю принесли».

Б а с с і м

«Ви вечерю? Як рак чихав!
Щоб ти по тій правді дихав!
Десь би в лісі вовк іздох!
А втім, що мені до того!
В мене нині доста свòго,
Накормив би ще зо двох».

Д ж і а ф а р

«Ні, Бассіме, даром Божим
Так помітувать не можем:
Що для тебе принесли,
Того нам назад не брати,
Це вже мусиш ти прийняти,
Щоб задармо ми не йшли.

«А не хочеш нас впустити,
Зволь лиш шнур з вікна спустити,
Ми тобі прив'яжем кіш».
Ну, пристав Бассім, цікавий,
Що приносять ці роззяви!
Певно, огірків за гріш.

Шнур спустив — і тягне живо.
В кіш заглянув: що за диво!
Там фазани, орябки,

Куропатви, мармеляди,
Конфітури для принади,
І горіхи, і сливки.

«Що, — гукнув він, — за помана?
Певно, де в якогось пана
Кухню обікрали ви!
Бо платить за все те гроші,
Це вам, скупарі хороші,
Не прийшло до голови».

Д ж і а ф а р

«Ні, Бассіме! Коб здорові,
Ми є люди гонорові.
Як прийняв наш хліб та сіль,
Гріх би був тобі незмитий
Нас до хати не впустити
І прогнати геть відсіль».

Цим Бассім наш удобрухавсь.
Трохи ще бурчав і чухавсь,
Далі двері він відпер,
Гостей запросив до хати,
При столі просив сідати.
«Ну, погостимось тепер!

«Бачте, — мовив, — любі гості:
Й пес не йде на голі кості;
Суха ложка рот дере.
Як до мене ви голіруч,
Я вам тим же, ще й обіруч,
Сиплю мокре за сире.

«А як я сьогодні бачу
Преподобну вашу вдачу,
Що ви люди людяні,
То вже й дурень тее знає:
Сама честь тут вимагає
Бути чемним і мені.

«Прошу, сядьте, пийте, їжте!
Щось веселого повіджте,
Бо я нині дуже рад.
Випить хочеться в компанії,
Заспівати пісні п'янії...
Ну-ко, шулем! Бий вас град!

«Знаєте, сьогодні в мене
Був деньок... Ой рідна нене!
Як живу, в такому не був. —
Як кобеля та за возом,
Я трепався, тратив розум,
Думав: Бог мене забув.

«Та проте Аллах великий
Весь той глум і клопіт дикий
Повернув на благодать.
Головна річ, щоб держаться,
Лихові не піддаваться,
Туск до голови не брать.

«Знаєте, сьогодні в суді
Був я у такій паскуді!..
В п'яти били... фе, скандал!..
Бачилось: згорю зо стиду!
Бачилось: не вкажу виду,
Десь западусь у провал.

«А проте — тут б'ють, кров бризка,
А в вухах, мов муха зблизька,
Пісенька одна дзвенить:
Гарна пісенька, жартлива,
Мов віщує, що ця злива
Зміниться, мине за мить.

«І ця пісня, золота муха,
Не вступається з-над вуха
І дзвенить, бринить весь день.
Прошу, їжте! Я ж, як знаю,

Вам цю пісню заспіваю,
Ось послушайте лишень!»

Бассімова пісня

Десь в далекім краю
Був собі султан,
Для своїх підданих
Дуже добрий пан:
У свій палаті гуляв дні і ночі,
Ніхто його в краю не бачив на очі,
Крім його дворян.

Та одного разу
Всіх султанів взір
Вийшов погуляти
Трохи на простір;
Ходив вулицями, ходив на базари,
Не йшла з ним сторожа, ні жадні жандари,
Лиш один візир.

На однім базарі
Здибав він купця,
Цей прийняв султана,
Знає, за чужинця,
Привітав їх чемно, проводив часину...
«Прошу вас, панове, на малу гостину
До свого двірця».

Був дворець багатий,
Зала не мала;
От купець приводить
Гостей до стола, —
Свиснув, плеснув, і вже в штири лави
П'ятсот мисок прерізної страви
Служба нанесла.

До купця султан наш
З подивом рече:

«Пане, певно гостей
Ждеш ти більше ще?»
«Ні, — купець відмовив, — я не жду нікого».
«То хто ж для трьох людей страв смачних так много
Варить і пече?

Тут купець із місця
Схóпився нараз,
Трахнув султанóві
Прегіркий ляпáс.
«Чи ж я тобі, друже, велю все те з'їсти?
Заживай, що воля, про решту не бійсь ти!
Так ведеться в нас».

Аж свічки заблисли
Султанові з віч.
Каже до візира:
«Справедлива річ!
Я спитав нечемно!.. Мусиш пригадати,
Як би йому чемно той ляпáс віддати
Хоч на другу ніч!»

«Пане — відмовляє
Султану візир, —
Запроси на завтра
Ти його в свій двір
І застав вечерю ще більшу й смачнішу,
А як він здивуєсь, ще йому острішу
Заушку відмір».

На розумну раду
Тут султан пристав
І купця на завтра
К собі запрохав.
Надійшов купчина. Цар до столу просить...
Цар дав знак, і служба носить, носить, носить —
Аж тисячу страв.

«О, хвалити Бога! —
Купець промовля. —
От такий достаток
Гідний короля!
У такому достатку дай Бог тобі жити!
Він душу підносить, тілу дає сити,
Очі звеселя!»

І прийнявся їсти
Преспокійно всмак,
А як наситився,
То промовив так:
«Хвала Господеві, господарю слава».
А султан візир: «Це погана справа!
Так не йде ніяк!

«Мудро він говорить,
За що ж його бить?
А я конче мушу
Свій ляпàs помстити.
Як мені не знайдеш доброї причини,
То от тобі слово: ще цієї години
Підеш в землю гнить».

Рік візир: «Як встанеш
Від вечері, вмить
Дай рушник і воду
Йому руки вмить.
Він опресь: «Це ж честь вже маю завелику...»
Ти тоді щосили трахни його в пику:
«Не вам мене вчить».

На розумну раду
Тут пристав султан:
Гостю по вечері
Дав рушник і дзбан.
О, спасибі, пане! — мовив гість і вмився. —

Що б потік ласк Божих так на тебе лився.
Чемний з тебе пан!»

Султанові в серці
Аж клекоче злість.
Заставляють каву, —
Сів спокійно гість.
А султан візир: «Слухай! як в цій хвильці
Не найдеш притоки дати йому по пиці,
То звір тебе з'їсть».

Рік візир: «Він швидко
Схоче геть іти,
Ти раба покличеш
Його провести.
Винайди причину, вихопи тростину,
Бий раба по плечах, торгай за чуприну,
Кров йому пусти.

«Гість озветься: «Пане,
Вибач бідаку!
Чим же ж він на кару
Заслужив таку?»
Ти тоді порядно хляп його в лице:
«Це мій раб! Я мушу вчить його! Чи ж це
Вам не по знаку?»

На розумну раду
Знов султан пристав
І раба покликав,
Бить його почав.
А гість каже: «Пане, бий, що маєш сили!
Слуги б попсувались, якби їх не били!
Бий, сам Бог казав!»

Та тепер візир вже
Довше не стерпів.
«Друже, май же серце! —

Гостю він повів, —
Попроси у пана, щоб змилосердився!
Бач, нещасний хлопець кров'ю вже облився,
Майже помертвів».

Ех, як до візира
Гість простре кулак,
Як в лице талапне,
Аж візир прикляк!
«Як ти смієш, пане, в цюю річ мішаться?
Пан раба навчає добре справуваться, —
Це похва́лить всяк».

Тут султан не втерпів,
Реготати став.
«Ну, візире бідний,
Ось і ти дістав!
Ну, подай же руку! А ти, купче, другу!
Прощаю непослух, а тобі наругу,
Бо ти слушність мав».

Не корòтко це тривало;
Тішився халіф немало
При Бассімових піснях;
Перші півні вже пропіли,
Зорі блідли й червоніли,
Теплий вітер з моря тяг.

Д ж і а ф а р

«Любий друже наш, Бассіме!
Півгодинки ще — і всі ми
Розійдемося, і бозна,
Чи побачимось коли ще!
Тож прошу́ тебе, вволи ще
Просьбу, що в нас єсть одна.

«Розкажи, які ти нині
Перебув пригоди дивні!
Свою добрість доверши!

Щоб тебе нам не забути,
Добрим словом все спімнути,
В своїм сидячи коші!»

Б а с с і м

«Щоб вас радше застовпило,
Ваші очі засклепило,
От що я скажу тобі!
Через ваші кляті очі
Вся біда мене толочить,
Мов собаку у юрбі.

«Двадцять літ я жив, як в раю,
Ні про що було не дбаю,
Лиш про власне ремесло, —
Аж нараз все щезло к кату,
Скоро вас в мою кімнату
Якесь лихо наднесло.

«Ви вrekli мене, палуби!
Через вас той кривоклубий
Наш халіф мене ганя,
Мов з попівського закляття,
Від заняття до заняття,
Мов піскарського коня.

«Але дзусь вам всім у вічі!
А халіфу дзусь і двічі!
Ось я вип'ю! Ось і з'ім!
Всі нещастя і пригоди
На добро мені виходять,
І я все собі Бассім.

«От і нині! Таж, їй-богу,
Ще ніколи ні на кого
В одній днині не сплило
Стільки зла і стільки щастя!

Слухайте — наскільки дасться
Розказать, як що було!

І, розсівшись вигідно,
Зуби вмивши відповідно,
Він почав усе казати,
Як спіткала в суді кара,
Як убрався за більдара
І як драхм дістав аж п'ять.

«А таку діставши плату,
Я в халіфову палату —
Будь-що-буде, — почухрав
От де я навидівсь дива!
Не повіриш, хоч правдива
Буде повість моїх справ.

«У великому салоні
Сам халіф сидів на троні,
А від нього блиск аж б'є.
Чемний пан, хоч і мій ворог, —
Перед ним лизати порох —
Ні, це діло не моє.

«Джіафар при нім був бравий.
Із лица собі й постави
Подобав на тебе він.
Звісно, дрібку! Він пан, дука,
А ти голиш, підла штука,
Костогриз і макогін.

«І Месрур там вештавсь чорний,
Весь у золоті, моторний,
На устах приязний сміх —
Не такий, як це страшило,
Що лиш би тарахнуть в рило
Й зав'язать, мов чорта, в міх».

Так він плів їм теревені
Про гонори незміренні,

Які там йому були,
Як халіфській більдари
Йому почесі складали
І пригістника дали.

Повідав, як грав роль пана,
Як гостився у Отмана, —
Аж халіф трохи не тріс
Зо сміху; скінчив словами:
«Бог зі мною! Дідько з вами!
А халіфу дуля в ніс.

«І це все мені не даром!
Від сьогодні я більдаром
Так і лишусь при дворі.
Хай халіф що хоче мовить,
Але тут мене не зловить,
Наче рака у норі».

«Славно, славно, любий друже!
Це придумав зручно дуже, —
Так халіф йому сказав. —
Ну спасибі! Звеселив нас!
А тепер коб ти пустив нас!
Нам прощатись час настиг».

«З Богом! З Богом! І без прощі!
У болото, в дебри й троші
Йдіть, де ваш проклятий дім!
Хай вам Бог не дасть потіхи,
На дорогу бід три міхи,
Хай за вами лусне грім!»

Так чемненько попрощались
І регочучи забрались
Від Бассіма гості геть,
А він двері ще засунув,
Відвернувся, сильно плюнув:
«Тьху, щезайте в очерет!»

ПІСНЯ ДВНАДЦЯТА

Достига під серп пшениця,
Дожида дівчина Гриця
Й барвінкового вінця,
Жде рільник на добре жниво, —
Так і пісня ця щасливо
Добігає до кінця.

Наче річка та лугами
Між рясними берегами,
Вона в'ючися плила,
Тут глибоко, там плитенько,
Тут шумливо, там тихенько,
Поки до Дністра дійшла.

А Дністер — в той час нестійний —
Йї вхопить у обійми
І у море понесе.
Як затопить — не дивниця!
Там і всім нам опиниться,
Там з часом затоне все.

Та нам, мушкам однодневим
Над вод дзеркалом рожевим,
Це байдуже. Нумо знов
В танець! Що халіф там творить.
І що Джіафар говорить,
І куди Бассім пішов?

Вийшов цар із-за котари¹:
Проти нього всі більдари
Поставали в два ряди.
Глипнув цар: Бассім між ними
Під стовпами кам'яними.
«Тут ти? — мислить. — Ну, пожди!»

¹ В багатих домах на сході, а також і в царських палатах замість дверей усередині висять багаті килими або котари

Зараз Джіафара кличе,
Цей перед царське обличчя
Вийшов, кинувсь на лице.
«Джіафаре, — рік владика, —
Глянь, Бассімова он пика!
Ну, тут він нам не втече!

«Клич мені сюди Османа,
Від більдарів капітана!»
Став Осман, схилив лице
І мовчить. Халіф питає,
Скільки він більдарів має?
«Тридцять, пане, як усе.

«З них десяток по три доби
У палаті варту робить,
Потім другий по черзі».
«Я хочу, — халіф товкмачить, —
Нинішній десяток бачить
І оглянуть наборзі».

Капітан склонився низько,
До більдарів скочив близько,
Мовив голосно до них:
«Гей, більдари, пан всіх вірних
Кличе всіх вас, слуг покірних,
До очей своїх ясних!»

Всі більдари мов без тями
В залу рушили рядами,
Мусив з ними і Бассім.
Та жижки його трусяться,
В голові думки вертяться:
«Що то буде нам усім?

«Вчора огляд був у суді,
І скінчилось на паскуді,
Але нині — Боже мій!
Чим то нині це скінчиться?

Адже нині це гірчиця
А вчорашнє — був олій!»

Цар тим часом взяв на швидку
Першого з ряду на спитку.
«Хто ти?»

Б і л ь д а р

«Царю, звусь Ахмет.
Абдаллахом звався мій тато,
І беру за службу плату
Десять золотих монет».

Х а л і ф

«А давно ти в службі царській?»

Б і л ь д а р

«В чесній службі тій більдарській
Батько мій був тридцять літ;
Я по нім настав на цьому
І ось десять літ вже тому
Служу вірно, як і слід».

Х а л і ф

«Добре, сину! Не змінися!
Тої правди все держися.
Віри й честине ламли!
А тепер скажи ти, другий,
Як зовешся, за услуги
Що береш і відколий?»

Отже, другий наблизився,
До землі царю вклонився
І говорить, що і як.
Та Бассім уже не чує,
Остовпів, глядить, міркує,
В яку пастку він заляк.

«О Аллаху милосердний!
Що то я зроблю, мізерний?»

Це ж загиблиця моя!
І не то що з кістями, з салом,
Але з стидом і скандалом
Пропадати мушу я!

«Таж як буде цар питати:
«Як зовешся?» — то брехати
Неможливо! «Я Бассім,
Я коваль», — скажу... О Боже!
А він скаже: «Гей, небоже,
А чого ти вліз в мій дім?»

«Ну, пропасти, то пропасти, —
Але скажуть: «Може, красти
Ти у царський дім заліз?»
Господи! Подай підмогу!
Відверни ще цю тривогу, —
То піду спасатися в ліс».

Ось вже ближче, ближче проба...
А халіф усе спідлоба
На Бассіма погляда
Так аж душиться зо сміху
І сердечну має втіху,
Що така йому біда.

Вже останнього між всіма
Розпитав і на Бассіма
Спокійнісенько кивнув.
Та цей бідний неборака
Став затявся, мов ломака,
Наче сам себе забув.

Х а л і ф

«Гей, більдаре, що так тужиш?
Як зовешся? Довго служиш?
Скільки маєш ти платні?»
Знов Бассім стоїть, як ступа!

Капітан

(стиха)

«Ну, ти, смотолоко глупа,
Що стоїш, немов у сні?»

Бассім

(немов прокидаючись)

«Га? Що? Як?»

Халіф

«Як звешся, друже?»

Бассім

(у великому страху)

«Царю мій, невже так дуже
Рад ти знать моє ім'я? *(Сам до себе)*
Боже, зглянься на розпуку!
Аджеж на смертельну муку
Сам себе тут видам я!»

Джіафар

«Гов, більдаре! Що гадаєш?
Як халіфу одвічаєш?
Ближче приступи сюди!
Просто стій, дивися сміло,
Одвічай як слід про діло,
Бо дограєшся біди».

Бассім

(несміло поступає наперед)

«Я... татунцю Джіафаре...
Хай мене сам Пан Біг скаре,
Коли я що або що...
Тут не то що... годі знати...
Що до чого... одвічати
Не бажаю ні за що».

Х а л і ф

«Гарно, синку, це сказав ти
Щиро, мудро, після правди.
То скажи нам ще одно:
Хто був батько твій і дід твій?
Чи більдарми був рід твій?
Сам ти служиш як давно?»

Б а с с і м

«Рід мій... рід мій... о, їй-богу!
Здавна мати його за ногу!..
В неперерваній черзі...
Пра-пра-пращур мій Бар-Гáрун,
Повідають, був більдаром
Ще у Ноя в ковчезі.

«Мій прапрадід був більдаром,
Також прадід був більдаром,
Був більдаром батько й дід,
Бабка тож була більдаром,
Мати тож була більдаром, —
Був більдаром весь мій рід».

Тут, хто був у царській залі,
Реготались дуже стали,
А Бассім немов зомлів:
Чув, що сам язик у рогі
Біга по своїй охоті,
Та спинить його не вмів.

А халіф стоїть, не писне,
Хоч і сам трохи не трісне
Зо сміху. Та ось двірня
Стихла; він став знов питати:
«Ти більдар! а скільки ж плати
Побираєш ти щодня?»

Б а с с і м

(у крайній розпущі)

«Пла... пла... плати? Що вже плати?
Кажеш голову утяти,
То байдуже. А в тюрму —
Хай і так. А в міх та в воду,
Навіть цього тобі з роду
Тож за зло я не візьму».

Х а л і ф

«Славно, сину! Річно, значся,
Маєш ти дукатів двадцять
І щодня печені фунт».

Б а с с і м

(витріщаючи очі)

«Та... дукати... що й казати...
Е, свистати на дукати!
А печеня — ось що Грунт».

Х а л і ф

«Ну, тепер, мої більдари,
Хочу бачить, чи для кари
Злим у вас міцна рука.
І швиденько шле трабанта
До темниці коменданта, —
Заповідь йому така:

«Трьох злочинців, що за вбійства,
За розбої і злодійства
Вже засуджені були
І віддавна ждали смерти,
Має зараз тут приперти,
Щоб тут кару прийняли».

Не пройшло хвилин багато,
Аж іде тюремний «тато»
І злочинців страж веде,
Руки ззаду пов'язавши,
Шиї геть повідкривавши,
Щоб було рубати де.

Ось перед халіфом стали,
Очі сумно поспускали,
А халіф до них рече:
«Чи то ви ті бузувіри,
Що робили зла без міри?
О, та кара не втече!»

Злочинці

«О! владико правовірних!
До тих злочинів безмірних
Гнав нас, знать, отець змії!
В жалю й скрусі тут ми нині:
Покараєш — га! ми винні,
А простиш, то ми твої».

Халіф

«Ні, не ждїть собі пощади!
На те зло немає ради
Іншої, окрім меча.
Гей, Ахмете, ну щосили
Зараз першому в тїй хвилі
Голову знеси з плеча!»

Злодій клякнув, похитнувся,
Та Ахмет лиш замахнувся,
І скотилась голова.
«Ось, владико правовірних,
Кара злочинів безмірних:
Кров булькочеться жива».

Халіф

«Добре так. Життя погане —
Й смерть погана. Ну, Османе,
Ти вчини другому так!»
Злодій ще не озирнувся,
Та Осман лиш замахнувся —
Ані пікнув неборак.

Х а л і ф

«Ну, а ти, більдаре статний,
Що був на черзі остатний,
Свою зручність покажи!
Вийми з піхви меч без ляку
І оцього розбишаку
Зараз трупом положи!»

Якби грім при ньому вдарив
Чи окріп його ошпарив,
Не злякався б так Бассім.
«Матінко моя ти мила!
Ось моя остання хвиля!
Ну, пропав же я зовсім!

«Як же меч мені виймати,
Як розбійника стинати,
Коли це пальмовий бук?
Горенько! Тут хоч розсядся,
То з життям тра попрощатся,
Ще зазнати стиду й мук».

Х а л і ф

«Гей, більдаре, що міркуєш?
Чи ти приглухий, не чуєш,
Що я дав тобі приказ?»

Б а с с і м

«Чую, батеньку... їй-богу...
Та на вічну дорогу
Лагоджусь... та я сейчас...»

Х а л і ф

«Вийми з піхви меч, говорю,
Замахни ним сильно вгору,
Цьому голову зітни!»
А Бассім стоїть, мов чіп,
І оглух враз, і осліп,
Винуватий без вини.

Тут Месрур його в бік штуркнув
І до нього стиха муркнув:
«Що ти, хлопче, стуманів?
Слухай царського наказу,
Бо тебе велить відразу
Розідрати пів-на-пів».

Б а с с і м

Га! Що! Батечку владико!
Я би на такеє лико
Обнажав свого меча?
В мене меч страшенно блиска:
Лиш раз блисну, розбійницька
Впаде голова з плеча.

«Приклякни ти, лиходію!
Маєш віру і надію
В ласку Божу? Говори!
Помолися уостаннє,
Нам усім віддай прощання,
Піднеси дух догори!»

Злодій кляк, почав молитися,
А Бассім стоїть мов злиться,
Сам міркує, що робить?
Страшно заверта очима,
Вправо, то наліво блима,
Далі так став говорить:

«Чоловіче ти безрідний,
Настає твій час послідний,
Що у ад тебе знесе!
Мов, чи що признати маєш?
Говори, чого бажаєш?
Я зроблю для тебе все.

«Жадним трудом не згордую:
Як голодний — нагодую,

Як прагнучий — напою,
А як ти невинуватий —
Я гріха не хочу мати,
Я невинного не вб'ю».

Злочинець

«Я невинуватий, пане!»

Бассім

«Брешеш, сім'я ти погане!
Хочеш вибrehатись? Ні!
На ті штуки сам я сильний,
Маю спосіб неомильний,
Як кінця дійти бrehні.

«Царю, — мовить Бассімише,
До царя дійшовши ближче, —
В нашім роді є секрет.
Він іде на сина з батька,
А мені небіжка бабка
Цей передала предмёт.

«Бачиш: меч цей непоказний!
А він свідок є виразний
Сили Божої. Досить
З піхви лиш його добути,
Над злочинцем замахнути, —
Голова його злетить.

«Та коли цей нещасливий
Вирок мав несправедливий
І не винен лютих мук,
То цей меч, із піхви взятий,
Замість голову відтяти,
Зміниться в пальмовий бук».

Халіф

(душаючи в собі сміх)

«Ну, давай робити пробу!
Покарай погану злобу,
А невинність заяви!
Вирви з піхви меч свій сміло
І оцее грішне тіло
Відсічи від голови!»

Тут Бассім махнув піхвою
Над злочинця головою,
Потім меч із піхви смик!
«Чудо, царю наш багатий!
Бачиш, він невинуватий,
Із меча зробивсь патик!»

Тут загальний сміх піднявся,
А халіф, так той тримався
Аж обіруч за живіт.
Та Бассім стоїть завзятий:
«Злодій цей невинуватий,
Гинути йому не слід».

Х а л і ф

«Добре, друже, вільний буде.
Та скажи нам, що за люди
Дамасценські ті купці?
Чом до себе їх пускав ти?
Що за діло з ними мав ти?
Як розстався накінці?»

Тут Бассім затріпотався,
Всього зразу догадався
Та й додолу грим-бабах:
«Царю мій, я винуватий!
Вели голову відтяти,
А то вб'є мене сам страх».

Х а л і ф

«Добре, я й на те пристану.
Ну-ко, друже, дай Осману

Свого дивного меча.
Коли винний ти, то з бука
Станесь острая шаблюка,
Голову знесе з плеча».

Регіт, сміх... Осман хапає,
Знов із піхви добуває —
Бук пальмовий. Регіт, сміх...

Х а л і ф

«Га, невинен! Та ось кара:
Будеш в мене за більдара,
Поки літ подовжить Біг».

ЕПІЛОГ

— І кінець? Велика ласка! —
Що ж, браті! Арабська казка
Так, як і рутенський дух,
Кращого кінця не знає,
Як коли героя впхає
В мундир, поміж царських слуг.

Ах, бо ж люба річ служити!
Мундир так вигідно шитий,
Пенсія так точно йде!
А ще почесні й гонори,
Хліб готовий до комори,
Ще й авансик далі жде.

Ах, як любо будь льюальним,
Над добром радить загальним,
Знавши, що воно й твоє!
Але що найкраща новість,
Так це те, що чисту совість
Служба царська дає.

Простий чоловік, звичайний
Трибунал якийсь потайний
Носить у душі раз в раз:
Чи що зробить, чи що скаже,
Вже його сумління враже
Гнобить, мучить кожний час.

Царському слугі чудово!
Кожне діло, кожне слово,
Кожний поступ — не його.
Все він робить по наказу,
Волі власної ні разу
Не потрібно до того.

І спокійний. Кажуть дерти,
Бити, мучити до смерти, —
Він усе зробив — і прав!
Ще й заслугу з того має:
Вірно службу відбуває,
Як цареві присягав.

От в такім то обичаю,
В мундуровім тихім раю
Опинився наш Бассім.
Казка тут його лишає,
Та мені щось шепче, шпає:
«Ладно це, та не зовсім!»

І почав я міркувати,
По історіях шукати,
Поки не набрів на шлях:
Що з Бассімом далі сталося
І чи любо там здихалось
На халіфових хлібах.

Ось що каже літописець:
Був нещасний рік і місяць,
День, сотворений на страх,
Коли в серце Ер-Рашіду

Думку лютюю без стиду
Положив був сам Аллах —

Думку люту та жорстоку!
Вислати від свого боку
Джіафара на той світ,
Йому голову відрізати
І з ним враз побить, повішати,
Потопить його весь рід.

Отоді були в Багдаді
Всі більдари дуже раді,
Бо їх меч не спочивав,
А в невинній крові мився;
Зате кожний збагатився,
Бо з побитих все здирав.

Отже, сталась в тому літі
Річ нечувана на світі.
До царя один більдар
Наблизився, поклонився,
І стояв, і вниз дивився.
«Що тобі?» питає цар.

«Царю, — мовить цей, — їй-богу,
Поблагослови в дорогу».

Х а л і ф

«Хочеш в Мекку мандрувати?»

Б і л ь д а р

«Ні, вже... я по іншій часті:
На розпуття йду я красти,
Грабувати і розбивати».

Х а л і ф

«Що це, ти здурів, небоже?»

Б і л ь д а р

«Знаю, царю, що негоже

Добру школу покидять;
Та я вже навчивсь доволі,
І кортить мене на волі
Іспит із науки здать».

Х а л і ф

«Що за іспит? Що за школа?»

Б і л ь д а р

«Царю любий, правда гола!
Адже те, що тут було,
Що в більдарській службі взнав я,
Це — інакше б не назвав я —
Розбійницьке ремесло.

Лиш одна різниця скромна:
Збій на шляху — голь бездомна,
Звір, не певний свого дня;
Знає, що, попадєся в руки,
Не мине страшної муки,
Гака, і сокири, й пня.

«А більдар твій розбиває,
Мучить, ріже й добре знає,
Що за це й похвалять ще...
Ні... Благослови в дорогу
Або вбить вели! Йй-богу!
Бо твій мундир страх пече».

На таку промову дику
Жалість цар почув велику,
Відвернувся від двораків,
Щось мов жвав, і мняв, і ликнув.
Потім до більдара крикнув:
«Забирайся до сто дідків!»

І більдар пішов. Від того
Дня і слід застиг. Про нього
Всякий слух пропав зовсім.
Стільки літописець. Діло

Ясне, й я скажу це сміло:
Цей більдар — то був Бассім.

Радуються бджоли цвіту,
А селянські діти літу,
А п'яниця хапатні;
Рад спочинкові челядник,
Рад авансові урядник,
А виборам всі хруні.

Рад прожора повній мисці,
А мужик розумній книжці,
Тьмі кромішній езуїт;
Рада миш котячій смерті,
Рад жандарм всіх нас заперти,
Рад Великодню весь світ.

Радий ярмаркові паяц,
Рад витріскоокий заєць,
Вискочивши із тенет.
Так цю казку закінчивши,
Чесних слухів не вразивши,
Утішається й поет.

Пригоди Дон Кіхота

ПРОЛОГ

Еспанія! Еспанія!
Мов у казочнім сні,
Той земний рай, чудовий край
Привиджуєсь мені.

Ярке сонце сіпле жар
Тепла і краси,
Зима на горах там сидить,
Не сміє вниз зійти.

Вічнозеленії ліси
Розкішно шепчуть знай,
І ріки срібнії шумлять
І поять спраглий край.

Один лиш серед блисків тих
І гір, лісів і рік,
Посеред раю земного
Бідує чоловік.

Хоч не зверху, то в серці ще
Він носить, в голові
Тиранства і пониження
Кайдани вікові.

Тепер він звільна двигась
На новий, світлий шлях,
Та давні рани ще болять,
Не вигас давній жах.

Еспанія! Еспанія!
При слові тім у нас
Не нинішній являєсь край
І не вчорашній час.

А та величнaя дoбa,
Коли півмісяць впав,
Скінчилась вікова борба,
Еспанець паном став;

Коли в одно сполучений
Народ народом вчувсь
І з запалом побідника
До діл, наук метнувсь;

Коли то Христоваль Колон
Еспанські кораблі
В щасливу годину вів
До нової землі;

Коли з Італії прийшло
Відродження наук,
І з ним до лету й творчости
Відродивсь людський дух;

Коли лицарство не було
Суспільним тягаром,
Владало з рівним хистом ще
І шпадою й пером;

Коли й мужик іспанський ще,
Немов удільний князь,
На батьківській землі сидів
І чув з народом зв'язь;

Коли ще ум його живий,
У морок не зблудив,
І Санчо Панса бік о бік
Із Педром Креспо жив ¹;

¹ Санчо Панса — один із героїв повісти про Дон Кіхота. Педро Креспо — герой славної драми Кальдерона «Війт Заламейський», переробленої мною також на нашу мову і кілька разів виставлюваної в театрі.

Латинська книга сұмирно
З арабською неслась,
І пісня милозвучная
По краю всім лилась.

В той час турнірів, і пригод,
І романтичних трель
Родивсь і жив в Еспанії
Серв́антес Міґуель.

Убогий, хоч шляхетський, рід
Привів його на світ,
Немного радощів в житті
Зазнав він, много бід.

Наука, школа і пісень
Солодких вчасний дар —
І тут же служби панської
Невйтерпний тягар...

Тягар той на вояцький стан
Він швидко проміняв,
Австрійський славний Дон Жуан
Йому цей шлях вказав.

Як при Лепанті став з хрестом
Півмісяць на дуель,
То славно бився в бою тім
Сервантес Міґуель.

Хоч хорий — станув у рidaх
І не подався взад;
Хоч ліву руку стратив сам,
Та ціло вийшов брат.

Каліка-вояк, він вертав
У рідний край назад,

Та на судно його напав
Із Туніса пірат.

П'ять літ в тяжкій неволі був,
В кайданах протомивсь,
Та, хоч грозила смерть не раз,
З поганцем не миривсь.

„Один каліка той, — казав
Поганий пан його, —
Грізніший він для Тунісу,
Аніж еспанців сто“.

А як свободи день настав,
Він в рідний край верта,
Воює шпадою й пером
В тяжкій борбі життя.

Вояк, письменник... Тут любов
Всміхається йому, —
І тут же за чужу вину
Він попада в тюрму.

В сільці Ля-Манші Туніс він
Мав серед вітчизни,
Там славу й честь Еспанії
Топтали барани.

Отам в тюрмі в його умі
Дитя те почалось,
Що на весь світ, у всі віки
Соколом понеслось.

Отам невинуватий довжник,
Каліка і старець,
Неоцінним жемчугом
Світ збагатив увесь.

Хоч вийшов він на волю знов
І честь свою обмив,
Та все ж у бідності тяжкій
Літа свої скінчив.

Самотній, без приятеля,
Посеред ворогів
До смерти він з неправдою
Борбу завзяту вів.

І в Дон Кіхоті свій портрет
Духовий нам списав,
Безумця благородного
Нам образ завіщав.

Без боязні, без огляду
На біль, інтерес свій,
За славу, за невинність він
Іде в нерівний бій.

Він — аж до старости дитя —
Прямцюс на провал,
Побитий, та неvigаслий,
Несе свій ідеал.

I

У місцевості Ля-Манші,
У незвісному присілку
Жив собі убогий шляхтич
Дон¹... Кіхада² чи Кесада³.

¹ Пан.

² Вилиця.

³ Плесканка сиру.

Земелька його маленька,
Не препишнії палати,
Служби не щоби багато:
Сам свій пан і сам свій наймит.

Лиш старенька економка,
Молода її сестрінка
Та слуга, що враз конюх був,
Дроворуб і водонос.

Чи великі антенати
Були в нашого Кесади,
Де, коли й як відзначились —
Щось історія мовчить.

Лицар наш був муж спокійний:
Щит предківський коло печі
Був за заткальницю в нього,
В шоломі гніздилися кури.

Спис проржавілий на кухні
За рожен вертівсь раз в тиждень,
Бо раз в тиждень штуку м'яса
Для господаря пекли.

Що ж робив наш славний лицар?
А робив він небагато:
Полював собі з хортами,
А то більше так сидів.

Чоловік уже в літах був —
Перебіг за п'ятдесятку,
Не женився, не дружився, —
Вкучно стало дармувать.

Ось він на старії літа
Вдарився в літературу,

А що був новак в письменстві,
То й попав на манівці.

Вхóпивсь за старі романи,
За лицарськії пригоди,
За ті пестрі, безконечні,
Дивовижніі казки.

Де лиш мав яку копійку,
Чи продав горох, чи просо,
Чи воли, чи гурт овечок,
Все в книгарню так і пер.

Ба, не стало незабаром
Ні гороху, ані проса,
Ні волів, ані овечок,
А читать хотілось страх!

Ось почав наш лицар славний
Земельку свою шматками
Продавать — а все на книги...
І читав, читав, читав.

II

Південь! А еспанське сонце
Пражить, наче приском сипле.
Люди, звірі, навіть мухи
Поховались, сплять в кутах.

Тільки лицар Дон Кесада
Не ховаєсь, не дрімає,
Але в своєму покою
Дивні повісті читає.

Піт з чола горохом сипле,
Крізь розхристану сорочку

Груди видно, вище ліктів
Рукави він закотив.

Розкудовчивши волосся,
Очі дико завертає,
То смієсь, то морщить брови,
А чита, чита, чита.

Вечір! Стиха наближаєсь
Економка, їсти кличе
З часником фасолю й м'ясо —
Втім як крикне лицар: „Смерть!

„Смерть усім вам, Ганелони!
Смерть вам, зрадники Ролянда!
З часником фасолю й м'ясо
Я б віддав, щоб пражить вас!“

Ізлякалася старушка.
„Свят, свят, свят, чи пан сказився?
Боже відверни! І де це
Злости він набрав такої!“

Північ, все село дрімає,
Гавкають де-де собаки,
Річка шепче по камінні,
Та в дуплі кричить сова.

Тільки лицар Дон Кесада
При свічках сидить на кріслі,
Пальці впутав у волосся
І чита, чита, чита.

Дійсний світ і дійсні люди,
Їх життя і їх природа,
Межі всі часу й простору —
Все щезає перед ним.

І в розпаленій уяві
Вихром носяться скаженим
Люті велетні криваві,
Люті змії стоголові,

Славні лицарі з мечами,
Що по пахи в крові бродять,
І красавиці чудові
На високих пишних ганках,

Битви, свари, поєдинки,
І нечувані пригоди,
І блискучії турніри,
І розкішні обіди.

Дивні пестоці любовні,
Рани й лічення в моменті,
Нині бідність, завтра царство
Лицарю паде в подолок.

Мов колеса млиновії,
Все те путалось, мішалось,
Клекотіло, торохтіло
У лицарській голові.

День по дневі, ніч по ночі,
Мов невинная гарячка,
Йшла та вбивчая робота,
Світ пожерла весь йому.

Ні до діла, ні до мови,
Ні до думки неспосібний
Став сірома — просто мовить.
Бідний лицар одурів.

III

Славний лицар Дон Кесада
Думає глибоку думу:
То сідає, то зірветься,
Мов до лету горобець.

То він ходить по покою,
То неначе стовпом стане,
Щось воркоче та муркоче,
Далі так став говорить:

„Світ страшенно попсувався,
Мов та бочка розісхлася
Та тече в усіх уторах —
Конче тра набить обруч.

„Зледащіло все лицарство
Животи пасе, розводить
Все любовні теревені,
А пригод не йде шукать.

„А неправда скрізь панує
І гнітить невинність люто
Землю Божую плюгавить
І поганить красоту.

„Велетні жорстокі ходять,
Діток без страху з'їдають,
Мучать в погребях красавиць —
Оборони їм нема.

„Гей, Алонсо, схаменися!
Весь свій вік прожив ти чесно,
Злу не потурав ніколи,
То й тепер не потурай!

„Хоч вої правду відступили,
Наплювали на невинність,
Красоту відбігли в горю, —
Ти її не відбіжи!

„Світ страшенно попсувався
І не може він стояти, —
Без блукаючих героїв
За псю душу пропаде!

„Гей, Алонсо, схаменися!
Будь ти світу порятівник,
Будь ти алому лютий месник,
Оборона правді будь!

„Годі тутка дома киснуть,
Мов в кропиві печериця,
Коли тамки світ весь гине!
Гей, спасати світ ходім!

„Діло славне і велике
Зве тебе: часи лицарства
Відновити! Ну ж до діла!“
Так наш лицар говорив.

Блудним лицарем зробитись,
На геройській пригоді
Рушить з дому в світ широкий —
Ось що враз задумав він.

І почав усе ладнати,
Що до цього діла треба
І про що читав у книгах —
Много там не тра було.

Поперед усього — зброї.
Ця найшлася по шматочку:

Що на стріху, що у кухні,
Що в овечому хліві.

Взяв наш лицар шмату й цеглу
Та й ну терти, дряпачь, шкрябачь,
Поки зброя прадідівська
Стала на людей похожа.

Все мов і до ладу вийшло,
Тільки з шоломом був клопіт,
Бо візира неставало —
Ну, біда! Хоч сядь та й плач!

Взяв наш лицар шмат текстури,
Викроїв візир із неї,
Срібним обліпив папером
І до шлема прикрутив.

Бачилось — чого б ще треба!
Та підвів лихий Алонса
Взять меча і стрібувати,
Чи тривкий його візир.

Рубонував він раз і другий,
Розлетівсь візир на кусні,
І пропала вся робота,
І прийшлося новий лішити.

Та тепер на розум взявся
Славний лицар Дон Кесада
І візир свій текстурований
Бляхою підшив зі споду.

Лицарю коня потрібно.
Славний лицар Дон Кесада
Мав коня — таку драндигу,
Що лиш шкура й кість була.

Та не дбав про це наш лицар,
Твердо вірив, що небаром
Кінь його славніший стане,
Ніж той Сідів Бабієка ¹.

По лицарському звичаю,
Про який читав у книгах,
Він прозвав свою драндигу
Шумно-дзвінко Росінанте ².

По лицарському звичаю,
Про який читав у книгах,
Мусив і собі наш лицар
Винайти нове ім'я.

А ім'я те, що небаром
Малось стати голоснее
На весь світ, затьмити назви
Амадіса, Галоара.

Беліана, Передура,
Плятіра, Еспляндіана ³,
Це ім'я повинно бути
І значуче, і дзвінке.

Вісім день ходив наш лицар
У задумі стофунтовій,
Поки назву ту придумав:
Із Ля-Манші Дон Кіхот ⁴.

¹ Сід, властиво Руї Діаз, національний герой еспанський, особа історична, жив у XI віці.

² Від *goscín* — коняка, *í a n t e* — давніше; значить: давніше був потіною конякою, а тепер, *мов би то, ось чим став*.

³ Назви героїв тих лицарських повістей, котрими до одуру зачитувався наш лицар.

⁴ *Quijote* по-іспанськи значить наголівник; *quijada* — вилиця, *quesada* — плесканка сира.

Та, крім того, ще одного
Потребує всякий лицар
По лицарському звичаю,
Про який у книгах пишуть, —

Потребує лицар дами,
У котрій би закохався,
Щоб в ім'я її боротись,
Йй здобути славу й честь.

Він без дами — борщ без сала,
Хліб без соли, гла без уха,
Бо лицарство без любови—
То немов горіх-свистун.

Десять день ходив наш лицар
І шукав такої дами,
І зітхав, і так балакав:
„Боже, як то буде гарно,

„Як прийде до мої дами —
Велетень Каракулямбро,
Цар острова Маліндрани¹,
І такі слова рече:

«Препрославлена госпдже!
Вірний наш великославний
Лицар Дон Кіхот у бою
Збив мене й сюди прислав».

„Лиш кого б то в біса вибрати
Дамою свого серця?“
Довго мучився наш лицар,
Поки врешті не знайшов.

¹ Назви взяті з тих же лицарських повістей, зовсім фантастичні.

В близькому селі Тобозо
Дівчина була, мужичка,
Звалась Домка Лоренцівна,
Дівка гарна, що й казять.

Славний лицар наш до неї
Здалека вітхав часами,
Та вона про те й не знала, —
От її він обібрав.

Видумав для неї назву:
Дульчінея із Тобозо,
Закохався в ній — та, звісно,
Все по-книжному, як слід.

Так готовився наш лицар
На своє велике діло,
Поки вирушив із дому
Світ від згуби рятувать.

IV

Рано-рано, ще не встало
Сонце на кастільським небі,
Враз з курми та горобцями
З ліжка схопивсь лицар наш.

Взяв на себе славну зброю,
Вивів з стайні Росінанта
І крізь фіртку, загумінком
Тайком вирушив у світ.

„Слава Богу, — думав лицар, —
Що так гарно це вдалося,
Що баби мої ще спали,
Бо готові б не пустить“.

Хоч хоробрий був наш лицар.
Та боявся економки,
А язик її сестрінки
Був остріший від меча.

„А тепер, мій славний коню,
Ти неси мене, де хочеш!
Я тобі здаюсь на волю,
Бо ж це спільний виїзд наш!“

Та заледво це промовив,
Втім, неначе грім небесний,
Думка темна і зловіща
Шибла в голову йому.

Одубів наш славний лицар,
Мало що з коня не кицнув,
Мало не вернувсь додому:
Він ще л и ц а р е м не був!

Бачите, закон лицарський,
Про який читав у книгах,
Каже, що ніхто не сміє
З лицарем до бою стати,

Хто врочисто, по закону,
Не прийме „удару й плаза“
З рук лицарських і не буде
Між лицарства цвіт „побитий“.

Ах, а він же, Дон Кіхот,
Ні удару, ані плаза
Досі не дістав, в лицарство
Він побитий ще не був!

Та не довго клопотався.
„Що ж, — подумав, — не дістав ще.

То дістати мушу швидко
Те лицарськеє биття.

„Перший лицар, що в дорозі
Напіткаю, мусить службу
Цю мені зробити, а славу —
Славу я здобуду сам!“

І, вдоволювшись на тому,
Випрямився на кульбаці,
Світ увесь очима змірив
Та й погнав у Божу путь.

V

„Пишно сонце золотє
Розпустило на всю землю
Золоті свої пачоси
І вітало світ увесь;

„Гармонійно щебетали
Пестропері пташенята,
Світ вітаючи небесний
На кастільським небосклоні;

„От тоді преславний лицар
Дон Кіхот покинув гордо
Те своє пухове ложе,
Зброю ясную надів.

„А в подвір'ю вже готовий
Ждав преславний Росінанте,
Щоб на честь усьому світу
Взяць його на свій хребет“.

„Так, мабуть, почне колись то
Чародій якийсь премудрий

По надземному вітхненню
Опис моїх славних діл.

„О щасливе те століття,
Рік щасливий і година,
У котрій на світ явїться
Пречудовий опис той!“

Це наш лицар так балакав,
Їдучи підшкваром сонця
На драндизі своїй полем;
Далі так почав зітхать:

„О княгине Дульчінеє,
Владнице отого серця,
Що тобі до свѣго скону
Вірно присягло служити!“

„Як же ти жорстока, пані,
Що мене від себе гониш,
Поки світ не буде повен
Слави наших двох імен!“

„Та дарма! Обіт цей свято
Заприсягся я сповніти;
І сповню. Лиш ти, о пані,
Ти про мене не забудь!“

От таких дурниць без міри
Городив наш мудрий лицар;
Тюпаючи чистим полем
На своєму Росінанті, —

Пережовуючи в темці
Глупі повісті лицарські,
Мов вівця, що ремигас
Нерозгризену траву.

А тим часом — був це липень —
Сонце пражить, мов найняте.
Бачиться, могло б і мозок
Висушити в голові.

А довкола рівне поле,
Ні села, ні хат не видно,
Ні душі нема живої —
Сумно Росінант плетесь.

Лицар вже десятим потом
Обливаєсь, із гостинця
Курява його обсіла,
Та й у животі бурчить.

Аж надвечір показалась
Ветха корчма край дороги, —
Зміркував наш лицар зараз,
Що це пишний замок був!

Перед корчмою на призьбі
Подорожні дві дівчині,
Що в Севілью в найми їдуть
І тут на ніч припинились.

Зміркував наш лицар зараз,
Що це, певно, дві княгині,
А погоничі, що там же
Годували своїх мулів —
Що це знатні джури їх.

Дуже врадувався лицар,
Став при вході та й чекає,
Поки в замку ріг затрубить,
Гостеві подасть привіт.

Втім тру-тру! нараз почулось —
Це свинар гнав свині з ріпи

І трубою в купу кликав, —
Лицар думав: „Кличуть нас“.

Ось він в'їхав преповажно
На корчемнеє подвір'я —
Та, страховище удрівши,
Врозтіч кинулись дівки.

„Не лякайтесь, ясні дами!
Я вам зла чинить не хочу, —
Мовив лагідно і чемно
Славний лицар Дон Кіхот. —

„По лицарському закону,
До котрого признаюся,
Обов'язок мій — служити
Аж до гробу щиро вам“.

На страховище залізне,
Густо порохом покрите,
Що такі слова казало —
Витріщилися дівки.

Але те, що „ясні дами“
Він до них сказав, це так їх
Розсмішило, що наголос
Реготаться почали.

Це діткнуло Дон Кіхота.
„Скромність — красоти оздоба;
Нерозумний лиш сміється
З незначучої дрібниці.

„Я ж нічого вам такого
Не сказав, що б вас вразило;
Я лиш вам служить бажаю, —
То з чого ж сміяться вам?“

Та дівки ще більш хихочуть...
Дон Кіхот уже й озлився,
Та, на щастя, вийшов з корчми
Грубий та товстий корчмар.

Вид худого Дон Кіхота
У залізі серед спеки,
Певно, був смішний для нього,
Але перед острим списом
І мечем він мав респект.

Він сказав, проте, приязно:
„В добрий час! Гість до нас!“
Дон Кіхот йому вклонився
І з коня на землю зліз.

„На ніч, лицарю, до мене? —
Говорив корчмар. — Усе
В мене є, лиш ліжка Бог дасть“.
Дон Кіхот махнув рукою.

„Зброя — це моя перина,
Боротьба — моя забава,
Ясний пане каштеляне“,
Різно лицар відкавав.

„Га, як так, — корчмар промовив. —
То буде вам вся вигода:
Мість перин тверде каміння,
Галабурда замість сну“.

Тим часом дівки зблизились,
Поздіймали з нього зброю,
Наголінники і панцир,
Тільки полома ні руш.

Він був зв'язаний шнурками,
Ті прийшлось би розтинати,
А на це, хоч гинь, наш лицар
Подозволить не хотів.

За той час корчмар у стайню
Втяг голодную драндигу,
Дав їй сіна й Дон Кіхоту
Повечеряти приніс.

Сів у шоломі наш лицар,
Вгору здер візир руками,
А услужнії дівчата
Пхали страви в рот йому.

Ще з вином було смішніше:
Горілиць поклався лицар,
А корчмар йому до рота
Просто з лійки лив вино.

VI

Так „прип'явши душу к тілу“,
Встав наш лицар покріплений,
Корчмаря узяв за руку
І до стайні з ним пішов.

Там нараз беркиць у мерву,
Перед корчмарем прикляк,
Ще й низенько поклонився
І йому ось так сказав:

„Славний пане каштеляне!
Тут клячатиму й не встану,
Поки згодитесь мені
Те зробіть, чого попрошу!“

Спудився корчмар, та був він
Хитрий і бувалий в світі,
То й доміркувався зараз,
Що у лицаря, мабуть,

В голові нема всіх дома.
„Встаньте, лицарю! — промовив. —
Що лиш треба вам, усе те
Я вчинить для вас готов“.

„Бачите, — сказав наш лицар, —
Власна воля й обов'язок
Звуть мене у світ широкий
На пригоди й боротьбу.

„Блудним лицарем зробитись
Я задумав, поразити
Всю нечисту, вражу силу
І невинність боронить.

„Та біда, що я ще досі
Не прийнятий в стан лицарський, —
Так ви завтра, ясний пане,
В лицарі мене побийте!

„По лицарському звичаю
Я цю ніч продержу варту:
В вашій замковій каплиці
Буду зброї пильнувать.

„Завтра ж рано милость ваша
Звольте законні удари
Дать мені й благословити
На той славний шлях мене!“

„Ну, — корчмар подумав, — буде
Нам на цюю ніч забава!“

Та наголос рік поважно:
„Лицарю, хай буде й так!

„Думку вашу похваляю.
Сам я замолоду також
В світ ходив пригод шукати
І келішками давонить.

„Жаль лише, що в моїм замку
Поки що нема каплиці,
Але можна й край керниці
Зброї вам допилювать.

„А тепер скажіть, мій пане,
Масте ви децю грошей?“
„Ані дудка! — мовив лицар. —
В жадних книгах я ніде

„Не читав, аби лицарство
Мало хоч би гріш при собі“.
„Ну, це помилка, мій пане, —
Відказав йому корчмар. —

„Може, в книгах там про сее
Не писали, та це певно,
Що блукаюче лицарство
В світ не гналось без дрібних.

„Певно й те, що не пускалось
І без чистої сорочки, —
Як не лицар сам, то джура
Мав при собі все, що слід.

„І бальзам на рани також
Мусили при собі мати,
Бо у битвах, у пустинях
Де цирулика візьмеш?

„Все те, лицарю мій любий,
Мусите ви роздобути;
А тепер знімайте зброю
І до рана стережіть!“

VII

Ніч. Неначе вовчі очі,
Виискрилось темне небо,
Холод тисне аж до кости,
Місяць зирка з-над хліва.

Дон Кіхот в одній сорочці,
Мов мара висока, ходить
По подвір'ю, лічить зорі
І вартує власну зброю.

Зброю ту поклав на купку
На кориті водопою,
Тільки спис узяв у руки.
Ходить, стане, знов верта.

Холод тисне аж до кости,
Цокотить герой зубами,
Споминає Дульчінею,
Шепче вірші, та дарма!

А з вікна корч мар-собака
І дівчата заглядають
Та сміються з Дон Кіхота,
Аж дзеленькають шибки!

Втім, один погонич мулів
Заспаний устав з запічка
Та й поплівся на подвір'я
Своїх мулів напоїть.

Ледве вздрів його наш лицар,
Зверещав до нього грізно:
„Стій, безумче, мді зброї
Навіть пальцем не діткнись!“

Та погонич тільки буркнув:
„Чорт не вхопить гарматури!“
Вхѳпив зброю за реміння
Та й шпурнув її набік.

Наш відважний лицар, вздрівши
Цю нечувану зневагу,
Завернув до неба очі,
Дульчінею спогадав —

Потім вхопив спис обіруч,
Як погонича не трахне
Зверха в голову! Мов громом
Поражений, той упав.

Зараз кров його облила,
Пам'ять вся його лишила —
Якби ще раз так дістав,
Був би, певно, вже не встав.

А наш лицар преспокійно
Взяв свою лицарську зброю,
Знов поклав на тім кориті,
Знов прийнявся вартувать.

За маленькую хвилину
Зліз погонич другий з печі
І поплівся на подвір'я
Свѳїх мулів напоїть.

Він не знав, що з першим сталось,
І спокійно наближався, —

Аж ось Дон Кіхот муркоче:
„Дульчінеє, поможи!“

Знов ухопив спис обіруч,
Як погонича не трахне
Зверха в голову! Та цей мав
Твердий череп і не впав.

Крик зробився на подвір'ю,
З корчми всі повибігали
В сорочках та пестрих коцах,
Мов страховища які.

Дон Кіхот як стій подумав,
Що ворожі чародії
Вислали нечисту силу,
Щоб знущалася над ним.

І він крикнув: „Га, прокляті!
Виходіть! Валіть юрбами!
Скорше в штуки дам порватись,
Ніж на крок уступлю вам!“

Бачить наш корчмар, що лихо,
Що не знає жартів лицар,
Що безкарний божевільний,
Хоч би їх і всіх посік —

То втишив юрбу швиденько,
Геть забрав велів ранених,
Сам до лицаря зблизився
І такі слова сказав:

„Славний лицарю, даруйте
Мужикам цим їх провину,
За котру вони аж надто
Гостру кару прийняли!

„Ваша проба вже скінчилася!
Ви дали непоборимий
Доказ вашої відваги,
Час вам лицарем вістать“.

Дон Кіхот був рад тій мові,
Зараз же прикляк покірно
У болото край корита,
Щоб прийнять удар лицарський.

А корчмар дівок покликав,
Ще й приніс якесь книжище —
Давнії якісь рахунки —
Взяв лицарський меч до рук.

Ось почав він щось мурчати,
Мов молебен то читає,
Потім викрикнув виразно:
„Гарам баран гукір геп!“

При останнім слові міцно
Затиснув кулак — як гепне
Дон Кіхота в карк, аж сльози
Бризнули йому з очей.

„Цей удар, — коршмар промовив, —
Щоб останній був! Най згине,
Хто би ще посмів рукою
Вашого карк'у діткнись!“

Потім меч узяв у руку,
Як не лусне Дон Кіхота
Плазом через плечі — бідний
Дон Кіхот аж застогнав.

„Це плазовання, — корчмар так, —
Хай для вас останнє буде!“

Відтепер вам тільки вістрям
Вільно уживать меча!“

Церемонія скінчилась;
Встав наш лицар, а корчмар
Приказав дівчатам зброю
Наложить на Дон Кіхота.

Ось одна вложила панцир,
Друга меч приперезала,
Лицар шолом свій насунув,
Став готов, мов страхопуд.

Шумногучними словами
Дякував він корчмареві,
Дякував обом дівчатам
За лицарську послугу.

Потім, врадуваний дуже,
Сів на свого Росінанта
І, хоть ще ні світ ні зоря, —
Він попер у дальшу путь.

VIII

Хто це, хто це до схід сонця
По дорозі по безлюдній
Так жене, мов оглашений?
Га, це славний Дон Кіхот.

Гордість грудь йому розперла:
Він вступив в закон лицарський,
А тепер летить додому
Грошей взять і сорочок.

„Ще конечно чури треба!
Може би сусід мій Санчо

Хтів поїхать“, думав лицар.
Втім „Ай-ай! Ай-ай!“ почув.

Крик плачливий і болющий
Доходів з ліска праворуч.
„Га, невинність там мордують!“
Муркнув лицар Дон Кіхот.

Зараз гатьта взяв коняку
Та й в лісок на крик поїхав.
Недалеко й їхать мусив,
Швидко ось що він уздрів:

Хлоп сорочку зняв з хлопчини,
Прив'язав його до бука
Та й ременем б'є по плечах,
Аж довкола ляск іде.

Б'є та й все приповідає:
„А пильнуй худоби, драбел!“
Хлопець — добрий вже підпасич —
Лебедить: „Ой-ой, пустіть!“

Як побачив це наш лицар,
Крикнув грізно: „Га, тиране!
Ось ти як невинність мучиш!
Боронись, бо смерть твоя!“

Хлоп, уздрівши над собою
Дивовижнеє страшило
На коні, в залізних бляхах,
Думав: „Смерть моя прийшла!“

І тривожно відмовляє:
„Пане, се не є невинність,
Це Андрійко, мій підпасич,
Пренедбалий та пустий.

„Що вже я його благаю:
«Ей, пильнуй худоби, сину,
Щоб вовки її не рвали
Або в шкоду щоб не йшла!»

„Та куди тобі! Щоднини
Все одна бракує штука.
Шкоди наробив без міри —
Мушу розуму повчить“.

„Пане, — крикнув битий хлопець, —
Мій господар скупиндюга,
Б'є мене, щоб я від нього
Втік зі служби пред часом,

„Щоб мені не заплатити“.
„Брешеш, драбе!“ хлоп озвався.
„Сам ти драб і сам ти брешеш! —
Гримнув грізно Дон Кіхот. —

„Зараз відв'яжи хлопчину!“
Хлоп покірливо послухав.
„Зараз заплати біднятку
Все, що винен ти йому!“

„Пане, я не маю грошей
Тут у лісі. Хай Андрійко
Перейдеш до мого дому,
Я віддам йому, що слід“.

„Пане, — злебедів Андрійко, —
В дім його я не покажусь,
Там мене він обезвічить!
Це без серця чоловік!“

„Ні, небоже, не посміє
Він піднять на тебе руку,

Я вже зроблю так, що смирно
Все тобі він заплатить.

„Слухай ти, тиране лютий!
Присягни ось тут на меч мій,
Що даси йому всю плату!“
„Присягаю“, рік мужик.

„Ну, гляди ж, а як присяги
Не додержиш, то страшенна
Не мине тебе відплата
Із лицарської руки!

„Бо тоді зо мною справа.
А ти знаєш, хто я? Славний
Лицар Дон Кіхот з Ляманші,
На все злєс Божий бич!“

Це сказавши, лицар гордо
Обернувся на Росіанті
Та й шлап-шлап поїхав з лісу.
Хлоп глядів, аж він іщєз.

А тоді сказав до хлопця:
„Ну, ходи сюди, Андрійку!
Ну, ходи сюди, небоже,
Хай тобі свій довг сплачу!“

Вхòпив хлопчика за руку,
Прив'язав його до дуба,
Як почне ременем прати —
Ледве в тілі дух лишив.

„Ось тобі твоя заплата!
А тепер іди, небоже,

Того лицаря шукати,
Щоб тобі цей біль злизав!“

І пішов мужик, а хлопець,
З болю стогнучи, зібрався
В путь, щоб лицаря шукати,
Що мав біль його помстити.

Так то наш преславний лицар
Боронив святу невинність,
Так поборював неправду,
Людську кривду направляв!

ІХ

„Понад всі дівчата в світі
Ти тепер найщасливіша,
О прекрасна Дульчінес! —
Бубонів собі під ніс. —

„Бо ж тобі судила доля
Власть над першим з-між лицарства,
Над преславним Дон Кіхотом,
Що поборює все зло!“

Так бурчав собі наш лицар,
Плетучись безлюдним шляхом,
Аж нараз напроти нього
Іде купочка людей.

Це купці були з Толедо;
Мавританські парасолі
Над собою розіп'яли,
З ними з десять слуг було.

Слуги пішки йшли з бичами,
А купці тряслись на мулах.
Звільна, тихо йшла ватага
Десь на ярмарок, мабуть.

Але лицар наш подумав,
Що й вони пригод шукають;
Ось він став серед дороги
І „до штурму“ знизив спис.

„Стійте! — крикнув він щосили, —
Світ увесь най зупиніться!
Кроку я не дам зробити
Жадному, хто зараз тут

„Не признасть і не присягне,
Що нема в цілому світі
Кращої цариці й дами,
Як з Тобозо Дульчінея!“

Зупинились подорожні,
Бачуть: лицар у залізі,
З мови видно, що безумний...
Ось один і запитав:

„Пане лицарю, не маєм
Чести знати вашу даму.
Покажіть нам цю красуню,
Покажіть її з лица.

„А коли вона так гарна,
Як ви мовите, то радо
Ми признаєм і присягнем,
Як це вам на щось потрібно“.

„Маловіри! — крикнув лицар. —
Що ж була б вам за заслуга

Красоту її признати,
Бачивши її лице?

„Ні, не бачивши признайте,
Присягніть і бороніте!
А як ні, то з цього місця
Рушитися вам не дам!“

„Пане лицарю, — озвався
Знов купець, — та майте ж ласку,
Покажіть нам хоч малюнок,
Дами вашої портрет!

„Най він буде й так маленький,
Щоб на ньому ваша дама
Виглядала, як бабруна¹, —
Ми признаємо вам все.

„Най на тім портреті навіть
Праве око зизом бачить,
Ліве сіркою й цинобром
Капає — признаєм все“.

„Чорт з вас капає, поганці! —
Крикнув люто славний лицар. —
Бороніться, за цей насмій
Ви кістями заплатите!“

І, „до штурму“ спис пустивши,
Штуркнув лицар Росінанта
В бік острогами так люто,
Що цей мало не сказивсь.

Грізно шарпнулась коняка,
Грізно рушила з копита, —

¹ Рід комахи.

Гірко би прийшлося купчині,
Коб не спас його випадок.

Наче вихор, гнав наш лицар,
Втім тарах! насеред шляху
Спотикнувся Росінанте
Та й гегеп! об землю впав.

Брязнув твердо славний лицар
О каміння головою;
Повернувся, щоб устати,
Та за зброєю не міг.

Крушняючись серед шляху,
Він кричав: „Не руште з місця!
Стійте, труси! Я ж не винен,
Що мій комонь спотикнувся!“

Та купці лише сміялись,
А один погонич скочив,
Сміло вхѳпив спис лицарський
То й до лицаря підбіг.

Як не лусне раз і другий
Списом лицаря по ребрах,
Аж зломилося ратище.
Вхопив кусні ті мужик,

Як почне валити ними
Лицаря, куди попало!
Дон Кіхот клене, злословить,
А погонич б'є та й б'є.

Аж як дуже утомився,
На скіпки розбив ратище,
Кинув лицаря на шляху,
За купцями сам пішов.

Знов трібує лицар встати —
Та куди тобі! Побитий
Так, що ледве дух у тілі,
Ледве повернутись міг!

І, немов на бойовищу
Лежачи, почав наш лицар
Дульчінею споминати,
Глупі вірші городить.

Так найшов його на шляху
Із його села господар,
Що возив у млин пшеницю
І додому повертав.

Бачучи, що він в гарячці,
Добрий хлоп із нього зброю
Зняв, поклав на Росінанта,
А самого на осла,

І потяг обох додому.
Так то звеличив наш лицар
Дульчінею! Так скінчилась
Перша поїздка його.

Х

„Ой нема, нема ні вітру,
Ой нема, нема ні хвилі,
Ані вістки, ані чутки,
Де наш добрий пан подівсь“.

Так зітхала економка,
Бідкалась її сестрінка,
Сумував поважний, гідний
У селі тім панотець.

Панотець (ззавсь Педро Перец),
Ще й голяр сільський Микола
В Дон Кіхотів дім прибули,
Потішали дам сумних.

Аж ось глянь — мужик-сусіда
Тягне в браму Росінанта,
Тягне і осла, на ньому ж
Славний Дон Кіхот лежить.

„Пан наш! Пан наш! Слава Богу!“
Всі кричали, на подвір'я
Вибігли, щоб Дон Кіхота
Щирим серцем привітатъ.

Але він мов і не бачить,
Але він мов і не чує,
Держачись осла за шию,
Все знай вірші деклямує:

„То не буря в чисте поле
Стадо ссכולів загнала,
То славетний Дон Родріго
Гнав гобитих ворогів.

„Граф із Мантуї Алонсо,
Сеньйор Нарвасц могучий,
Ще й Бен Дараєц арабський
Б'ють на нього з всіх боків“.

Річ йому тут перервали.
„Вуйку! Папе! Дон Алонсо!
Що це з вами? Схаменіться!
Де були ви тілький час?“

Лицар наш хотів устати,
Та не міг. „Я бився, бився!

Десять велетнів на мене! —
Простогнав він на ослі. —

„Га, візьміть мене на щит мій,
Занесіть мене у замок,
Кличте мудрую Урганду
Мої рани зав'язать!“

Кинулись жінки: „В вас рани?
Ми самі вам без Урганди
Їх зав'яжем! Ах, панове,
Поможіть нам зачести!“

Положили Дон Кіхота
У покою на постелі,
Кинулися ран шукати —
Ран немає, лиш синці.

„Це мій коник тому винен, —
Так буркоче славний лицар, —
В саму найгарячшу хвилю
Спотикнувся — і я геген!“

Нанесла тут економка
Камфори і оковити,
Геть натерли Дон Кіхота,
Вкрили добре — він заснув.

„Зле з ним, — панотець озвався. —
Це така шальга на нього
Книжкова найшла, з книжок це
Все безглуздя почалось“.

„Ой панотченьку, книжок тих
В нього повно в кабінеті —
Та такі вам здоровенні,
Що й вола б убити мож!“

Так сказала економка,
І покивав головою
Панотець: „Книжки безбожні,
Бачте, до чогó ведуть!

„Зараз ви повикидайте
Всі ті книги на подвір'я,
Накладіть огонь терновий
І спаліть до крихти всі!“

„Ось, їй-богу, мудре слово!“
Закричала економка
І два рази того слова
Не дала собі казать.

А коли книжки згоріли,
Панотець казав і двері
В кабінет замурувати,
Щоб і слід їх не лишивсь.

А як Дон Кіхот пізніше
Своїх книг почав шукати
І дверей від кабінету
Ані руш не міг найти,

То проворная сестрінка
З видом лютої тривоги
Почала страшну повість
Лицарю розповідать:

Як він виїхав із дому,
В той же вечір гоявився
Серед бурі, граду й грому
Чародій якийсь страшний.

Він влетів до кабінету;
Що робив там — Бог це знає,

Та так, може, за годину
Дім весь димом закуривсь.

Чародій із того диму
Вилетів, летячи крикнув:
„Я є Фрестон! Дон Кіхоту
Пам'яточку я лишив!“

Так балакала сестрінка.
Страшно лютився наш лицар,
Закричав, ногою тупав,
Кулаками вітер сік!

„Фрестон! Підлий чародію!
Знаю я тебе! Чекай лиш!
Я тобі і твоїм друзам
Ще доїду всім кінця!“

Знов ось у важкій задумі
Лицар наш ходив по хаті,
А ще більш лежав у ліжку,
Бо боліли всі кістки.

ХІ

Дві неділі так минуло.
Дон Кіхот держався тихо,
З панотцем часом балакав
Та щодня в село ходив.

Був в селі мужик порядний,
Не багатий і не вбогий
Та й і розумом не крепкий,
Але чесний хлоп з кістмій.

Називався Санчо Панса.
От його наш славний лицар

Угледів собі на джуру
І прийнявся підмовлять,

„Ідь зо мною, Санчо Панса,
На лицарськії пригоди!
Швидко слава імен наших
По всім світі прогрімить!“

„Пане, що мені по славі!
Я гриміти так не хочу.
В мене, пане, жінка й діти,
А маєток мій скупий“.

„Брате Санчо, не турбуйся!
Не саму худую славу
Я здобуду! Чи ж не знаєш,
Що, крім слави, ще нас жде?

„Аджеж в першій битві, Санчо,
Царство я здобути можу,
Взяти скарби незліченні —
Так всім лицарям було.

„А як царство я здобуду,
То не будь я лицар, Санчо,
Як тобі не дам півцарства!
Будеш, брате, королем!“

Санчо в голову пошкробавсь.
„Королем я міг би бути,
Та моя Варвара, пане,
В королеви не годиться!

„Де вже їй до королеви!
Ще там на яку графиню
Може б, від біди здалася,
Та на королеву — ні“.

„Ну, так слухай, брате Санчо!
Як здобуду сильне царство,
Дам тобі островець гарний,
Щоб ти в ньому володів.

„Губернатором, мій друже,
На великому острові
Я зроблю тебе. Ну, як же,
Хочеш їхати зо мною?“

„Губернатором острова
Я згоджаюсь бути, пане.
Будь він і який великий,
Я вже зроблю в ньому лад!“

Отаку зробивши згоду,
Лицар і славетний джурра
Тайком почали збираться
На діла лицарські в путь.

Дон Кіхот, що міг, попродав,
Де лиш міг, дрібних позичив,
Справив щит, полатав шодлом,
Спис новий десь роздобув.

Санчо взяв осла з собою —
Звався Сірко і був правдива
Перла у ослячім роді —
Та й барильця не забув.

Через плечі добру торбу
Перевісив, в неї шмаття
Свого й панського наклавши,
До дороги був готов.

І от раз у темну нічку
Змовились обá, жіноцтву

Не сказавши ані слова,
Та й чкурнули в Божу путь.

ХІІ

А тепер, матусю Музо,
Рукави тра засукати,
Та кріпкенько дух заперти,
Та порядно кашлянуть.

Неабиякої сили,
Неабиякого хисту
Тра нам, Музо-панімачко,
Щоб то виславить як слід

Цю нечувану, преславно
І щасливу пригоду,
Що мав лицар наш на вступі —
З вітряками боротьбу.

Дон Кіхот і Санчо Панса,
Розмовляючи любенько
Про лицарськії пригоди
І про царство та острів —

В'їхали на рівну площу,
На котрій в широкім крузі
В місці вітрянім стояло
З тридцять-сорок вітряків.

Дон Кіхот, розгарячений
Своїх мрій густим туманом,
Вадрівши вітряки, підскочив
І до Санча закричав:

„Санчо, брате! Наше щастя
Ближче нас, ніж нам здається!
Бачиш, онде виступав
Сотня велетнів на нас!

„Ну, коли вони міркують
Налякать мене юрбою,
То не в ті попали двері —
Я їм інші покажу.

„Слухай, Санчо, я в цій хвилі
Стану з ними тут до бою,
Всіх поб'ю — це глупі труси,
А весь скарб їх буде наш!

„Боротьба ця справедлива,
Бо ж це діло Богу миле
Від таких гідких поганців
Землю Божу очищать!“

„Пане, — з дивом мовив Санчо, —
Про яких це ви поганців
Щось говорите? Яких це
Велетнів узділи ви?“

„Що? Не бачиш? — крикнув лицар —
Тих, що грізно так махають
Предовжезними руками,
Наче кплять собі із нас?“

„Пане, це не є поганці,
Але вітряки, — рік Санчо, —
І не руки, тільки крила,
Що їх вітер оберта“.

„Брате Санчо, — мовив лицар, —
Зараз видно, що в лицарським

Ремеслі ти ще не битий
І не знаєш, що й куди.

„Велетні, не вітряки це!
Та коли ти їх боїшся,
То стій тут, молися Богу,
Я вже їх побóрю сам“.

І, не слухаючи далі,
Як кричав до нього Панса,
І просив його, й божився,
Що це такі вітряки —

Лицар наш погнав галопом
К вітрякам, дививсь очима,
А не бачив... Надлетівши
Близько, так почав кричати:

„Стійте, підлі, не втікайте!
Я один-одніський лицар
Всіх вас разом визиваю
Битись на життя і смерть!“

В той момент подув сильніше
Вітер, крила закрипіли,
Швидше почали вертїтись,
Захитались вітряки.

Лицар взяв це за наругу.
„Га, поганці, — крикнув люто. —
Хоч би мали ви ще більше
Рук, ніж клятий Бріарей¹,

„Я вам тут усім дам раду!“
І зітхнув до Дульчіней,

¹ Бріарей, після вірування греків, був сторукий велетень (гігант).

Спис взяв низом, щитом вкрився,
Сп'яв острогами коня.

Мов безумний, кинувсь з болю
Росінанте і щодуху
Полетів страшним галопом
Просто к першому млину.

Щастя лицарю сприяло:
Кінь не гепнув по дорозі!
Своїм списом він відразу
Вітряка крило пробив.

Але втім повіяв вітер,
І крило поперло вгору,
А з собою й Росінанта,
Й Дон Кіхота підняло.

В тій же хвилі сильний розмах
Кинув їх обох далеко;
Лицар і його коняка
Полетіли, мов грушки.

Хруснуди кістки лицарські,
Клуб оббив собі конясько,
І об'а, на землю впавши,
Ворухнутись не могли.

Санчо, вздрівши це, прпскочив.
„Пане, — мовив, — чи ж то я вам
Не казав, що з вітряками
Ви взялися воювать?“

„Тихо, Санчо, — мовив лицар, —
Я вже знаю, як це сталося:
Це той ворог мій смертельний,
Фрестон-чарівник, зробив.

„Він позавидів мені
Слави й світлої побіди
І тих велетнів поганих
В вітряки перемінив.

„Але жди ти, поганине!
Всі твої чортівські штуки
Я своїм мечем могучим
На капусту посічу!“

„Все це зробить Бог, як знає“,
Мовив Санчо і, піднявши
Лицаря й коня на ноги,
Сісти лицарю поміг.

Наче кучма на п'яниці,
Так набіакир славний лицар
На коні сидів, аж Санчо
Запитав, що це йому?

„Та болить, небоже Санчо, —
Мовив лицар, — та в лицарстві
Не ведесь так, щоб жалітись,
Коли що в кого болить“.

„Га, як так, — промовив Санчо, —
То нехай! Хоч я волів би,
Щоб ви жалувались, пане,
Як чого вам не стає.

„Бо про себе я скажу вам,
Що не думаю держатись
Цих звичаїв: як щонебудь, —
Буду йойкати і кричати“.

Усміхнувся на цю мову
Лицар. Та що ніч запала,
То вони під дубом в полі
Розложились на нічліг.

Санчо повечеряв добре
І побулькотів з барильця,
Але лицар, Дульчінею
Споминаючи, не спав.

Так скінчився день той славний,
Що імена Дон Кіхота
Й Санчо Панси по вік вічний
В людській пам'яті вписав.

ХІІІ

Дон Кіхот і Санчо Панса,
Вставши не зовсім то й рано,
Поснідавши, що там мали,
Рушили на битий шлях.

„Тут, небоже Санчо, буде
Нам пригод, мов бобу в місі! —
Мовив радісно наш лицар,
Підганяючи коня. —

„Тільки, знаєш, як до бою
З лицарем яким я стану, —
Ти шануй лицарський звичай,
Помагать мені не смій.

„Інша річ, якби на мене
Деякі драби напали,
Хлопи, слуги, голодранці, —
Тут до бою й ти спіши!“

„Пане любий, — мовив Санчо, —
Чоловік я супокійний,
У лицарськім ділі дурень, —
Де ж мені вам помагать?

„От хіба би хто на мене
Кинувся, тоді, даруйте,
Я, як зможу і зумію,
Боронитись буду сам“.

Поки ця велась розмова,
Глянь: помалу їдуть шляхом
Два черці-бенедиктини
На високих, добрих мулах.

На очах великі, темні
Окуляри, парасолі
Розпущені понад ними,
Лисини у каптурах.

А за ними п'ять - шість кроків
Їде гарний, критий повіз,
Вколо нього штири кінні
Й два погоничі пішком.

Аж підскочив на сідлі
Дон Кіхот, уздрівши цеє.
„Санчо, — крикнув, — ось пригода,
Найкрасніша з всіх пригод!

„Голову свою даю,
Що ці чорні два спереду —
То могуті чародії,
Чорнокнижники якісь.

„А в колясці цій, напевно,
Вкрадену якусь царівну

Під сторожею міцною
На край світу десь везуть.

„Ну, такого я насильства
Стерпіти не можу, Санчо!
А ті кляті чародії
Здавна допекли мені!“

„Господи! — злякавшись дуже,
Скрикнув Санчо. — Тут нам буде
Гірше ще, ніж з вітряками!
Пане, що це вам здається?

„Гляньте, це не чародії,
А черці-бенедиктини,
А в колясці, певно, їде
Якесь панство до Севільї.

„Схаменіться, пане любий!
Ні з попами, ні з панами
Не вдавайтесь у пригоди,
Бо добром не скінчите!“

„Санчо, — згідно крикнув лицар, —
Не плети, чого не вмієш!
Я кажу: це чародії!
Зараз це побачиш сам!“

І, під'їхавши близенько,
Став конем посеред шляху
І, до штурму спис спустивши,
Так покрикнув до черців:

„Ви, погане, дідьче плем'я,
Зараз випустіть царівну,
Що везете в тій колясці,
Бо інакше вам капут!“

Стали монахи, зжахнулись,
Далі кажуть: „Пане любий,
Ми не є погане плем'я,
Ані дідьче, ми черці.

„Хто там їде в тій колясці —
Ми не знаємо. Самі ми
Поспішаєм у святого
Бенедикта монастир“.

„Брехуни! мене не здуриш!“
Крикнув лицар і коняку
Сп'яв острогами та й, просто
Списом на черця погнав.

Був би, певно, скрізь-на-скрізь
Проколов йому живіт,
Та чернець не ждав, а, з мула
Кинувшись, беркиць під пліт.

Другий бачить, що біда,
Шарпнув мула вбік уздою,
Скочив в рів, а відси в поле
Та й погнав навпроцапи.

Отаке сповнивши діло,
Дон Кіхот поїхав гордо
Назустріч колясці — слави
Там пригоду він найшов.

А бенедиктинець бачить,
Що той чорт у блясі вже
На його не диба душу,
То й вільніше відітхнув.

Ось він рачки, хильцем-хильцем
Виповз із рову, на мула,

Як шурне у чисте поле,
Тільки порох закуривсь.

Швидко здивав свого фратра,
Що, відсапавшись, край жита
Ждав, що далі з того буде, —
Аж розплакались обá.

„Фратер, що за біс якийсь
Учепився нас? — промовив
Перший. — Що було з тобою?
Він не вбив тебе? Пустив?“

„За гріхи це наші, брате, —
Мовив другий, покотячи
Із переляку зубами, —
Смерть вирнула в очі нам!“

І обá христитись стали
І молитись та зо страхом,
З каяттям у монастир свій
Манівцями поплелись.

XIV

„Радуйтеся, прекрасні дами, —
Мовив тим часом наш лицар,
Наблизівшись до коляси, —
Ви тепер свободні вже.

„Чорна шайка та злодійська,
Що вас силоміць везла
На затрату, перхла в поле,
Моїм списом поражена.

„А щоб знали ви, хто вам
Висвідчив таку прислугу, —
Є це Дон Кіхот з Ляманші,
Блудний лицар, ваш слуга.

„Блудний лицар, а невільник
Дульчінеї із Тобозо.
К ній ви їдьте, їй скажіте
Все, що я зробив для вас“.

Розбалакався наш лицар
І не швидко б і скінчив,
Аж тут наблизивсь до нього
Подорожніх дам слуга.

То біскаєць був, конюх.
З мови лицаря второпав
Лиш тото, що до Тобозо
Він вертатись їм велить.

Це розлютило його.
„Йдіть до чорта, пане лицар!
Не спиняйте нас в дорозі,
Бо вас заб'ю, як сверщка“.

Гордо глянув Дон Кіхот
На слугу. „Не будь ти лицар,
Я б з тобою тут лицарську
Мав розправу, ти, блощице!“

„Я не лицар? Я блощиця?
Брешеш ти, сухая тико!
Я біскаєць, а біскаєць
Кождий лицар, чорт бери!“

„Ну бо, киньте цю коцюбу,
А візьміть за шаблю! Я вам

Гнеть пока́жу, чи я лицар!“
Так біскаєць говорив.

Не сказавши й слова більше,
Дон Кіхот свій спис відкинув,
Вийчяв шаблю й на біскайдця
Рушив, наче кіт на миш.

Та біскаєць тож не заяць.
Шаблю з піхви, а з коляси
Вхóпив подушку візницьку
Шкіряну замість щита.

Ледве лицар наблизився,
Як не втне його біскаєць
У рам'я! Напевно, був би
Пересік його напів.

Але лицар захистився
Свбїм щїтом. Не чекав
Наш біскаєць, що дальш буде,
Але ще раз рубонув.

В голову попала шабля,
Відкусила, мов собака,
Часть лицарського шолома,
Ще й півуха на закуску.

Гей, розлютився наш лицар!
Встав у стременах, обіруч
Вхóпив меч і, наче громом,
Враз біскайдця оглушив.

Зверха в тім'я меч таланив,
Та хоч не розсік доразу
Голови задля подушки,
То проте такий міцний

Був удар, що у біскайця
Аж свічки в очах засяли,
Кров із уст, із ух, із носа
Бризнула, і він, мов сніп,

Впав на землю. Дон Кіхот
Гнеть зіскочив з Росінанта,
До очей йому наставив
Вістря свого меча.

„Піддавайся! — крикнув грізно.
Піддавайсь, коли не хочеш,
Щоб я тут в оцій же хвили
Голову тобі відсік!“

Та біскаєць був зомлілий,
Лежачи, ногами дригав
І харчав, і, певно, був би
Не добром скінчився бій,

Якби дами із коляси,
Бачучи, куди йде діло,
Не повисідали живо,
Щоб спасати конюх^а.

Ось вони просити стали
Лицаря, аби дав спокій.
„Га, як так, — відмовив гордо
Дон Кіхот, — хай буде й так.

„Цьому лицарю готов я
Дарувать життя, лиш мушу
Ставити одну умову,
Від котрої не відступлю:

„Хай мені він прирече
Зараз їхать до Тобозо

І прекрасній Дульчіней
Там віддять себе в услуги“.

„Добре, добре“, прирекли
Переляканії дами,
Навіть не дочувши добре,
Що там лицар говорив.

„Га, як так, — сказав наш лицар, —
То прощайте, красні дами!“
І, вклонившись чемно, сів
На коняку та й поїхав.

XV

Не проїхав десять кроків
Дон Кіхот, до того місця,
Де лишив був Санчо Пансу,
Коли цей на землю — тиць!

„Пане, — каже, — от тепер ви,
Певно, царство вже здобули,
То зволіть мені в владання
Дать обіцяний острів!“

„Сину мій, — відмовив лицар, —
Не здобув я ще острів,
Тільки стратив ось півуха, —
Та Бог ласкав ще на нас!“

„Та й болять же кляте вуха!
От би так при собі мати
Фляшку дивного бальзаму —
Мов рукою б відняло!“

„Що це за бальзам?“ спитав
Санчо, видобувши вати

Ухо пану зав'язати.
„Фераграса то бальзам! —

Мовив лицар. — Всякі рани,
Всякі болі в одній хвилі
Гоїть. У лицарських книгах
Много писано про нього.

„Щоб нам тільки до господи,
Я зварить його зумію,
А тоді всі битви, рани,
Навіть смерть нам не страшна“

Але тут побачив лицар,
Що шолом його ще гірше
Пофалатаний, ніж ухо, —
І розлютивсь так, що страх.

„Бий мене Господня сила,
Коли буду хліба їсти,
Воду пити, в хаті спати,
Поки не помщуся за це!“

„Пане, — мовив Санчо Панса, —
Не кленіться так страшенно,
Бо прийдеться довго ждати,
А той лицар вже геть-геть“.

„Ну, то поки не здобуду
В бою свіжого шолома!“
Так поправився наш лицар,
І поїхали об'я.

Їдуть, їдуть, їдуть шляхом —
Не стрічаєсь жаден лицар.
Щастя ще, що проти ночі
Пострічались пастухи.

Стадо кіз вони там пасли.
Кози спали вже в кошарі,
Пастухи пекли козятко
На вечерю. В самий час

Лицар наш і його джура
В їх компанію прибули.
До своєї їх вечері
Запросили козярі.

Правда, дивною здалася
Їм чудна лицарська зброя
І балакання чудацьке,
Але в своїй простоті

Думали: „Мабуть, в столиці
На панів така вже мода
Надійшла, то й Бог із ними!
Але лепський пан якийсь!“

Як кізлятину поїли
І вином її запіли,
На закуску перед гостей
Дали жолудь пастухи ¹.

Ваявши в руку жолудину,
Лицар наш подумав хвилю,
А відтак, „ута отверзши“,
Ось яку промову втяв:

„О щасливі ті століття
Предковічні, що їх нині
Золотим віком зовемо —
Не для того золотим,

¹ В Іспанії є такий жолудь, котрий можна їсти людям.

„Що в них золото, як нині,
Над усе було в ціні —
А щасливі за про теє,
Що незвісні в них були

„Ті слівця: «моє», «твоє»!
Все тоді було ще спільне.
Всякому земля прещедра
День у день давала страву.

„Жолудь ось такий смачний,
Мед, що в дупла бджоли зносять —
Це була єдина страва
Преблагенних тих людей.

„Кришталевая водиця
Це був їх напій здоровий,
А кора з дерев високих —
Одіж і хатчина враз.

„Та зате була в них згода,
Єдність, супокій, братерство!
Не пороли маму-землю
Острим плугом ще тоді.

„Ненарушуване поле
Добровільно їм давало
Все, чого було їм треба —
Не було багатих, бідних.

„Без прикраси і без стріів
Непорочні дівчата
Весело тоді гуляли
І безпечно по лісах.

„Простим, щирим, ясним словом,
Не сонетами крутими,

З серця к серцю промовляла
Молодечая любов.

„І жила святая правда,
Непохитна справедливість
Між людьми: розбої, війни
Ще й не снились їм тоді.

„Не було царів, ні дуків,
Ні судів, ні криміналів,
Ні катів, ані злочинців —
Всі були брати, всі люди.

„Так було колись! А нині?“ —
І вітхнув наш лицар важко,
І повів довкола оком,
Та який побачив вид?

Пастухи і Санчо Панса,
Що ні в зуб не розуміли,
Що й до чого він говорить,
Всі поснули край огню.

„Он як!“ мовив славний лицар,
Похитавши головою, —
Він махнув лишень рукою,
Ліг і також вмиць заснув.

XVI

Мов залізний вовк, на небо
Вилізло горюче сонце,
Розбудило Дон Кіхота,
Розбудило пастухів.

Поснідавши, що там Бег дав,
Дон Кіхот і славний джура

Поплелися далі шляхом,
Щоб біди собі шукать.

На полудне потомлені
В'їхали в лісок, пустили
Росінанта на полянку,
А самі лягли спочить.

Та лихе якесь хотіло,
Що на тій самій полянці
Спочивать лягли янгези,
Славні в краю конюхи.

Коні їх також там паслись.
Що там з ними Росінанте
Мав за діло — Бог це знає,
Та дійшло до п'ястуків —

Чи то до копит. Ударив
Росінант одну коняку,
Так, що та перевернулась, —
Розівзлились конюхи.

Збіглись та й давай палками
Молотити Росінанта,
Так що той, приголомшений,
Мов небіжчик, ниць упав.

Це побачив славний лицар,
Схòпився і виняв шаблю.
„Санчо, — крикнув, — цю зневагу
Мусимо на них помстити“.

„Щò там, пане, за зневага, —
Мовив Санчо, — ви дивіться:
Нас тут два, а їх зо двадцять,
Ми їм ради не дамо!“

„Що там двадцять! — крикнув лицар. —
Я один за сто їх стану!“
І, не гаючися довше,
На янгезів налетів.

Гей, як першого тарахнув!
Йор вписав йому на лікті,
Кровця бризнула довкола.
Крикнув з болю той конюх.

А тут ззаду й Санчо Панса,
Теж здобувшись на відвагу,
Як не лусне по маківці
Ще одного конюха!

Спудились мої янгези,
Але бачучи, що тільки
Два якісь на них напали,
Зараз кинулись до них.

Обступили їх довкола
Та й луп-цуп, ізмолотили
Чисто на квасну квасницю
Палицями їх обох.

А побачивши, що лицар
І слуга лежать, мов трупи,
Швидко з кіньми спакувались
Та й дали копитах знать.

Довго, довго ще лежали
Мовчки лицар наш і Санчо
І не рушались, неначе
Пильно слухали джмелів.

Далі обізвався Санчо:
„Пане, пане, Дон Кіхоте!“

„Га? озвався Дон Кіхот.

С а н ч о

„От тепер би то нам, пане,
Дуже здався той чудовий
Харабарсовий бальзам!“

Д о н К і х о т

„Е, чого б тоді нам треба!
Та кленусь тобі, мій друже,
Не мине два дні, а певно
Будем мати той бальзам!“

С а н ч о

„Не мине два дні? А як ви
Думаєте, пане любий,
Кілько днів мине, заким ми
Зможемо на ноги встать?“

Д о н К і х о т

„Щодо себе, справді, друже,
Я сказать цього не можу.
Ну, та сам я тому винен!
Це ж не лицарі були.

„Тільки з лицарями битись
Річ моя, а прочу аграю
Ти, мій друже, сам повинен,
Мов Самсон той, побивать“.

С а н ч о

„Пане, чоловік я тихий!
Побивать нікого в світі
Не бажаю і не буду.
Бог із ними з усіма!“

Д о н К і х о т

„Санчо, ось ти як говориш!
А острів би хотів дістати?
Але ж там прийдеш, небоже,
Часто бунти усмирять“.

С а н ч о

„Ей, Господь там з тим островом!
Радше силуймося встати,
Та підняти Росінанта,
Та шукати нічлігу“.

Д о н К і х о т

„Ох, ох, ох! Болять же крижі!
Всі кістки, мов перебиті...
Ні, небоже, я не встану,
Хоч би тут і пропадуть“.

С а н ч о

„Ну, скажіте, любий пане,
Чи то все в лицарськім стані
Отакі граді та тучі
Лицарям на плечі йдуть?“

Д о н К і х о т

„Санчо, Санчо! Сто раз гірші
Муки, болі і пригоди
Мусили не раз терпіти
Попередники мої!

„Лицар Амадіс, попавшись
В руки ворога, до стовпа
Був прив'язаний і битий
Кінською уздою добу.

„Лицар Феб попався в руки
Ворога, і той дав на́каз
Із піску, кремєня й льоду
Впакувать йому обід“.

Так балакали нещасні,
Поки врешті Санчо Панса
Змігся йойкаючи встати
Й лицаря підрятувать.

Підняли об́а коняку.
Та що з того: ані лицар
Сил не мав на нім сидіти,
Ані кінь — його нести.

Отоді то Санчо Панса,
На осла, мов міх полови,
Натерхавши свого пана,
До осла коня прип'яв.

Сам же взяв осла за повід,
І помáленьку, щохвиля
Проклинаючи лицарство
І янгезів, далі в путь!

Щастя бідним посприяло.
Не проїхали і мильку,
Як натрапили гостинець
І шинок на роздорожжю.

Аж перехрестився Санчо.
Але Дон Кіхот, як тільки
Вздрів шинок, так зараз з нього
Пишний замок ізробив.

Джура, кінь, осел і лицар,
Наче півтора нещастя,

В'їхали у двір шинковий —
Що то там спіткає їх?..

XVII

„Відчиняйте замку брами,
Привітайте цвіт лицарства!“
Так деклямував наш лицар,
Лежачи вдовж на ослі.

„Гей, шинкарю! — мовив Санчо. —
Двох небіжчиків прийміте,
Хоч живих ще, та таких,
Що до смерти їм три чверти“.

„Що ж це вам?“ шинкар питає.
„Ет, туман якийсь опутав:
Гримнули ми в пропасть кляту
І страшенно потовклись!“

Добродушний був шинкар,
Ще добріша в нього жінка,
Та не мали де, крім стайні,
Своїх гостей помістити.

Ліг на постелі наш лицар,
А край нього на землі
Санчо Панса на соломі
Під дірявим петеком.

Добродушная шинкарка
Принесла води, оливи
Та шматин, обом помила
Та перев'язала рани.

„Бог вам заплать, ясна пані! —
Мовив лицар. — Ще лиш нині

Ваша поміч нам потрібна —
Завтра й чорт нам не страшний.

„Завтра я не сплю, не їм,
Поки не зварю чудовий
Харабрасовий бальзам
І всіх болів не позбудусь!“

Глянула на Дон Кіхота
Та шинкарка, мов на тура,
Та й питає Санчо Панси,
Що їй видавсь розумнішим:

„Хто це є ваш пан, мій друже?“
„О, мій пан — це славний муж! —
Мовить Санчо. — Найблудніший,
Найхрабріший між лицарством!“

„Чом же це він найблудніший?
Що за гідність це така?“

„О, це гідність страх велика:
Нині буків повні плечі,

„Завтра царство, і корона,
І остро́в для джур вдоватку”.
„Чом же ви, — пита шинкарка, —
Не здобули й графства ще?“

„О, ще час короткий, пані!
Місяця нема, як ми
Їздимо пригод шукати.
Та й пригоди ті, що досі

„Нам лучалися, були
Все дрантиві. Та як Пан Біг
Дасть нам видержать всі біди,
Буки, болі, битви й глум,

„Що нам суджено, то, певно,
Не мине нас царство-панство“.
Так балакав Санчо Панса,
Поки з горя не заснув.

Та не так то легко спати,
Як усі кістки й сугави
Пораховані ломаччям
Та пописані синцями.

Тож, як тільки засвітало,
Пробудився Дон Кіхот,
Пробудився й Санчо Панса,
Але жаден встать не міг.

Довго ще вони чекали,
Розмовляли і стогнали,
Поки не прийшов шинкар
Глянуть, чи вони живі ще.

„Гей, вельможний пане-граф! —
Мовив лицар. -- Майте ласку
Дать нам трохи розмарину,
Соли, і вина, й оливи.

Добродушний був шинкар;
Бачить, що людина хора
І плете щось у гарячці —
Дав усе, чого просили.

Ледве-не-ледве зволікся
Дон Кіхот з твердого ліжка,
Замішав свій лік в горшку
І поклав його варити.

Клекотить в горшку бальзам.
Лицар стогне та хрестіться,
Шепче: „На мори, на мори“,
Хуха, дмуха і плює.

Як зварилась мішанина,
Він зілляв її в флящину,
А із решти, що лишилась,
Випив добру половину.

Та й огидний же був смак!
Ледве випив лік свій лицар,
Щось в нім рявкнуло: у-е!
Мов би ложку впхав у горло.

Видав з себе все бідак,
Ще й позавчорашній жолудь,
А з страху та задавління
Весь троїстим потом вмився.

„Положіть мене й укрийте!“
Простогнав нещасний лицар,
Але зараз же заснув, —
Спав, як камінь, три години.

Сон, зворушення і піт
Покріпили в нього сили,
Встав освіжений, здоровий,
Що хоч зараз їдь в похід.

Аж в долоні плеснув Санчо.
„Чудо сталось з моїм паном!
Очевидно, є це діло
Пречудовного бальзаму!“

І він сміло вхопив горщик,
Духом випив аж до дна.
Ой, та швидко неборака
Світ весь і бальзам прокляв.

Як почав той вар огидний
В животі його лоточить,
Нудить, мучить і млоїти —
То він з болю вивсь, як в'юн.

Почало щось підступати
То під серце, то під горло,
Так що Санчо справді думав,
Що вже смерть його прийшла.

„Санчо, синку! — мовив лицар,
За чоло його держачи. —
Що з тобою? Ой, а може,
Це тому, що ти не лицар?“

„Горе мому всьому роду! —
Зойкнув Санчо. — Ви ж це знали,
Що цей вар лиш для лицарів,
То пощо ж мені дали?“

Та в тій хвилі вже бальзам
Переміг натуру Санча,
І експльозія **страшенна**
Все нутро його стрясла.

Довгий був, страшений вибух
І не покріпив він Санча,
Але змучив так, що, бідний,
Ледве на ногах державсь.

Та не ждалось Дон Кіхоту.
Сам він осідлав коняку,

Зануздав осла і Пансі
Сісти на сідло поміг.

Ой не встиг наш славний лицар
З місця рушити хоч кроком,
Аж ось вийшов пан корчмар
І низенько поклонився.

„Пане графе, — мовив лицар, —
Славно ви нас угостили.
Чим же б міг я вам віддячить?
Будьте ласкаві, скажіть.

„Може, є у вас який
Ворог, кривдник, супостат,
То вкажіть його, а сили
Моїх рук він не мине“.

„Пане лицарю, — відмовив
Тут корчмар, — яким у біса
Графом я вам показався?
Я корчмар собі та й годі.

„Сили ваших рук не треба, —
З кождим ворогом і сам
Я собі вже раду дам,
А ви, пане, заплатіть!“

„Що, платити? — крикнув лицар. —
Це не замок, як я думав,
А шинок собі звичайний?“
„Так, шинок“, сказав корчмар.

„Га, як так, то знай, корчмарю,
Що блукаюче лицарство
Не платіть ніде ніколи
За гостину по шинках.

„Всі його гостять безплатно
За ті трۇди, невигоди,
Що воно терпїть по світі,
Щоб невинність боронить“.

„Все те, панцю, чиста байка, —
Рїк корчмар. — У мене так є:
Хто почує, їсть і п'є,
Мусить за це все платити“.

„Е, ти дурень!“ скрикнув лицар,
Дав остроги Росїнанту,
Вискочив за браму й хутко
Геть у поле почвалав.

„Он як! — закричав корчмар. —
Ну, чекай же! Втік пан лицар,
То вже не втече пан джура.
Гей, ти, мой! Плати за все!“

„Я? — озвіривсь Санчо Панса. —
Я платити? Як мій пан
Не платить, то й я лицарське
Право не буду ламать“.

„Хло, та я тобі всі кості
Поламаю“, рїк корчмар.
„Хоч січіть мене живого,
А я й феника не дам!“

На цю сварку позбігались
Інші гості, що в тїй корчмі
Ночували — шаповали,
Ковалі та шматярї!

Вчувши, про що річ зайшла,
Скочили нараз до Панси,

І стягли його з осла,
І лиш моргнули по собі.

Зараз принесли із корчми
Грубий коц, простерли добре,
По краях забрали в руки,
Пансу бухнули на коц.

В тій же хвилі розмахали —
Гуп! і Санчо, мов ворона,
З розмахом летів угору —
Гуп! і знов на коц упав.

Гей, як стануть опалати!
Мов опука, бідний Санчо
То літає, то спадає,
А кричить, кричить, кричить.

Вчув цей крик могучий лицар,
Обернувся — Боже милий!
Розпростерши руки й ноги,
Санчо, наче птах, літа!

Рушив джуріна підмогу,
Та була заперта брама,
Перелізти ж через мур
Заслабий був бідний лицар.

Сидячи на Росінанті,
Він одно зробив, що міг:
Кляв, ганьбив катів поганих,
Але ті лиш реготались.

Аж набавившись доволі
І втомившись, пустили
Санчо Пансу; вирвавсь, бідний,
З корчми, мов з керниці кіт.

ХVІІІ

Пражить сонце, як найняте,
Утруджені і нещасні,
По безлюднім шляху їдуть
Санчо Панса й Дон Кіхот.

Аж нараз знялась на шляху
Перед ними величезна
Курява, мов сіра хмара,
Валом по степу лягла.

„Санчо, друже! — скрикнув лицар. —
Ось талан наш, наше щастя!
Бачиш, військо величезне
Виступає проти нас!“

„Пане, гляньте, — мовив Санчо, —
Онде є, мабуть, і друге!“
І вказав на другу хмару,
Що наближувалась збоку.

„Так і є! — промовив лицар. —
Це два війська, два ворожі,
Тут на битву виступають.
О, я знаю, знаю їх!“

„Глянь, ось проти нас надходить,
Аліфанфарон-поганець,
Цар остро́ва Тапробани,
І з ним тридцять шість язик¹.”

„А це з боку йде з ним битися
Цар Пента́полін, володар
Гарамантів — християнську
Він релігію держить.”

¹ Племен.

„Є дочка у нього гарна.
Аліфанфарон доконче
Хтів її за жінку взяти,
Та Пентаполін не дав.

«Відречися Магомета,
Попали Коран фальшивий,
То тоді дочку дістанеш»,
Так казав Пентаполін“.

„Добре мав! — озвався Санчо. —
Отакому пану, певно,
І допомогти не жаль!“
„Так і зробимо! — рік лицар. —

„Та ми їдьмо на цей горбик,
Щоб докладно озирнути
Армії обі й лицарство,
Що надходить в їх рядах“.

Стали. Курява страшенна
Все змагалась, наближалась;
Нічогосінько крізь неї
Видіти не мож було.

Та в уяві Дон Кіхота
Все снувався безконечний
Ряд героїв — в тім тумані
Він побачив. їх усіх.

„Глянь, о Санчо, онде лицар
В жовтій зброї, це Лоркалько, —
А тамтой в плащі зеленім —
Міколембо це страшний.

„Онде велетень могучий
Брандабарабан з Боліша,

А гетьман оцеї купп —
Тімонель із Каркахони“.

І пішов наш лицар купу
Імен, гербів і країв
Вичисляти; Панса слухав,
Обзирався — і не бачив.

„Пане! — скрикнув він нарешті. —
Де у біса ті герої,
Велетні, і зброї, й герби?
Я не бачу нічогоїсько!“

„Як то? — мовив Дон Кіхот. —
Чи ж не чуєш: сурми грають,
Коні ржуть, кітли гукають,
Барабани торохтять?“

„Я лиш чую, — мовив Санчо, —
Як блеють ягнята й вівці,
Дзвонять дзвоники на шнях,
Туцкаються барани“.

Так воно й було на ділі.
Ті два війська — то були
Дві овечі турми, — Санчо
Аж тепер це розглядів.

„Боягуз ти, любий Санчо, —
Мовив лицар, — це лиш страх
Перед битвою два війська
В барани тобі змінив.

„Та сиди ось тут! Я сам
Кинуся в ту битву люту.
Меч мій вистарчить, щоб славу.
На паш бік перехилить...“

Шпигонувши Росінанта,
Дон Кіхот пустився дочуваль
Просто між овече стадо
Та й давай рубать, колоть!

„Гей, за мною, ви, герої,
Пентаполіна дружино!
Биймо Аліфанфарона
І його полки погані!“

Бачучи таке диво,
Вівчарі зжахнулись зразу, —
Далі видять, що наш лицар
Коле, топче баранів.

„Гей, ти, мой! — вони скричали. —
Чи сказився? Що ти робиш?
Дай спокій! Це наші вівці!“
Але лицар мов не чув.

„Де ти, Аліфанфароне?
Покажися, стань до бою!
Дон Кіхот тебе ось кличе! —
Трусє підлий, гинь, пропадь!“

І він сік, колов, товмачив
Баранів, немов це кровні
Вороги його, аж лютість
Верх взяла у вівчарів.

Гей же вхопили за праці
Та й давай бомбардувати
Дон Кіхота камінцями
Завбільшки, як п'ястуки.

Вмить один у бік тарахнув,
Так, що аж в нім дух заперло;

Лицар думав, що смертельну
Рану хтось йому завдав.

Хопив фляшечку з бальзамом, —
Тількищо почав був пити,
Як не лусне другий камінь —
Вибив фляшку з рук йому.

Та не лиш самую фляшку —
Вибив з п'ять зубів із рота,
Так що лицар, наче горстка,
З Госінанта вниз упав.

Вівчарі перелякались,
Думали, що лицар вбитий, —
Похапавши баранів
Поранених, гей же втеки!

У страху надбіг і Санчо.
Він на горбику аж тріскав,
Так кричав на свого пана,
Щоб дав спокій баранам.

„Ви живі ще, пане! пане!
Чи ж я не остерігав вас,
Що це барани? Ой Боже,
Що ж ви наробили, га?“

„Тихо, Санчо, — мовив лицар, —
Це той чарівник проклятий
Знов зробив нам цього збитка,
Військо в барани змінив.

„Та я ще йому досолю!
А тепер коли б води де!
Бач, у мене кров із рота
Як дзюрчить — зубів нема!“

І, на Росінанта сівши,
Держачися за болючі
Вилиці, поплівся лицар
Вслід за Санчовим ослom.

ХІХ

Щоб хоч трохи розірвати
Дон Кіхота в лютім болю,
Розпочав балакать Санчо,
Що прийшло йому на ум.

„Знаєте, коханий пане,
Чом це наші всі пригоди
Так кінчаться нещасливо
Дрюччям, буччям та камінням?

„Я гадаю, що за ваш
Гріх великий. Спогадайте:
Ви ж дали страшну присягу,
А оповніть її забули.

„Присягли не їсти хліба,
Під дахом не спати, доки
Не здобудете шолома
Кращого, як той на вас!“

„Санчо, Санчо! — скрикнув лицар. —
У щасливу годину
Ти сказав це! Бач, он їде
Лицар з шоломом блискучим!

„Знаю шолом цей, о, знаю!
То неоціненний шолом
Многославного Мамбріна —
Бог мені його несе!“

„Пане, — мовив Санчо Панса, —
Що за шолом? Таж це їде
Із Сеговії цирульник
З тацкою на голові“.

„Не сліпий я, брате Санчо, —
Мовив лицар, — бачу добре,
Що той шолом пречудовий
Попсувала зла рука.

„Проклятуці чародії
Цирульницьку тацку з нього
Намагалися зробити,
Але це їм не вдалось!

„Ось чекай, хоч як недужий,
Я до бою з цим поганцем
Стану й шолом цей преславний
Мушу нині ще здобути!“

І заким ще Санчо Панса
Зміг спинити Дон Кіхота,
Вже цей, низом опис спустивши,
На цирульника летів.

„Стій, погана, зла личино! —
Верещав крізь біль наш лицар. —
Гинь із моїх рук, а ні, то
Шолом цей мені віддай!“

Спудився цирульничина,
Кинув тацку, палку й торбу,
Сам же — подавай Бог ноги!
В кукурудзи тільки шусть!

„Га, моя побіда, Санчо! —
Скрикнув лицар. — Бач, помана

Щезла, а чудовий шолом
Ось у мене вже в руках!“

І він вмить пробив дві дірки
В таці і продяг шнурочок,
Щоб під бороду надіти —
І готовий шолом був.

Санчо ж тим часом, радіський,
Що так дешево скінчилась
Пя пригода, хопив торбу,
Що цирульник був поверг.

У торбині хліб був, сало,
І цибулька, і флящина
Доброго вина. „Де, пане,
Ще цінніше, як ваш шолом!“

Зараз стали, покріпились.
Дон Кіхот на зуби йойкав;
Щоб хоч троха розірвати
Пана, Санчо знов почав:

„Ну, дав Бог, коханий пане,
Що, хоч по часі, присягу
Ви сповнили. Та все ж досі
Зламана була вона!“

„Ох, і сам я це міркую, —
Мовив лицар, — і за тебе
Вже придумав я покуту
По-лицарськи відбувать.

„Бачиш, друже мій, ці гори,
Віковим покриті лісом?
Там поїду я, в найглибші
Дебрі та яри заб'юсь.

„Скину з себе зброю й одіж.
Відречусь напою й страви,
Буду жити корінцями
І томитися чуттям.

„Ти ж до дами Дульчінеї
З листом, друже мій, поїдеш,
Все їй скажеш, що для неї
Я терпів і ще терплю.

„Все їй скажеш, і допоки
Призначить мені ся пані
Так томитися в пустині,
Поти буду я терпіть.

„Де могучая покута,
Чари всі вона ламає,
І її відбувши, сміло
Рушу світ весь здобувать!“

Здивувався Санчо Панса,
Про таку покуту вчувши.
Та його манила думка
З листом їхати домів.

Тож не дуже й сперечався,
Надто ще, коли пан лицар
Всю покуту брав на себе,
А його морить не хтів.

XX

Гори! Гори! Подивиться,
Близько ви, подать рукою, —
А як доведеться тюнать,
То нехай вас чорт візьме!

Їдеш день і їдеш другий,
А ви як були близенько,
Так і є — подать рукою,
А доїхать ані руш.

Так було і з Дон Кіхотом.
Їде, їде, поганяє,
Гори все, здається, близько,
Та доїхать ані руш.

Ось вже стало вечоріти.
Бачить Дон Кіхот, а шляхом
Валка дивного народу
Проти нього пил мете.

Передом комісар їде
В королівському мундурі,
Шпага збоку, а на шапці
Королівський є орел.

А за ним по парі, пішки
Їдуть якісь блідії люди,
З рук і з ніг їх висять пута,
Ланцюги знай дзінь та брязь.

По боках і ззаду їдуть
З карабінами жандарми,
Здоровенні, і вусаті,
І червоні, мов кати.

„Санчо! Санчо! — мовив лицар. —
Ось нам ще одна пригода!
Та коли й це будуть чари,
То хай чорт мене візьме!

„Ось невольники нещасні,
Що їх люті лиходії

У тяжких кайданах гонять
У далеку чужину.

„Тут меча могого треба
І лицарської відваги,
Тут я покажу, як славно
Є лицарське ремесло!“

„Пане любий, — мовив Санчо, —
Бога бійтєсь! Розміркуйтє!
Цє ж комісар королівський,
А не жадєн лиходій.

„Глянѣтє, а при нїм жандарми!
А тї в путах — то є, певнє,
Арештанти і злочинці,
Що на каторгу ідуть“.

Та не слухав славний лицар
Слів розумних, спис ухòпив
І, його зложивши низом,
Серед шляху гордо став.

А як надійшла ватага,
Він промовив дуже чемно:
„Панє, можу вас просити
Рїч одну сказать мені?“

„Що вам треба?“ рїк комісар.
„Будьтє ласкаві сказати,
Що за люди цє в кайданах
І куди ведетє їх?“

„Цє злочинці, — рїк комісар, —
Що, засуджені на кару
І на каторжні роботи,
Під конвоєм¹ ось ідуть“.

¹ Під сторожею.

„А не міг би я просити,
Щоб ви ласкаво сказали,
За що цю тяжкую кару
Мають приймати воєнь?”

„Пане, — відповів комісар, —
Це нехай вас не обходить.
Тут на шляху не пора вам
І не місце говорити“.

„То позвольте, чемний пане.
Що я їх самих спитаю, —
Це не довго потриває,
А мені потрібно знати“.

Не противився комісар,
А жандарми навіть раді,
Бачучи, що в того пана
Не всі дома є, мабуть.

„Ну, — міркують, — варто чути,
Як то буде розмовляти
Лицар цей з оцим гультяйством,
Що так ласє на брехню!“

Перший був у першій парі
Здоровенний парубійка.
„За що ти сюди попався?“
Запитав наш Дон Кіхот.

„Пане, я зовсім невинний, —
Відповів покійно злодій. —
Закохавсь я і за те,
Бач, на каторгу іду“.

„Закохався? Якжеж можна
За любов іти в кайдани?“

Тут усі зареготались,
А закоханий найгірше.

„Закохавсь — та не в дівчині
А в сусідській повній скрині.
Тяжко працював я, пане,
Поки розлупав її.

„Тут мене при ній зловили,
Не було що й признаваться.
Засудили на сто буків
І на каторгу на рік“.

„Гм“, сказав преславний лицар
І до другого звернувся,
Але цей схилювся сумно,
Ані слова не сказав.

„Дього, пане, не займайте!
Це канарок і за тес
Йде на каторжні роботи,
Що замного виспівав“.

„Як то, як то? — скрикнув лицар. —
Чи ж можливо, щоб за спів
На таку тяжкую кару
Хтось судить його хотів?“

Знов усі зареготались,
А злодюга мовив: „Бачте,
Спів — то страх погане діло,
Як не впору й не на місці.

„Цей бідак був конокрадом.
Що ж, і це по людях ходить.
Мудро він провадив діло,
А як схопили його,

„Не було на нього свідка,
Не було знаку, лиш тільки
Край воріт його згубились
Коней крадених сліди.

„Ну, скажіть, хіба ж це доказ?
Але він, дурний та глупий,
На тортурі сам на себе
Виспівав усе, що знав.

„От такий то він канарок!
Двісті буків взяв на плечі,
Ще й п'ять літ у „пані Кліпи“¹,
А то все лиш за свій спів“.

„Ну, а ти? — промовив лицар
До слідуючого. — За що
Йдеш до пані Кліпи в гості?“
„За пусте, — промовив цей. —

„Недостало п'ять дукатів“.
„Я б тобі їх дав і десять, —
Добродушно скрикнув лицар, —
Щоб ти так іти не мусив“.

„От таке! — сказав злочинець. —
Що мені тепер з дукатів!
Так, як тому серед моря,
Що в судні без хліба мре.

„Якби мав я їх вчасніше,
Я б секретарю від суду
Підмазав був ними руки,
І свобідний був тепер“.

¹ К л і п а — біда, неволя, каторга.

До четвертого зблизився
Дон Кіхот, — це був поважний
Чоловік сивобородий
Із задуманим лицем.

На лицарське запитання
Він нічого не відмовив,
Лиш зітхнув з цілого серця
І заплакав, як дитя.

„Цей дідусь, — сказав за нього
Говіркий його товариш, —
Був, говорять, чорнокнижник,
Небезпечний чарівник“.

„Ну, — сказав поважно лицар, —
Це вже крайня дурниця
За ті бабські забобони
Слать на каторгу людей.

„Це ж, звичайно, прості сплетні
Або дурнота бездонна!
Хоч би сам мені признався,
Що потрапить чарувать, —

„Я б послав його до чубків,
До шпиталю божевільних, —
А тим, хто його прискаржив,
Я би дав по двадцять п'ять“.

„О, спасибі вам, мій пане,
За сердечне, мудре слово! —
Скрикнув радісно каторжник. —
Якби то так думав суд!

„Ні, я, пане, не признався,
Ні в чому було признаться,

И наукою займався,
А не чарамн, їй-богу.

„Я робив експерименти,
А ті темні, прості люди
Це взяли за злії чари, —
Суд їх віру потвердив.

„Мало, мало бракувало,
Щоб на стосі не спалили;
Тільки з ласки на повільну
Смерть осуджено мене.

„Аджеж ті чотири роки
Каторги мені, старому
Та ще й хорому, — це, пане,
Неохибна, певна смерть“.

Так пройшовши за порядком
Кожного із тих злочинців,
На останнім, що був ззаду,
Зупинився Дон Кіхот.

Цей був скований подвійно,
На руках мав, крім кайданів,
Ще залізну добру штабу
І на шії мав обруч.

„Ну, а цей що заподіяв, —
Дивувався славний лицар, —
Що в такі перстені й штаби
Запроторили його?“.

„Пане, — відповів комісар, —
Цей один злочинець має
Більше злого на сумління,
Ніж ті інші всі нараз.

„Це злодюга з біса хитрий,
Тим то ми для безпеки
Так його зашпунтували;
Боїмося, щоб не втік.

„Це є голосний опришок,
Зветься Джінес Пассамонте,
Або, як звичайно кажуть,
Джінезілло Парапілло“.

„Пане, — скрикнув Пассамонте, —
Я не є вам жадна митка!
Не поганьте мені назву!
Що я вам за Парапілло?

„Я вам Джінес Пассамонте,
Відтепер на десять літ
Я функціонер державний
Так самісько, як і ви.

„А ще хто з нас двох вартніший,
Це покажеться, як світ
Прочитає повний, щирий
Опис мого життя“.

„Це не жарт, — сказав комісар. —
Цей злодюга в криміналі
Написав здорову книгу,
Та й цікава ж, біс бери!“

„Е, це ще лиш перша часть, —
Величався Пассамонте, —
Та, дасть Бог, скінчу, то буде
Світові що показать.

„Ну, а ви, мій пане лицар,
Масте нам дещо дати,

То давайте, бо вже того
Балакання нам досить“.

От тоді преславний лицар,
Ставши просто, наче тика,
До комісара звернувшись,
Урочисто мовив так:

„Слухайте ви, добрі люди!
Хоч за ці чи ті провини
Вас засуджено на кару
Справедливо або й ні, —

„Та, щоби вам показати,
Що я лицар і недаром
Взяв на себе цю зброю,
Клявсь нещасних боронить, —

„Бачучи, що ви нерадо
Йдете там, куди вас гонять,
Ще й заковані та биті
Всякій людськості на глум, —

„То до вас, пани жандарми,
Й ви, комісаре вельможний,
Я заношу чемну просьбу:
Випустіть одих людей!

„Це ж негарно, негуманно,
Чесним людям недостойно
Катувати своїх ближніх,
Навіть хоч би за гріхи.

„Нагрішили — ви лишіть їх
Грижі власного сумління,
Хай сам Бог їх покарає, —
Ви ж не спротивляйтесь злу!“

Тут обрушився комісар.
„Що ви, пане, одурили?
Хочете, щоб королівських
Арештантів я пустив?

„Я на це не маю права!
Ви ж, коли не всі в вас дома,
Тацку цю собі поправте
На макітрі й їдьте геть!“

„Сам ти тацка і макітра,
Збитий череп і поганець!“
Крикнув лицар і свій спис
На комісара направив.

Ані глипнув, ані зіпнув
Пан комісар, як лицарський
Спис його з сідла на землю
Зшиб, неначе околот.

Рушилися тут жандарми,
Щоб в'язати Дон Кіхота, —
Це побачив Санчо Панса,
До катòржників метнувсь.

Допоміг їм розірвати
Ланцюги, тоді нерівна
Боротьба розпочалася,
І жандарми драла всі.

Лиш один насеред шляху,
Мов пришиблений, комісар
Бовванів, — його злочинці
Геть обчистили дотла.

Всі папери геть подерли,
Що мав грошей, то забрали,

Від кайдан ключі дістали,
Шмаття догола зняли.

От тоді преславний лицар
Скликав їх довкола себе
І говорить: „Ну, панове,
Ви тепер свободні всі.

„Богу дякуйте за теє,
А мені замість відплати
Лиш одну сповніте просьбу,
Невеличку просьбу цю:

„Поспішайте до Тобозо
І прекрасній Дульчінеї
Поклоніться й розповідajte,
Що для вас я учинив“.

„Пане, — мовив Пассамонте, —
Богу дякувать ми будем,
Але бігти до Тобозо —
Неможливе це для нас.

„Нам спішити треба в гори,
В дебри і ліси ховаться,
Щоб жандарми не зловили,
А не пхаться знов під ключ“.

„Так? — аж скрикнув Дон Кіхот. —
Ах ти, підлая личино,
Джінезілло Парапілло,
Чи як з біса звешся там!

„Хай мені не що, абищо,
Як тебе я не примушу,
Щоб ти сам у своїх путах
До Тобозо зараз біг!“

Пассамонте теж гарячий.
Він моргнув на своїх друзів,
Ті розскочилися живо
Та й хахап за камінці.

Як почнуть бомбардувати
Лицаря і Санчо Пансу, —
Ледве ті втекли з душею
Від розлючених злодюг.

Так скінчилась та пригода,
Що невольників з кайданів
Вирвав і синців від них же
Тут набрався Дон Кіхот.

XXI

„Слухай, Санчо, — мовив лицар,
Коли щезли злодіяки, —
Бачиш, як то зле невдячним
Ізробить якесь добро“.

„Я чи бачу! — скрикнув Санчо. —
Ви цього, ласкавий пане,
І не бачили й не хтіли
Бачить, хоч я мовив вам“.

„Га, тепер, небоже Санчо,
Буду вже обережнішим“.
„Ви обережнішим, пане?
Скорше в зайця буде хвіст.

„Скорше рак на дубі свисне!
Та подумайте лиш теє,
Що тепер велике лихо
Гррозить нам, тяжка біда“.

„Що нам гробить, брате Санчо?“
„Аджеж, пане, арештантів
Ви пустили, а комісар
Чи не зранений від вас?

„Це ж значить, тепер жандарми,
Поліцаї, ревізори
Кинуться, як пси, за нами.
Пане, лихо буде нам!

„Я би радив якнайшвидше
Забиратися в ті гори,
Влізти де в хаші, у дебри,
Переждати пару днів“.

Трохи думав славний лицар,
Далі мовить: „Слухай, Санчо. —
Не з страху перед кимнебудь,
А для тебе це зроблю“.

І стежками, манівцями
Поплелися, Санчо Панса
Передом, а славний лицар,
Наче журавель, за ним.

Їдуть, їдуть, серед поля
Купку парубків догнали,
Що з цілками, і дрючками,
І з вільми ішли кудись.

Зразу Панса їх боявся,
Та зрівнявся з ними лицар,
Людяно почав питати,
Хто вони, куди спішать?

„Пане, — з них один озвався,
На війну йдемо“. „Що мовиш?

На війну? Куди? І за що,
З ким ідете воювать?"

„Це історія не проста!
Та що нам одна дорога,
А ще й ви, здається, вояк,
То я все вам розповім.

„Буде то́му вже півроку,
Як у нас із пасовиська
Втік, мабуть через недогляд,
Війта нашого осел.

„Що питали, що шукали,
Все надармо. Десь за тиждень
На торзі наш війт здибав
Війта з другого села.

«Куме, — каже чужосільний, —
Що мені дасте, я знаю,
Де є ваш осел». «Ой кумцю,
Буде добрий могорич!»

«Вчора бачив я у лісі
Вашого осла, та дуже
Він здичів, то я зловити
Ані руш його не міг.

«От ходіть зо мною разом,
Я пока́жу вам те місце!»
Війт наш дякує і втішно
Із сусідом в ліс іде.

„Надійшли — осла не видно.
Що шукають, заглядають
У зрубї, в хащі густії,
Ані руш осла знайти.

«Куме, — мовить чужосільний, —
Ще один я маю спосіб:
Мусимо його надибать,
Хоч би під землею скривсь.

«Я умію пречудово
По-ослячому іякать, —
Як ви троха цеї штуки
Свідомі, то буде лад».

«Трохи? — наш вїйт образївся. —
В нашому селі цілому
Не було осла, котрого б
Крик я не закасував».

«Ну, як так, то дуже добре.
Пдіть же ви одним окопом,
Я піду противним боком,
І іякаймо раз-в-раз.

«То хіба би ваш осел
Не осел був або здох,
Щоб, почувши наші крики,
Та не обіззався нам».

«Дуже добра ваша думка»,
Мовив наш вїйт. І швиденько
Розійшлися в різні боки,
Все іякаючи йшли.

„Та тут, пане, сталося диво.
Що один іякне, другий
Думас, що це осел,
І біжить в той бік на голос.

„Стихне крик, він сам іякне;
Перший знов, почувши крик,

Думає: осел іякнув,
І собі біжить в той бік.

„А що в лісі крик лунає,
Відбивається по дебрах,
Раз він відси йде, раз відти,
То зблудили гнеть обá.

„Довго лазили, кричали,
Далі якось то зійшлися.
«Ви це, куме?» «Ви то, куме?»
Я б присяг був, що осел».

«Ну, та й вмісте іякать, —
Каже наш вїт до чужого, —
Я ніколи б не подумав,
Щоб так міг християнин».

«Але й ви, мій кумцю любий, —
Каже вїт чужий, — теж майстер,
Що й мене ви ошукали
Тим іяканням своїм».

«Як то, Боже, — наш вїт каже, —
Чоловік живе й не знає,
В чім він майстер. Я й не думав,
Щоб я майстер був такий».

«Так то, кумцю, — відмовляє
Чужосільний, — дуже часто
В невідомості живе
І вмира талант великий».

, Так собі поміркувавши,
Знов вїтове розійшлися
Та, як почали іякать,
Знову збились із стежок.

„Врешті вмовились іякать
Кождим разом по два рази,
Щоб пізнати, що іяка
Це пан вїйт, а не осел.

„Так зійшли вони весь ліс,
Та осел не відкликався;
Проста річ, бо цеї почі
Бідолаху вовк роздер.

„У однім ярку вїйти
З нього здибали кістки
І, задихані, похриплі,
Повернули до села.

„Цей і той свою пригоду
Повідав своїм сусідам,
Цей і той хвалив, як славно
Зна іякати сусід.

„Рознеслася тая чутка
По всіх селах, і неначе
Чорт підбунтував народ весь,
Почали сміятись з нас.

„Де лише хто з нас явиться,
Всюди нам «ія» гукають,
А як хочеш що сказати,
То ревуть: «ія-ія!»

„На торзі, на пасовиську,
В корчмі, в лісі чи денебудь
Іншого нема привіту
Нам, як лиш: «ія-ія!»

„Вже ми по-доброу просили,
Вже сварились і з усіми

Перегнівались, все дармо,
Все кричать: «ія-ія!»

„От ми й здумали за зброю
Взяться, кров'ю сміхованців
Змити лютую образу,
Списом ім роти заткати.

„Тут край поля на долині
Битва має бути нині,
От туди спішать стежками
Наші люди і чужі“.

Дон Кіхот на Росінанті
Аж підскакував, а Санчо
Реготався дорозпуку,
Чувши дивну повість цю.

„Ах ви, люди! Що за люди! —
Мовив Дон Кіхот понуро. —
За ослячий крик готові
Голови собі розбити!“

„Славні хлопці! — мовив Санчо. —
Так і треба! Не піддайтесь!
Вибийте їм кимаками
Сміх із черепів пустих!

„Хто сміяться з мене сміє,
Той мов батька мого забив.
Забив ти могого батька,
Заб'ю я твою свиню!“

Так говорячи, прибули
На долину, де вже купи
Уоружених стояли, —
Розділяла їх ріка.

З цього боку чути крики:
„Га, погані сміхованці!
Нині ми дамо вам знати,
Як то брати нас на кпи!“

А по другім боці річки
Тільки й чути сміх, та регіт,
Та різкеє, ненастанне
Те осячає „іа!“

Та на хвилю всі замовкли,
Бачучи в залізній зброї
Дон Кіхота. Він поважно
В'їхав поміж них на міст.

„Люди добрі, — мовив лицар, —
Поки рушите до бою,
Я просив би вас подумать:
За що, пощо биться вам?“

„Ви, направо, чи ж то слід вам
Ображаться тим, у чім є
Славним майстром ваш пан вїйт?

„Ви, наліво, чи ж то слід вам
Голос Божого створіння
Повертати на образу
І на насміх ваших ближніх?“

Тут закашлявся наш лицар.
Замість нього Санчо Панса
Весело собі ж підхопив:
„Хлонці, геть образи всі!

„Погодіться по-братерськи!
Адже й ви і ви відмалку
Все іякали і ваші
Прадіди, діди й батьки!

„Чим же тут вам ображаться?
Ну-ко, спільно, всі до гурту
Станьте враз і дружнім хором
Втішно крикнімо: «ія!»

Тут промову Санчо Панси
Заглушив великий репет
По обох боках ріки.

Ці гадали, що він лає
Їх за насміхи, а другі,
Вчувши крик його, озлились,
Будімто він з них смієсь.

Гей, як хоплять за каміння!
Відси й відти полетіли
І на лицаря й на джуру
Здоровенні камінці.

„Бийте, бийте тих прибудів!“
Так іякавці кричали,
І кричали згідно з ними
Антіякавці собі ж.

Не минули дві хвилини,
А вже Дон Кіхот і Панса,
Мов снопи, насеред мосту
Повалились із сідел.

Аж тепер опам'ятались
Роздратовані селяни
І, подумавши, що вбили
Чужинців, — урозтіч всі!

Та, на щастя, Дон Кіхот
Камінцем лиш в бік дістав,
7

Санчо Панса — не діставши,
Для безпеки сам унав.

А побачивши, що поле
Чисте, живо повставали
І на сідла посідали,
Далі в гори потягли.

XXII

Гори, гори! Ось вже й гори!
Дзвінко клекотять потоки,
Тужно ліс шумить зелений,
Любо диха холодок.

На вершках тремтить проміння,
Вівці, мов сніжні платочки,
По зеленій полонині
Розтрусились тут і там.

А у дебрях мешка холод,
А у зворах днює сутінь,
А в верхах крилатих дубів
Тихий вітер шепотить.

Вечоріє. На полянці
У глибокім, темнім лісі
Розложились ночувати
Санчо Панса й Дон Кіхот.

„Пане, — мовить Санчо Панса, —
Небезпечно тут у лісі!
Ті злодюги, що ми з пут їх
Увільнили — тут сидять“.

„Що ж вони зробить нам можуть? —
Мовив лицар. — Срібла, злота

Щоб закрали нам — не маєм,
А на бійку не підуть“.

„Пане, — мовив Санчо Панса, —
Добре вам це говорити, —
В вас нема їм що й украсти,
А мені вкрадуть осла.“

„То вже ви що хочте дійте, —
Стереженого, як кажуть,
Стереже сам Бог. Цю нічку
Буду спать я на ослі“.

„Ну, як хочеш, друже Санчо“,
Мовив лицар, розібрався,
Спутав свого Росінанта,
Ліг під дубом і заснув.

А в густім хащі за дубом
Злодій Джінес Пассамонте,
Що слівив їх всю дорогу,
Слухав слів тих і сміявсь.

„Ну, чекай! — шептав злодюга. —
Вже я дам тобі пізнати,
Що значить порядний злодій!
Ось лиш ти засни мені!“

Не минуло півгодини,
На сидлі заснув наш Санчо
Тим твердим та непробудним,
Тим здоровим хлопським сном.

Джінес з близької кошари
Видобув вузьеньку дошку
І чотири рівні тики,
З тим до Санча він підліз.

Зразу розв'язав попруги,
Під сідло підсунув дошку,
Спер її на штири тики
І осла з-під Санча вкрав.

Прокидаєсь Санчо зрана —
Боже милий! Він на дошці,
Дошка на чотирьох тиках,
А осла нема й сліду.

„Пане! Пане! — репетує. —
Подивіться, що за диво!
Чи це чари, чи на правду
Хтось осла з-під мене вкрав?“

„Певно, чари, друже Пансо, —
Мовив лицар, — бо з-під пана
Щоб осла хто вкрав, про це я
В жадній книзі не читав“.

Цим не втішивсь Санчо Панса,
Він почав ридать, і плакать,
І на собі рвать волосся,
Голосити за ослом.

„Осле, осле мій коханий,
Вірний друже! Обізвися!
Де ти є і що з тобою?
Серденько моє потіш!“

„Ти був щирий і розумний,
Працьовитий і терпливий,
Наче рідная дитина,
Наче син ти був мені!“

„Що ж робить мені без тебе?
Як мені домів вертати?“

Ох, я сирота нещасний,
Через тебе згину й сам“.

Та нараз, коли він плакав
І кричав, об землю бився,
Із густих хащів розлягся
Любий крик: „іа! іа!“

„Боже! Що це?“ — Кинувсь Санчо
У гущавину й за хвилю,
Аж танцюючи з утіхи,
Свого веде осла.

Вивів, кинувсь обіймати,
Морду сірую цілує,
І пестить довжезні вуха,
І пестить, і промовля:

„Де ж ти був, мій бідний друже?
Як дістався ти з-під мене?
Де той чарівник поганий,
Що такий зробив нам жарт?“

„Я той чарівник, мій друже, —
Обіззався Пассамонте,
Висунувшись з-за дуба
І регочучись, як бик. —

„Я хотів вам показати,
Що значить талант злодійський, —
Та за те, що через вас я
Вільний, — ось вам ваш осел“.

Щез у корчах Пассамонте.
Дон Кіхот і Санчо Панса
Ще довгенько дивувались
На оцей злодійський жарт.

Поснідавши, що там мали,
Далі рушили в дорогу,
Щоб знайти придатне місце,
Де покуту відбувать.

І заїхали у гори,
Віковим покриті лісом,
У яри глибокі й дебрі,
Так, що й світу не видать.

„Тут мені придатне місце! —
Мовив лицар. — Тут лишуся,
Аж від пані Дульчінеї
Не одержу добру вість“.

Там зліз лицар з Росінанта
І заходився писати
Лист любовний — та, на лихо,
Атраменту не було.

Ось він кров пустив із пальця
І на свисточку паперу
Лист надряпав і смолою
Із смереки заліпив.

Ну, та, певно, ви цікаві,
Що стояло в тому листі?
Ось послухайте — не швидко
Трапиться таке почуть:

„Многострунні інструменти
І пузатії пузани,
Арфи, цитри і цимбали,
Свиставки і пищавки —

„Епопеї, гіменеї,
Мадригали, ні сонети,

Ані оди, ні баляди,
Ані вірші, ні пісні

„Не достойні оспівати
Ані світу передати
Красоту твою, о пані
Дульчінеє із Тобозо!

„Лиш одна для тебе слава,
Що тебе достойна, пані,
Це та слава діл лицарських,
Про які ще світ не чув.

„Я, твій раб і твій невольник,
Лицар Дон Кіхот з Ля-Манші,
Відданий тобі, о пані
Дульчінеє із Тобозо!

„Вже гуде ціла Ля-Манша
Гомоном оружжя мого,
Вже невинність тріумфує,
Зло ховається в норі.

„Та спочити я не смію,
Поки всі еспанські межі,
Поки світ не буде повний
Слави наших двох імен.

„І за тебе все одного
Я благаю: хоч маленький
Знак прихильності твоєї,
Дульчінеє із Тобозо!“

З листом тим поїхав Санчо,
А наш лицар, сам лишившись,
Ну ж зітхатъ, як міх ковальський,
Бить собою о траву.

Далі став ричать, як віл,
Хрюкать, мов кабан, став землю
Рити, дертись по смереках,
Рачкувати, як бидля.

Стрібував ходити трохи
Догори ногами, тільки ж,
Гепнувшись задом в ломачця,
Дуже він потовк себе.

Утомившись сим ділом,
Кинувся копать коріння,
Та не знав, котре є добре,
Дрантя всякого наївсь.

Ой, почав живіт боліти!
В'ється Дон Кіхот із болю,
Споминає Дульчінею,
Поки врешті не заснув.

XXIII

Так минуло днів чимало.
Дон Кіхот як скіпа висох
На покуті в темнім лісі.
Де то Санчо пробував?

Він поїхав не в Тобозо,
А додому. Був у жіпки,
Був у домі Дон Кіхота,
В голяра і в панотця.

Всім про дивнії пригоди,
Про побіди незабутні
Свого лицаря докладно
І широко розповів.

Аж об поли бивсь руками
Панотець і став він думать,
Як би лицаря з пустині
Знов на розум навести.

Врешті видумав він хитрий
Плян і вислав Санчо Пансу,
Щоб ніс лицарю в пустиню
Цю від Дульчінеї вість:

„Ваша славна, преосвітла
І незрівняна богиня
Засилає вам подяку
І домів велить вертать“.

Але лицар так відмовив:
„Не осмілюся заглянуть
В сині очі Дульчінеї,
Поки слава моїх діл

„Не будé лунать широко,
Не обійме всього світу“.
Інший плян придумать мусив
Щиросердий панотець.

Раз, коли преславний лицар
Відбував свою покуту,
Перед ним нараз явилась
Гарна дама на коні.

З нею на прекраснім мулі
Лиш один слуга був. Дама,
Вздрівши лицаря, упала
На коліна перед ним.

„Славо славная ла Манші, —
Почала вона бламати, —

Я, покривджена, нещасна,
Ось до стіп твоїх іду.

„Я царівна ефіопська
Із країн Мікомікону, —
Велетень один поганий
З царства геть прогнав мене.

„Сиротою в край еспанський
Приплила я; тут же слава
Вашого ім'я приводить
З просьбою мене до вас.

„Лиш на вас моя надія
І на вашу сильну руку.
Як ви велетня страшного
Не поб'єте — згину я“.

„Пані, — скрикнув славний лицар, —
Все, що маю, все, що можу,
Я для вас готов зложити!
Ідьмо в ваш Мікомікон!“

Зараз взяв на себе зброю,
Санчові велів сідлати
Росінанта і швиденько
Рушили в Мікомікон.

Швидко їхали, та край був
Не близенький, аж надвечір
Стали в тім шинку, де Санчо
Так на кодах прогулявсь.

Там вже панотець чекав їх
(Бо царівна ефіопська —
То не хто був, лиш сестрінка
Економки Дон Кіхота.

А слуга її — голяр був,
Що у змові з панотцем
Це придумали, щоб з ліса
Вивабить борця на світ).

Дуже змучений був лицар
І не знав, куди заїхав,
Лиш просив, щоби швиденько
Зладили йому нічліг.

Завели його два слуги
Десь далеко і поклали
В ліжку спати; мов поліно,
Зараз лицар наш заснув.

Чи він коротко, чи довго
Спав отак — мовчить переказ.
Раптом будиться: палає
Свічка в нього при ногах.

А напроти себе бачить
Він страшенну, дику морду,
Що, всміхаючись огидно,
Вихиляєсь з темноти.

„Га, то велетень поганий,
Ворог мій з Мікомікону“,
Думав лицар і, з постелі
Зірвавшись, за меч хапа.

„Стій, поганче!“ крикнув грізно
І, як був в одній сорочці,
Кинувся з мечем у той бік,
Де страшенну морду вдрів.

Але диво, з полупітьми
Вихилилось ще з десяток

Морд таких же, глупо-гріано
Всі на лицаря глядять.

„Стійте, кляті супостати! —
Крикнув лицар. — Не гадайте,
Що погані ваші пики
Можуть налякати мене!“

І щосили рубонув
Він мечем, і полилася
Кров червона з величезних,
Препоганих тих голов.

Верещить наш храбрый лицар
І рубає та й рубає,
По кістки вже в крові бродить, —
Ворог головний упав.

Нагло двері відчинились,
І заляканий корч мар
Вбіг без духа. „Боже, — крикнув, —
Що тут сталося таке?“

А побачивши, що сталося,
Мало не зомлів. „Проклятий, —
Крикнув він до Дон Кіхота, —
Чи сказився ти зовсім?“

„Враже, що тобі зробили
Шкіряні мої боклагі?
Ой, пропав увесь мій запас,
Все червонеє вино!“

І на лицаря він кинувсь
Та давай його товмачить
Кулаками, аж прибігли
Та розборонили їх.

Ледве-не-ледве уговкав
Корчмаря розумним словом
Панотець, усяку шкоду
Обіцяв йому сплатить.

Але Дон Кіхот велично,
Вбравшись, вийшов із пивниці
І княжні Мікомікону
Препокірно поклонивсь.

„Бог поміг мені, о пані!
Ворог ваш лежить убитий,
Голова його страшенна
В крові плаває онтам.

„Хоч він там з помічниками
Сонного мене наскочив,
То прийшлося йому зазнати
Сили могого меча.

„А тепер вертайте, пані,
Весело до свого краю...“
Та в тій хвилі сталося диво,
Стався нечуваний скандал.

Сталося таке диво,
Про яке в лицарських книгах
Не писали, про яке
В світі не чував ніхто.

Що там сталося, як скінчилась
Ця предивная пригода,
Це почує, хто дослухав
Схоче повість до кінця.

XXIV

Враз ні сіло, ані впало,
З брязком відчинились двері,
І невидана, страшлива
Впала до шинкѹ юрба.

Десять велетнів грубезних,
З головами, мов колоди,
Чорних, мов із сажі родом,
Втепенилось до шинкѹ,

Язики у всіх довжезні,
А червоні, аж криваві,
Ще й заложені за пояс —
Аж огидливо глядіть.

Не говорячи ні слова,
Кинулись на Дон Кіхота
І скрутили руки й ноги
Лицарю в один момент.

Не говорячи ні слова,
Лицаря, мов сніп бобовий,
Взяв із них один на плечі
І з шинкѹ надвір поніс.

Там стояла на колесах
Збита з лат велика клітка,
В клітку лицаря всадили,
Розв'язавши з мотузків.

Не злякався храбрый лицар,
Тільки дуже дивувався,
Жалував лишень одного,
Що не був при зброї він.

„Санчо! — крикнув. — Де ти, Санчо?“
„Ось я, пане! — обізвався
Санчо Панса. — Ось я близько,
Та не можу допомогти вам!“

„Що ж тобі, небоже Санчо?“
„Ой, якісь страшні поганці
Вхòпили мене й за ноги
Прив'язали до осла.“

„На ослі сиджу, нещасний,
Та не можу з нього злізти!“
„Тихо, Санчо, — мовив лицар, —
Видно, чари це якісь.“

„Жаль лиш, що при мні немає
Ані зброї, брате Санчо,
Ані мого Росінанта“.
„Росінант ось тут при мні!

„І на ньому ваша зброя
Вся прив'язана, мій пане!“
Мовив Санчо. „Слава Богу! —
Мовив славний Дон Кіхот. —

„Але де ми, брате Санчо?
Бо мені здалось, що кляті
Ті поганці миль зо сотню
Занесли мене в руках“.

„Ні, мабуть, ми на подвір'ю
Тої клятої корчемки,
Де цю ніч ми ночували.
Тільки що тепер тиша,

„Наче вимерли в ній всі
І нема й живого духа.“

Але гляньте, пане любий,
Ось ізнов ідуть вони!“

Справді, велетні погані
Знов явилися і пригнали
Пару воликів, до воза
З кліткою їх припрягли,

Скочив лицар наш у клітці,
Вздрівши своїх супостатів.
„Стійте, кляті! Що ви з нами
Робите, скажіть мені!“

Але велетні ні слова,
Наче б їм позакладало.
Замахнули батогами —
Звільна рушили воли.

Заскрипів старий возище,
Рушили за ним прип'яті
Санчо Панса на ослі,
За ослом же Росінанте.

Та як в браму виїжджали,
Залунав страшливий голос
(Це голяр ревів, укритий
В голуб'ятнику край брами):

„Слухай, славний Дон Кіхоте!
Не журися, не смутися!
Ця хвилева неволя
До добра тебе веде!“

„Я є Каракуліамбро,
Чародій з Мікомікону —
Вдячний я тобі до гробу,
Що ти велетня убив.“

„Це мої могутні чари
Від погибелі страшної
Ось тепер тебе рятують —
Здайсь на мене й будь спокійний.

„Я веду тебе незримо.
Де тобі велю спинитись,
Там пробудь, аж знов до слави
Зорі призовуть тебе!“

Вчувши голос той, наш лицар
Заспокоївся, і звільна
Покотилася ландара
З Дон Кіхотом в дім його.

Ніч була. Заснув у клітці
Лицар, а як пробудився
Рано — бачить, що він дома,
Економка ось при нім.

„Що зо мною?“ мовив лицар.
„Пане любий, пристрашенні
Велетні учора ніччю
Вас додому привезли.

„А найстарший з них вам гостро
Наказав ось тут чекати,
Поки сам він не покличе
Знов вас слави добувать“.

„Добре, добре!“ мовив лицар,
Але в серці щось так сумно,
Важко так йому зробилось,
Мов би все ще в клітці був.

Чув себе таким безсильним,
Збитим, змученим, нещасним

І позбавленим надії,
Що весь день той не вставав.

К вечеру прийшов до нього
Панотець, прийшов голяр
Привітатъ його з дороги
І розмовою розважитьъ.

Та нерадо розмовляв
Дон Кіхот, а все в задумі
Слухав, слухав їх розмови,
Поки не пішли вони.

Другий день було не ліпше.
Дон Кіхот лежав недужий,
Ані їсти, ані пити,
Ні балакати не міг.

Не минули дві неділі,
Як до смертної постелі
Дон Кіхота всі зібрались,
Хто лиш знав його в селі.

„Слухайте, брати кохані,
Слухайте і ви, панотче, —
Ледве дихаючи, мовив
Славний лицар Дон Кіхот. —

„Лежачи оце недужий,
Ладячись у путь далекий,
Я докладно передумаю
Все, чим мучивсь за життя.

„Проминув вже час лицарства,
І дурний був весь мій почин
Відновить його; на інший
Шлях тепера світ пішов.

„Та не жалую я то́го,
Що робив, хоч не одному
З вас дурними видаються
Щирі зма́гання мої.

„І не жалую й крихітки
Відходити з цього світу,
Що дурними міг вважати
Щирі зма́гання мої“.

Це було остатнє слово
Дон Кіхота. Він зітхнув,
Обернувся, простягнувся
І на вічний сон заснув.

У В А Г И

Абу Касимові капці

Вперше надруковано в „Дзвінку” за 1895 р. з такою кінцевою приміткою: „Із збірок казок „Тисяча днів і ще один” вільно переробив Іван Франко”. Того ж року у Львові казка вийшла окремою книжкою на 92 стор. 1899 року в Черкасах за підписом „И. Мырон” казку було перевидано із значними мовними змінами. Року 1902 у Львові вийшло друге видання казки значно виправлене. В ньому вміщено таку передмову автора:

„Віршоване оповідання „Абу Касимові капці” виходить оце другий раз накладом Руського Педагогічного Товариства, а крім того, було минулого року видане для українського люду в Росії, у Черкасах.¹⁾ Перше видання, що вийшло в 1895 р. у Львові, дождалося дуже похвальної оцінки і подрібного розбору з боку чоловіка, що більше всіх інших українців тямить у східніх мовах та письменствах, д. Агатангела Кримського, професора арабської мови в Лазаревськім інституті в Москві. Д. Кримський, висловлюючись дуже прихильно про загальний колорит мого оповідання і про ту основну думку, яку я силкувався віднайти в тім оригіналі, що з нього взята його канва, підніс zarazом деякі по-

¹⁾ Черкаси — місто на Україні.

милки, в які легко було впасти чоловікові, невченому в арабській мові, і які я ось тут здебільшого повиправляв. За ті вказівки складаю щиру подяку нашому шан. землякові.

В своїм розборі на мою книжечку д. Кримський порушив питання про те, відки я взяв оце оповідання? Йому звісні були — показалося — тільки російські його переповідки, яких знов я не бачив ніколи. Думаючи, що вказівка на мої джерела влегшить оцінку моєї праці, я роблю цим разом те, що повинен був зробити при першому виданні.

Отже, певно, буде несподіванкою, для шан. арабіста, коли скажу, що вперше з оповіданням про Абу Касимові капці я познайомився ще бувши учнем IV гімназіальної класи в Дрогобичі, познайомився з уст неписьменного передміщанина Жука. Замість Абу Касима він називав героя Казоємом і замість капців говорив „сапоги“. „Послухайте тепер за Казоємові сапоги!“ — так розпочав він своє оповідання, коли при святі у нього зібралося багато передміської молоді, таких же неписьменних парубків і дівчат. Усі слухали й реготали. Я також. Я не питав Жука, відки він узяв це оповідання, але догадуюся по слові „сапоги“, що він мусив 1849 р. чути його від „москалів“, що йшли через Дрогобич на Угорщину і стояли постоем у його хаті і про яких він згадував часто й залюбки, хоч оповідав і про зовсім негарні їх діла.

Пізніше довгі літа я не стрічався з цією казкою, та й не до казок мені було. Аж 1894 р., бувши в Відні, я купив у одній антикварні давню німецьку збірку арабських казок п. з. „Тисяча і один день“ (Tausend und ein Tag. Morgenländische Erzählungen, aus dem Per-

sischen, Türkischen und Arabischen nach Petits de la Croix, Galland, Cardonne, Chauvis und Cazotte, dem Grafen Caylus und Anderen übersetzt von F. H. von der Hagen. Zweite wohlfeilere Ausgabe. Prenzlau, 1835.²⁾ Ця збірка мало що не така довга, як її титул, бо обіймає 11 не зовсім малих томиків, і була, як сказано в титулі, зіплена зі східніх оповідань, поперероблюваних на французьке ще в XVIII віці. Отож у 4-ім томі цієї збірки я й віднайшов свого старого знайомого „Казосма”. З огляду, що старе Гагенове видання тепер досить рідке, подаю тут це оповідання в дослівнім перекладі і з іменами власними в тій формі, яку в своїй рецензії признав хибною д. Кримський, а яку я знайшов у своїм старомоднім та невибагливим джерелі. Читаємо там на стор. 324—331 ось що:

ІСТОРІЯ ПАРИ ПАНТОФЛІВ

Жив у Багдаді старий купець на ім'я Абу Касим Тамбуріфорт, славний своїм скупарством. Хоч був дуже багатий, то проте одягався в саме лахміття; його турбан з грубого полотна був такий брудний, що його колір годі вже було розпізнати. Але між усіма частинами його одягу його пантофлі звертали на себе найбільшу увагу цікавих. Їх підшви були попідбивані грубими цвяхами, пришви всюди були полатані. Певно, славний корабель *Арго* не складався з так багато кусників, як ті пантофлі, а від 10 літ, відколи служили во-

²⁾ (Тисяча і один день. Східні оповідання з перської, турецької та арабської, за Пті де ла Круа, Галландом, Кардоном, Шаві і Казоттом, графом Келісом та іншими, перекладено Ф. Г. фон дер Гагеном. Друге виправлене видання. Пренцлав, 1835.).

ни як взуття, найзручніші багдадські полатайки висиливали всю свою штуку, щоб стягати до купи їх розвалини. Через те вони зробилися такі тяжкі, що ввійшли навіть у приповідку, і коли хто хотів означити щось важке, то все брав для порівняння Касимові пантофлі.

Одного дня, коли той купець ходив по міському базарі, трапилось йому купити значну купу кришталю. Він добив торгу, бо був корисний. Кілька день потому він довідався, що один задовжений продавець пахоців як остатню запомогу має на продаж ще лише рожеву воду. Скористав, отже, з нещастя того бідолахи і купив у нього всю його рожеву воду за половину вартости.

Цей блискучий інтерес впровадив його в дуже добрий настрій. Та замість, звичаєм східніх купців, ушанувати корисний інтерес гостиною, він надумав краще піти до лазні, де вже не був досить давно. Коли роздягався, сказав до нього один його приятель або такий, якого він уважав своїм приятелем (де там у скупаря приятелі!), що його пантофлі зробили його прислів'ям цілого міста і слід би вже йому купити собі нові.

— Та я давно вже думаю про це, — відповів Касим.
— Та тільки, коли придивлюся гаразд, то вони не такі ще подерті і можуть ще служити якийсь час.

За такою розмовою він роздягся і пішов до купальні.

Поки там мився, прийшов багдадський кадї купатися. Касим вийшов із купальні перед ним і подався знов до передпокою. Тут він убрався, але надармо шукав своїх пантофлів: замість них стояли на їх місці ювісінькі папучі. Наш скупиндрия подумав собі (бо та-

ке було його бажання), що це дарунок того, хто так щиро напоминав його, і надів гарні папучі, які ощаджували йому прикрасі купувати самому нові, і радісно пішов собі з лазні.

Коли кадї викупався, кинулись його слуги шукати папуч свого пана, та дарма: знайшли лише колодковаті капцюгани, в яких зараз пізнали Касимові пантофлі. Придверники побігли за злодієм, ухопили його з поличним і привели назад. Кадї, взявши свої пантофлі назад, відправив його до в'язниці. Касим мусив викупитися, а що його вважали щонайменше таким же багачем, як скупарем, то коштувало це його не дешево.

Вернувши назад додому, кинув засмучений Касим свої пантофлі до ріки Тігра, що плила під його вікнами. Кілька днів потім витягли рибаки свою сіть тяжчу, як звичайно, і знайшли в ній Касимові пантофлі. Цвяхи, якими вони були підковані, нарobili в очах сіти немало спустошення. Рибаки, сердиті на Касима та на його пантофлі, надумали вкинути їх йому до хати крізь відчинене вікно. Кинені з розмахом пантофлі вдарили по фляшках, уставлених на примурку, і звалили їх додолу; фляшки побилися, а весь рожевий олійок пропав.

Хто здужає, нехай уявить собі біль Касима на вид такої руїни.

— Проклятї пантофлі! — крикнув він, микаючи собі бороду. — Вже ви не будете більше робити мені шкоди.

Сказав це, взяв рискаль, викопав у своїм саду яму й закопав там пантофлі.

Один сусіда, що вже давно мав на його пеньку, побачив, як він порпався в землі, побіг зараз і дав знати

намісникові, що Касим у своїм саду викопав скарб. Більше не було треба нічого, щоб розпалити намісникову захланність. І хоч як божився наш скупиндряга, що не знайшов ніякого скарбу, лише хотів закопати свої пантофлі, коли ж бо в намісника вже розгорівсь апетит на золото, і бідолашний Касим мусив знов скупити свою свободу дуже грубою сумою.

В розпуці посилав він тепер свої пантофлі з усього серця до дідька, далі пішов і вкинув їх у водопровід, геть далеко за містом: цим разом, — думав собі, — ніяка жива душа не дізнається вже про них. Але чортик, що досі невтомно робив йому погані пакості, заволік пантофлі просто в головну трубу водопроводу так, що вони спинили доплив води. Доглядачі водопроводу поспішили на місце, щоб направити лихо знайшли Касимові капцюги, занесли їх до намісника й заявили, що з них пішло все лихо. І знов властивця нещасних пантофлів запроторили в тюрму й засудили ще на більшу грошеву пеню, ніж попередні рази. А намісник, покаравши переступ, не хотів задержувати нічиєї власности і щиросердно віддав Касимові його коштовні пантофлі.

Касим, бажаючи нарешті увільнитися від усіх бід, яких вони наробили йому, постановив собі спалити їх. Та що вони були набрякли водою, то поклав їх на плоскім дасі свого дому, щоб висохли на сонці.

Та нещастя ще не всі свої стріли випустило на нього, а остатня, яку воно ховало досі, була найболючіша. Сусідський пес побачив пантофлі, скочив із даху свого господаря на дах скупаря, вхопив один пантофель у палець і, граючися ним, упустив його на вулицю. Проклятутий важкий пантофель упав якраз на голову вагітній жінці, що проходила попри дім: пере-

страх і сила удару зробили те, що скалічена жінка поронила дитину. Її муж подався з жалобою до суду, і Касима засудили на грошову кару, вимірену відповідно до вчиненого нещастя.

Тоді він пішов додому, приніс сбридва пантофлі і, держачи їх у руках, промовив до судді так сердито, що суддя аж розсміявся:

— Оце та нещасна причина всього мого лиха! Ті прокляті пантофлі довели мене до жебрацької торби. Прошу вас видати тепер такий вирок, щоб від сьогодні мене не карано більше за нещастя, яких вони — я в тому певен — іще нароблять.

Суддя не міг відмовити його просьбі; та Касимові дорого коштував той досвід, як то небезпечно не міняти пантофлів упору.

Прочитавши це оповідання, кожному легко буде зміркувати, де і наскільки я відбіг від нього. Поперед усього я не бажав зупинятися на тій дуже мілкій моралі, яку випровадив із оповідання — не знаю вже, чи арабський автор, чи його французький або німецький перерібник (бо ж, певно, арабський текст тут не передано дослівно, а лише коротеньким витягом). Я глянув на ту комічну історію з її трагічного боку і, не вменшаючи комізму, силкувався вивести наверх її трагізм власне в психології скупаря та в устрою тої орієнтальної суспільності, серед якої відбувається подія. Деспотизм, підкупність урядників, безправ'я одиниці виплоджує фаталістичний світогляд і нахил до містицизму. Сюди, в цей світ вірування, тікає й Абу Касим, зруйнований матеріально через гру випадків, а власливо через урядове здирство. Критика фахового орієн-

таліста, проф. Кримського, зазначила, що я добре вгадав ту психологію.

І ще слівце про кінцеву фразу моєї поемки. Проф. Кримський закидає їй несурзність, бо ж у часах халіфів, у яких іде оповідання, годі ще говорити про турків і тим паче про турецьких святих. Проте я лишив цю фразу, бо в ній характеризується не час події, а наше народне розуміння її: турецький святий у нашій і польській нар. приказці значить голяка, чоловіка без мастьку (*goły jak turecki święty*). Нехай і так, що по відношенню до Абу Касима ця фраза — апахронізм, але для нашої публіки вона добре характеризує власне те положення, в якому він опинився, а заразом цілій поемці дає значення показу: як то чоловік сходить на „турецького святого”.

З другого, виправленого видання казки передруковано у Вінніпезі року 1914 (80 стор.). За текстом цього передруку ми й подаємо цю казку.

Коваль Бассім

Казку „Коваль Бассім” вперше було надруковано в тижневику „Свобода” за 1900 рік. В ній не було ні епілога, ні підпису автора. В першому числі того ж тижневіка за 1900 р. було надруковано й „Примітку до казки про Коваля Бассіма”. І хоч та примітка так само без підпису автора, зі змісту прозоро видно, що й вона належить авторові казки І. Франкові. Ось та примітка:

„Гарун Ер-Рашід (правовірний) був п'ятим арабським халіфом з роду Аббанедів. Халіфами називалися ті арабські володарі тому, що, яко наступники Ма-

гомета, були рівночасно світськими володарями і головами мусульманської церкви, найвищими суддями і законодавцями в світських і духовних справах. Гарун був сином халіфа Єль-Марді, родився в р. 763, а вмер у 809 по Христі. Він вступив на панування по смерті свого старшого брата Єль-Гаді, котрого веліла вбити його мати. Його 23-літнє панування над величезною державою, що розтяглась від берегів Еспанії аж до Індії і Китаю, було досить спокійне, хоча зовсім не таке блискуче, як про це говориться в казках. Також і вдача цього володаря не була така гарна, як славлять арабські письменники; новіші історики доказують, що це був взірець азійського деспота, примховатий і змінний у своїх уподобаннях, заздрісний, шорсткий, несправедливий, самолюбивий і самохвальний, неситий на розкоші і марнотратний. Свого міністра Джіафара, що найбільше причинився до заведення доброго ладу в державі, він велів зарізати враз із цілим його родом, а його старого батька Ячію, що поміг Гарунові добитися престолу, велів кинути в суху криницю і заморити голодом. В Європі слава про Гаруна йшла ще з того часу, як він у 807 р. прислав своє блискуче посольство до Кароля Великого. Арабські письменники і поети, котрих Гарун — і сам незгірший поет — удержував при своїм дворі і щедро обдаровував, зробили його героєм багатьох казок і поем. Одну з них, може найкращу, хочу оце переповісти нашою мовою”.

Року 1901 у Львові казка вийшла окремим виданням (II-139 стор.). В ньому автор поробив деякі виправлення й доповнення та додав таке „Переднє слово”:

„Оця поема, з виїмком епілога, друкувалася в „Свободі” в році 1900, звідки зроблено передрук з деякими поправками і доповненнями в тексті.

Темою поеми послужила справжня арабська казка, видана разом з французьким перекладом, здається, 1892 р. в Лейдені (*Bassim le forgeron, un conte arabe*). В скороченні ця казка була надрукована ще в XVIII в. в збірці „*Mille et un jour*” і разом з тою збіркою перекладена на німецьке фон дер Гагеном (*Tausend und ein Tag. Morgenländische Erzählungen. Aus dem Persischen, Türkischen und Arabischen nach Petits de la Croix, Galland, Cardonne, Chauvix und Cazotte, dem Graten Caylus und Anderen, übersetzt von F. H. von der Hagen. Prenzlau, 1835, d. B. XI*). Із того самого тома тої збірки взято також вставлену в XI пісні новелу про побитого султана (Пісня Бассіма). Завважу, що з тої самої збірки взяв я також тему до поеми „Абу Касимові капці”.

Бажалось пустити в світ оцю поему з детальнішою передмовою, з поясненням літературної історії казки про Бассіма. Обіцявся зробити це відомий наш орієнталіст А. Кримський. На жаль, здоров'я і інші праці не дозволили йому досі сповнити цієї обіцянки, і для того я, не бажаючи довше відволікати видання книжки, пускаю її в світ так, як є. Може, доведеться коли зробити друге видання, то чей же тоді буде можна пустити в світ „Бассіма” з передмовою, що вяснить ліпше його походження і значення в літературі”.

Іван Франко.”

Друкуємо за текстом Львівського видання 1901 р.

Пригоди Дон Кіхота

Вперше надруковано в двотижневику „Дзвінок” за 1891 рік з таким підписом: „З еспанської повісти переробив Мирон”. Окремим виданням повість з'явилася у Львові року 1892 (IV, 5 і 122 стор.) з такою передмовою автора:

„Мігуель Сервантес і його Дон Кіхот.

Мігуель (Михайло) Сервантес де-Сааведра, славний еспанський письменник, народився в початку жовтня 1547 р. в еспанському місті Алкала де-Генарес із старого шляхетського, хоч зубожілого роду. Вчився два роки в славнім тоді університеті в Саламанці, зразу богословія, котре відтак покинув і посвятився літературі. Від 1568 р. перейшов до Мадріда, де почав писати поезії, повісті і драми. Але писання не давало йому ніякого доходу, і вже 1569 р. він з біди мусив покинути рідний край і удатися до Італії, де найнявся на службу до багатого кардинала Джуліо де-Аквавіва в Римі — трохи що не за лакея. Службу цю він сприяв собі швидко і вже 1570 р. вступив до еспансько-неаполітанського війська, котрого начальником був славний воевода тих часів, Дон Жуан австрійський. Сервантес відзначився в славній битві під Лепанто в р. 1571. Хоч хорий на пропасницю, він станув до бою разом зі своїм братом, держався хоробро, стратив ліву руку і одержав з рук самого Дон Жуана перед цілим полком гонорову відзнаку. Вилікувавшись з тяжкої рани, він брав участь в походах на Туніс і Наварін, пізніше просячись на якийсь час додому. Пливучи до Еспанії з поручаючим листом від неаполітанського короля, коли все йому всміхалося, попався разом з братом і цілим

кораблем у руки морських розбійників (піратів) із Туніса. Найшовши при нім королівський лист, розбійники подумали, що мають у руках якусь важну особу, і для того, коли батько Сервантеса прислав за своїх синів окуп, вони випустили тільки молодшого брата, а Мігуеля затримали. При поділі добичі він дістався в руки дуже жорстокого пана Гассан-аги, перевертня з греків, котрий дуже знущався над своїми невольниками. Сервантес був чоловік безумно відважний і непосидячий; раз-по-раз робив він змови між невольниками, щоби вирватися на волю, а раз навіть зробив таку змову, щоби опанувати весь Туніс. Коли змову відкрито, багато з її учасників загинуло з рук катівських, тільки Сервантесові даровано життя за його сміливість. Врешті, по 5 літах неволі, викуплено його 19 вересня 1580 р. Вернувшись до Еспанії, вступив він знов до війська, брав участь в поході на острови Азорські і аж від 1583 р. осів постійно в ріднім краю, виступивши з війська. Він оженився з любови з убогою панночкою, що звалась донна Каталіна де-Палатіос і Салазар. Для заробітку написав він першу частину повісти пастирської „Галятея” (1584), пристав до театру, для которого в короткім часі написав майже 30 драматичних штук. Штuki ті grano з поводженням у Мадриді, але тривкої вартости вони не мають, крім хіба одної із них п. з. „Нуманція”. Діставши місце урядника при митах у Севільї, він покинув театр. В Севільї написав ряд дрібних повісток, котрі видав п. з. „Novellas ejemplares” (по-нашому сказати б: „Повістки, де показано добрі приклади”). Дальші літа його життя не зовсім вияснені; звісно тільки, що задля якогось непорозуміння він попав у тюрму: одні кажуть, що за довги, котрих наробив

якийсь його несовісний спільник, а другі твердять, що задля бійки королівських двораків, що зчинилася перед домом, де він жив, і задля котрої підозріння впало на його прислугу. Те тільки згідно подає переказ, що власне в тюрмі йому прийшла думка написати повість про шляхтича, що, начитавшись лицарських повістей, виїжджає в світ рятувати невинність і шукати чудесних пригод, а стикаючися з дійсним, далеко не лицарським світом, попадає в безконечний ряд смішних і сумних ситуацій. І ось 1604 р. вийшла перша частина славетної повісти п. з. „Глибокоумний шляхтич Дон Кіхот з Ля-Манші”. Коли публіка зразу не дуже квапилася купувати книжку, видав Сервантес безіменну брошурку „El buscapio” (бомба), в котрій, нібито критикуючи „Дон Кіхота”, підпустив заміточку, що це сатира на якісь високопоставлені особи. Люди кинулися купувати книжку, але разом обрушилися на неї різні фігури. На автора посипались докори, крики та доноси, так що цілих 8 літ він не важився нічого нового друкувати. Але „Дон Кіхот” тим часом став книжкою славною не тільки в цілій Іспанії, але і в Франції, Італії і інших краях. Це й схилило в 1614 році якогось бездарного писака видати другу частину повісти. Обурений Сервантес написав, проте, сам другу частину „Дон Кіхота” і видав її 1615 р., по чім викінчив ще обширну лицарську повість „Терпіння Персілеса і Сігізмунди”. Це був останній його твір; 23 квітня 1616 р. він умер, того самого дня, коли в Англії умер великий драматичний поет Вільям Шекспір.

„Дон Кіхот” Сервантеса — це перша повість в новішій значенні того слова і один із найславніших творів людського духа. Сатира на безглузді лицарські по-

вісті, котрими багато сот літ зачитувалась вся Європа, поглиблюється і розширюється тут поступово в величнний малюнок боротьби між благородними поривами чуття і тзвердою дійсністю, між поезією і прозою життя. Через те має „Дон Кіхот” безсмертну вартість в історії духового розвсю всієї людськості і є любимою книгою для всіх освічених людей. Про його популярність може свідчити хоч би те, що від 1605 до 1857 р. книгу цю видавано в Еспанії не менше як 400 разів, що перекладано її на мову англійську — 200 разів, на французьку — 168 разів, на італійську — 96, на португальську — 80, на німецьку — 70, на шведську — 13, на польську — 8, на датську — 6 разів, на російську — 2 рази і на латинську — 1 раз. Повного русько-українського „Дон Кіхота” ми ще не маємо, та й не швидко, мабуть, його діждемося. Те, що я тут подаю читачам — є свободна переробка головної основи першої частини повісти, переробка з прози на вірші на взірць еспанських народніх пісень”.

Друге видання вийшло року 1899 у Львові (VI і 151 стор.). Автор його виправив, значно поширив, як і змінив розташувная пісень, подавши перед текстом згадану вже нами передмову.

Третє видання вийшло у Львові в 1913 році (VI і 151 стор.). Передмову до третього видання дещо поширено, а саме: Після слів „Глибокоумний шляхтич Дон Кіхот з Ля-Манші” замість тексту передмови до II видання „Коли публіка... драматичний поет Вільям Шекспір” додано вставку нової редакції:

„Ця повість мала нечуваний досі успіх; перше видання розійшлося протягом 4 тижнів, а ще того самого року вийшли дальші чотири видання. В тім самім

році почали також появлятися її переклади на інші мови, особливо у Франції. коли французький посол у Мадриді, прочитавши її по-іспанськи, написав про неї до Парижу з незвичайними похвалами. Відомість, яку подають деякі біографи, буцім то повість зразу не йшла і Сервантес, бажаючи зацікавити нею публіку, випустив безіменну брошуру, вимірену ніби проти неї, п. з. „El buscario” (бомба), в якій підпустив увагу, що це сатира, вимірена на високопоставлені особи, за повішеними дослідami виявилася пізнішою вигадкою. Розуміється, що власне задля великої популярности книжки не обійшлося без докорів, а навіть без доносів на автора, якого матеріяльне положення до смерті не переставало бути незавидним. Від р. 1603 він жив у Вальядоліді, не друкував нічого цілих 8 літ по появі першої частини „Дон Кіхота”, і тільки в р. 1614, коли якийсь недотепний писака видав безіменно її другу частину. Сервантес написав свою другу частину „Дон Кіхота” і видав її 1615 р. Немов бажаючи реабілітувати справу лицарської повісти, яку так безпощадно та дотепно осмішив у своїм „Дон Кіхоті”, він у останнім році свого життя написав і сам простору лицарську повість п. з. „Терпіння Персілеса і Сігізмунди”. Він умер 23 квітня 1616 р., того самого дня, коли в Англії вмер великий драматичний поет Вільям Шекспір; кілька день перед смертю він прийняв чернечу рясу”.

Свою вступну статтю — переднє слово до третього видання І. Франка закінчує так:

„Ця моя перепробка появилася перший раз у часопису для дітей „Дзвінок” 1891 р. і окремою відбиткою з незеличким числом ілюстрацій, а другим, доповненим і поправленим, виданням у р. 1899, обидва рази накла-

дом Руського Товариства Педагогічного у Львові. Це третє видання являється з передмовою трохи переробленою, з тими самими ілюстраціями, з численними поправками в тексті, але без ніяких доповнень накладом Українсько-руської Видавничої Спілки у Львові.

Писано дня 22 травня 1913 р."

У нашому виданні „Пригоди Дон Кіхота” подаємо за текстом другого видання, що вийшло у Львові року 1899.

Видавництво „Книгоспілка”.

